

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
KALKINMA İKTİSADI VE İKTİSADI BÜYÜME BİLİM DALI

İDRİS KÜÇÜKÖMER'İN KALKINMA PERSPEKTİFİ

Yüksek Lisans Tezi

AYDIN TONKA

İSTANBUL, 2007

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
KALKINMA İKTİSADİ VE İKTİSADİ BÜYÜME BİLİM DALI

İDRİS KÜÇÜKÖMER'İN KALKINMA PERSPEKTİFİ

Yüksek Lisans Tezi

AYDIN TONKA

Danışman: PROF.DR MEHMET RIZA TÜRKAY

İSTANBUL, 2007

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İKTİSAT Anabilim Dalı KALKINMA İKTİSADI VE İKTİSADI BÜYÜME Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi AYDIN TONKA nın "İDRİS KÜÇÜKÖMER'İN KALKINMA PERSPEKTİFİ" adlı tez çalışması ,Enstitümüz Yönetim Kurulunun 14.06.2007 tarih ve 2007-7/34 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

- Tez Savunma Tarihi : 04.12.2007
- 1) Tez Danışmanı : PROF. DR. MEHMET RIZA TÜRKAY
- 2) Jüri Üyesi : PROF. DR. FUAT ERCAN
- 3) Jüri Üyesi : YRD. DOÇ.DR. BERNA GÜLER MÜFTÜOĞLU

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Aydın Tonka
Anabilim Dalı	: İktisat
Programı	: Kalkınma İktisadı Ve İktisadi
Büyüme	
Tez Danışmanı	: Prof. Dr Mehmet Rıza Türkay
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans-Temmuz 2007
Anahtar Kelimeler	:Kalkınma, Sivil Toplum

ÖZET

İDRİS KÜÇÜKÖMER'İN KALKINMA PERSPEKTİFİ

Kalkınma sorunsalı dünden bugüne tartışılan ve analiz edilen bir olgu olarak karşımızda durmaktadır. Özellikle ikinci dünya savaşı sonrasında ortaya çıkan kalkınma anlayışı gerek dünyada gerekse Türkiye'de dünden bugüne hep tartışılmış ve konuşulmuştur. İdris Küçükömer'in kalkınma perspektifi bu bağlamda yazarın kalkınma olgusuna bakışını açıklık getirmek üzere hazırlanmıştır. Diğer taraftan yazarın başta sivil toplum olmak üzere, batılılaşma, Osmanlı toplum düzeni analizleri yine çalışmamız içinde ele alınacaktır. Bu bağlamda yazara dair fikirler eleştirel bir zihin süzgecinden geçirilerek ele alınmış; bilimin bilinmeyenleri açığa çıkarma işlevi göz önünde bulundurularak yazarın fikirleri her yönüyle tartışılmış ve analiz edilmiştir. Bu çerçevede Küçükömer'in fikirlerinin anlaşılabilirliğinin ancak Türkiye kapitalizminin sürekliliğinin içinde arandığında anlaşılacağı sonucuna varılmıştır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name ve Surname	: Aydın Tonka
Field	: Economics
Programme Economical Growth	: Economic Development and
Supervisor	: Prof. Dr. Mehmet Rıza Türkay
Degree Awarded and Date	: Yüksek Lisans - Temmuz 2007
Keywords	: Development, Civil Society

SUMMARY

İDRİS KÜÇÜKÖMER'İN PEERSPECTİVE OF DEVELOPMENT

İdris Küçükömer's perspective of Development. The problem of development has been standing in view of us a fact which has been discussed analyzed from past till now. Especially, the concept of development which has occurred after the second world war has been talked over and discussed both in Turkey and in the world. The perspective of İdris Küçükömer has been prepared to enlighten the writer's point of view other hand, the writer's analysis of otoman social system, westernization and civil society will be dealt within our study. In this sense, the ideas that belong to the author has been dealt with a critical point of view and his ideas have been discussed and analysed with an understanding which thinks that science has to uncover the unknown. In this perspective, the understandability of Küçükömer's ideas can only be reached and achieved if they are searched for in the continuity of Turkish capitalism.

ÖNSÖZ

Toplumsal gerçekliği anlamak adına oldukça zorlandığımız bu günlerde yapılan her ‘bilimsel’ çalışma söz konusu gerçekliği doğru gösterdiği ve analiz ettiği müddetçe insanlık ve bilim adına oldukça yararlı bir işlev görecektir. Bilimsel faaliyet hiç şüphesiz üzerinde yer aldığı zeminden bağımsız olarak icra edilemez. Bu yönüyle de bilim bir taraftır ve öylede olmalıdır. Bununla birlikte bilimin tarafı titiz bir çalışma, güvenli veriler ışığında ampirik bulgular ve en önemlisi de bilimi bütünsel, ilişkisel ve tarihsel veriler ışığında icra etmek olmalıdır. Diğer taraftan diyalektik anlayış bilimin rehberi olmalı toplumsal gerçekliği sorgularken iktisadın, siyasetten, sosyolojinin, felsefeden ve bütün bu bilimlerin birbirinden bağımsız olarak ele alınamayacağı hatırlanmalıdır.

Çalışmamız Küçükömer özelinde bugününün fikirlerinin dünün mirası ile açıklanabileceği gerçekliğini göz önünde bulundurarak; yazarın çalışmalarını ilişkisel ve bütünsel bir gözle ele almak amacını gütmüştür. Özellikle Küçükömer’in fikirlerinin yeniden alevlenerek siyaset sahnesine taşındığı bu günlerde Küçükömer’i doğru okumanın acil bir görev olduğu kanaatindeyiz.

Çalışma boyunca yazılarından ve kitaplarından oldukça yararlandığım sevgili Hocalarım Mehmet Türkay ve Fuat Ercan’a buradan teşekkürlerimi iletmek istiyorum. Bu iki değerli ismin, çalışmamızın bu güne gelmesinde katkıları oldukça büyüktür. Öte taraftan çalışmam boyunca maddi ve manevi değerini hiçbir zaman esirgemeyen dünden bugüne yanımda olan çok sevgili aileme de buradan teşekkür etmek istiyorum. Son olarak bu çalışmayı insanlık adına adalet ve eşitliği savunan değerli bilim emekçilerine ithaf ediyorum.

İstanbul, 2007

Aydın TONKA

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

KISALTMALAR	V
1.GİRİŞ	1
2.KALKINMA KAVRAMI	
2.1 Kalkınma Düşüncesinin Tarihsel Olarak Ortaya Çıkışı.....	7
2.2 Kalkınma Ve İlerleme Düşüncesi.....	13
2.3 Kalkınma Düşüncesine Dönük Yaklaşımlar.....	22
2.3.1 Kalkınma Düşüncesine Eleştirel Bakmayan Yaklaşımlar.....	23
2.3.2 Kalkınma Düşüncesine Eleştirel Bakan Yaklaşımlar.....	29
3. İDRİS KÜÇÜKÖMER'DE KALKINMA VE SİVİL TOPLUM DÜŞÜNCESİ	
3.1 İdris Küçükömer'de Kalkınma Ekonomik Gelişme Düşüncesi	40
3.2 İdris Küçükömer'in Sivil Toplum Anlayışı.....	57
3.2.1 Sivil Toplum Düşüncesine Eleştirel Yaklaşımlar.....	70
4. İDRİS KÜÇÜKÖMER'DE BATILAŞAMA VE OSMANLI TOPLUM DÜZENİ ANALİZLERİ	
4.1 İdris Küçükömer'de Batılaşma Düşüncesi.....	83
4.2 Küçükömer'de Osmanlı Ekonomik Düzeni ve Asya Tipi Üretim Tarzı....	98
4.2.1 Küçükömer'in Osmanlı Ekonomik Düzeni ile İlgili Analizleri.....	99
4.3 Küçükömer'de Sağ-Sol Kavramları.....	112
5.SONUÇ	125
KAYNAKÇA	134

KISALTMALAR

ABD.	Amerika Birleşik Devletleri
AÜT.	Asyagil Üretim Tarzı
ATÜT.	Asya Tipi Üretim Tarzı
Çev	Çeviren
CHP.	Cumhuriyet Halk Partisi
DrI.	Derleyen
DP.	Demokrat Parti
GSMH.	Gayri Safi Milli Hasıla
IMF.	Uluslar Arası Para Fonu
KİT.	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
MDD.	Milli Demokratik Devrim
NATO.	Kuzey Atlantik Anlaşma Örgütü
s.	Sayfa
S.	Sayı
NGO.	Milletler Arası Sivil Toplum Örgütleri
SHP.	Sosyal Demokrat Halkçı Parti
STK.	Sivil toplum Kuruluşları
TİP.	Türkiye İşçi Partisi
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

Bugünün düşünsel ve politik atmosferini anlamak için tarihe bakmak, tarihsel olarak ortaya konulan eserlere bakmak son derece faydalı bir çalışma biçimi olarak karşımızda durmaktadır. Gerek akademik düzlemde gerekse de politik sahada işlenen temalar ve bu temalara yön veren analiz biçimleri, dünden bugüne ortaya konulan çalışmalardan ziyade belirli bir sürekliliğin ve birikimin sonucu olarak belirlenmektedir. Olgular ve düşünceler bu birikimin ve tarihselliğin ışığında ele alındığında sağlıklı bir analiz biçimi ortaya çıkacaktır. Bu noktada günümüz akademik çalışmalarının en büyük sorunu olay ya da olguları şimdi ve an üzerinden ele alması ve bu doğrultuda çalışmalar ortaya koymasındır.

Diğer taraftan akademik çalışmaların doğal bir sonucu olarak siyaset sahnesinde yansıyan çalışmalar aynı yanlış sonuçlar üzerinden toplumsal dönüşüm işlevini de yerine getirmeye çalışacaktır. Bilimsel çalışmalar nezdinde doğru bir analiz ve yöntem dayandıran eserler, hitap ettiği toplum kesimlerini de yine aynı yanlışlık nezdinde bilinçlendirmeye çalışacaktır. İfade edildiği üzere burada ki en büyük sorun sosyal gerçekliği anlamak adına ortaya konulan çalışmaların şimdi ve an üzerinden konulara yaklaşarak olguları ele almasıdır. Toplumsal sorunların kaynağına inmeyen ve sanki söz konusu sorunları bugün ortaya çıkmışçasına ele alan çalışmalar kullandığı analiz biçimi olarak yanlış ya da hatalı sonuçlara ulaşacaktır. Kavramların bulanıklaştırıldığı ve karmaşıklaştırıldığı bir ortamda bu kavramları yerine oturtmak ve anlamak için söz konusu kavramlara kaynaklık eden tarihsel ve sosyal şartlara bakmak gerekir. Şüphesiz bu noktada tarihe nasıl ve hangi pencereden bakıldığı da önemlidir; söz konusu sakıncayı akılda tutarak şunu ifade etmeliyiz ki: sosyal gerçeklik onu var eden tarihsel gerçeklikten bağımsız olarak ele alınmaz. Tarihsel bir sürekliliğin sonrasında bugüne ulaşan gerçeklikler, bu tarihsellikten soyutlandığı ölçüde bir analize konu edilemez.

Yukarıda ifade ettiğimiz üzere akademik çalışmalar siyasal olarak ta toplumsal yapıyı dönüştürme işlevi olarak kullanılmaktadır. Bu yönüyle de söz konusu çalışmalar teknik metinler olarak değil operasyonel, pratik yaşamın içinde bizzat bu yaşamı örgütleyen ve kontrol eden çalışmalar olarak karşımızda

durmaktadır. Bu sebeple akademik çalışmalarda kullanılacak tarihsel ve bütünsel bir analiz yöntemi salt akademik çalışmanın doğruluğu için değil anlama ve dönüştürme mantığının bir gerekliliği içinde acil ve ivedi bir görev olarak sahiplenilmiştir. Bu çerçevede bugünün dünyasına hegemonya kurmuş pek çok kavram ve düşüncenin tarihsel koşullar içerisinde nasıl bir belirlenim sonrasında ortaya çıktığı, bu çıkış süreci içerisinde farklı yazarların bu konuları nasıl işlediği doğru bir analiz yöntemi ile ortaya konulmalıdır.

Bu bağlam içerisinde çalışmamıza kaynaklık eden İdris Küçükömer günümüz Türkiye'sine gerek akademik bağlamda gerekse de politik bağlamda pek çok kişiye esin kaynağı olmuş bir yazardır. Bu durumun nedeni ile ilgili şüphesiz pek çok şey öne sürülebilir. Bununla birlikte yazarın politik geçmişi ve bu geçmiş içerisinde öne sürdüğü fikirler, yazarın güncelliği ve tartışılabilirliği ölçeğinde oldukça etkili olmuştur.

İdris Küçükömer pek çok konuda fikir beyan eden ve bu fikirleri ile hala hatırı sayılır bir kesimde kabullenilen bir yazar olarak karşımızda durmaktadır. Yazarın çalışmalarını anlamak, bugünün Türkiye'sinde sahiplenilen ve savunulan fikirleri anlamak için oldukça gerekli bir çalışmadır. Bu noktada öncelikle yazarın sıklıkla işlediği kalkınma kavramının tarihsel çıkış koşullarına söz konusu kavramın ilerleme kavramı ile ilişkisine bakılacak, sonrasında da bu kavrama dönük olarak öne sürülen yaklaşımlar ele alınacaktır. Bu noktada kalkınma kavramının anlaşılabilirliğini ve tarihsel süreç içerisindeki yerini doğru tespit edebilmek ve Küçükömer'in bu konuda öne sürdüğü fikirleri sağlıklı analiz edebilmek için söz konusu kavrama dair öne sürülen fikirleri kısaca irdeleyeceğiz.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise üç başlık halinde yazarın fikirleri ele alınmaya çalışılacaktır. Öncelikle Küçükömer'in kalkınma ve sivil toplum anlayışı genel olarak verilecek, ikinci başlıkta ise yazarın kalkınma ve ekonomik gelişme ile görüşlerine yer verilecektir. İkinci bölümün üçüncü ve son başlığı olarak ise İdris Küçükömer'de sivil toplum anlayışı ayrıntılı olarak işlenecektir. Her başlıkta yazarın fikirleri eleştirel bir gözle yeniden okunacak ve bu doğrultuda konuların güncelliği tartışılarak analize katılacaktır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise yazarın en iddialı ve ses getiren çalışmaları ele alınmaya çalışılacaktır. Yazarın en tartışmalı fikirlerini oluşturan bu çalışmalar üçüncü bölüm içerisinde dört başlık halinde ele alınmaya çalışılacaktır. Bu çerçevede öncelikle Küçükömer’de genel bir Batılılaşma ve Osmanlı Toplum düzeni analizlerine giriş yapılacak sonrasında ise sırası ile yazarın, Batılılaşma ve Osmanlı Ekonomik Düzeni Asya Tipi Üretim Tarzı (Atüt) ile ilgili görüşlerine yer verilecektir. Son başlık olarak ise yine yazarın tartışmalı fikirlerinden olan sağ-sol siyaset analizleri işlenecektir.

Son bölümde çalışmamıza konu olan başlıklar önceki bölümlerde olduğu üzere öncelikle yazarın fikirlerinin verilmesi ve sonrasında da bu fikirlerin eleştirel bir bakışla analiz edilmesiyle ele alınacaktır. Buna karşın özellikle Osmanlı toplum düzeni analizleri ve Atüt’le ilgili başlıklarda diğer bölümlere izafeten eleştirel bir yöntem izlenmeyecektir. Bu başlıkların kapsamının oldukça geniş olması ve bu başlıklar üzerinde ortaya konulan tartışmaların diğer konularla nazaran bir hayli fazla olması bu sonucu ortaya çıkardı. Bununla birlikte gerek Atüt gerekse de Osmanlı toplum düzeni ile ilgili başlıklarda eleştirilecek pek çok yan vardır. Buna karşın yukarıda ifade ettiğimiz sebepler üzerinden böyle bir yöntem izlenmemiştir.

Bilim bilinmeyenleri ortaya çıkardığı ve insanların ihtiyaçlarını karşıladığı ölçüde hak ettiği değere ulaşacaktır. Çalışmamızın bu anlayışa katkı sağlamak üzere kaleme alınmıştır. Bunun yanı sıra, günümüz siyasal güncesinde ortaya çıkan bir takım gelişmeler, Küçükömer’in fikirlerinin hala güncelliğini koruduğunu ve bu bağlamda da Küçükömer’in yeniden eleştirel bir gözle ele alınması gerektiğini bir kez daha ortaya koymuştur.

1.BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Kalkınma Kavramı

Kalkınma ifadesi kelime anlamı itibariyle pozitif bir noktaya işaret etmekte; ilerleme, yetişme, iyileşme gibi anlamları karşılamaktadır (Parlatır ve Gözaydın, 1988, s.1172). Sözcüğün terminolojik olarak toplumsal anlamda karşılığı ise maddi yaşam koşulları ile ilgilidir. Diğer bir ifade ile kalkınma kavramı ekonomi-politik bir kavram olarak kendini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte kavram ‘salt’ sözcüksel hali ile ortak iyiye işaret ettiğinden kendi içinde oldukça tartışmalı tanımlara açık bir kavramdır. Öyle ki kavram bir ders kitabında şöyle tanımlanmakta : *‘Kalkınma, salt üretimin ve kişi başına gelirin arttırılması demek olmayıp, az gelişmiş bir toplumda, iktisadi ve sosyo kültürel yapının da değiştirilmesi yenileştirilmedir’* (Savaş ve Han 2004, s.2). Kalkınma ifade edilen tanım üzerinde de açığa çıktığı üzere ‘az gelişmiş’ ülkeleri iktisadi, sosyal kültürel olarak bütünsel dönüşümünü hedeflemektedir. İfade edilen tanım üzerinde ortaya konulan argümanların açıklığa kavuşturulması konusunu akılda tutarak; kalkınma kavramı üzerine ortaya konulan diğer tanımlamalara bakarsak: *‘Kalkınma, insanı hedef alan bir biçimde, üretici güçlerin alabildiğine gelişmesi, emek verimliliğinin buna bağlı olarak artması ve bunun sonucunda da insanın daha insanca ve doğaya daha fazla egemen olarak yaşayabilmesidir’* (Tanilli, 2006, s.296) Kalkınma olgusunu daha çok iktisadi temelde ele alan bir yaklaşım ise *‘Hızlı büyümenin bir uzantısı olarak, uluslar arası iş bölümünde daha yüksek bir konuma ulaşma ve yaşam kalitesinin yükselmesi olarak’* tanımlamıştır kalkınma olgusunu (Yeldan, 2002 a, s.4)

Bu noktada Başkaya kalkınma kavramının ortak bir tanım etrafında değerlendirilmemesini kavramın çıkış koşulları ile açıklamakta. Başkaya ya göre kalkınma kavramı ikinci dünya savaşı sonrasında ortaya çıkan gelişmelerin bir ürünü olarak kullanılan bir kavramdır. Buna göre savaş sonrası yaşanan gelişmeler emperyalist ülkelerin, savaşla birlikte değişen koşulları göz önünde bulundurarak, ‘az gelişmiş’ ülkelerle kurulacak ilişkinin bir adımı olarak kalkınma düşüncesi ortaya konulmuştur. Söz konusu ülkelerin çıkarlarının sürekliliği anlamında ortaya konulan bu düşünceye göre aslında az gelişmiş ülkelerin durumlarının iyileştirilmesi, maddi yaşam koşulların düzeltilmesi ya da kalkındırılması beklenemezdi. *‘Söylem farkı olsa da emperyalist*

odaklar az gelişmiş ülkelerin kalkınmasını asla istemezdi. Yaklaşık dört yüz elli yıldır beşeri ve doğal kaynaklarını hoyratça kullandıkları ülkelerin kalkınması demek, emperyalizmi besleyen ana damarın kesilmesi demektir. İkinci Savaşı izleyen dönemde geliştirilen kalkınma teorileri ve uygulanan iktisat politikaları, emperyalist ülkelerle Üçüncü Dünya denilen ülkeler arasındaki eşitsiz ilişkileri yeni bir görüntü altında sürdürmeye hizmet edebilirdi' (Başkaya, 2007 d, par. 7)

Kalkınma kavramı üzerinde ortaya konulan farklı tanımlamaların, kavramın uzun erimli ve tarihsel gözle ele alınmayışın bir sonucu olduğu gerçeğini göz önünde bulundurarak; kalkınma kavramına başta tanımsal düzeyde açıklık getirmek ve kavramın içinde yatan gerçeklikleri açıklığa kavuşturmak için kalkınmanın tarihsel arka planın ele alınması gerekmektedir. Öyle ki kalkınma gibi bağlam bağımlı kavramların tarihsel olarak ortaya çıkış süreçleri göz önünde bulundurulmadan, söz konusu kavrama idealize edilen anlamlar yüklemek kavramın ontolojik varlığına aykırı bir durum olacaktır. Kavramsal düzeyde yaşanan bu tartışmanın diğer bir tarafı da söz konusu kavramların toplumsal koşullar uyarınca, çarpıtılıp 'ideolojik' olarak kullanıma sunulması olarak ifade edilebilir. Bilimsel bir argümanın 'ideolojik' koşullarla uğradığı değişimi Teber şöyle ifade etmek de '*Önceleri insan toplulukları bilimde ve doğadan ortaklaşa yararlanabiliyorlardı. Bilim ve doğa, tüm insanların malıydı. Doğa ile savaş da tarih boyunca insanın elindeki en güçlü silah olan bilim, sınıfların ortaya çıkışıyla el ve nitelik değiştirip, toplumlarda ki egemen sınıfların emrine girmiş, yalnız onların gereksinimleri için kullanılıp geliştirilmeye başlanmıştır. İlk günlerine oranla tanınmayacak kadar gelişip zenginleşmiştir ama onun bu gücünden ve verdiği olanaklardan geniş halk toplulukları artık yararlanamaz olmuştur. Hatta öyle dönemlere gelmiştir ki, bilimin verileri emekçi sınıfları ile savaşmak amacı için kullanılmaya başlanmıştır'* (Teber, 1996, s.8). İdeolojik koşullarla bilimin hakim sınıfların denetimine geçmesi ifadesi şüphesiz bizi ideoloji kavramına götürecektir. Althusser'e göre ideoloji 'toplumsal ilişkilerin yansıması değil, toplumsal ilişkileri oluşturan bir öğedir. Ve bu yönüyle de '*görüntü değil gerçekliktir, ideal değil maddidir'* (Althusser'den aktaran Sunar, 1999, s.263) .Bu anlamda da ideoloji insanların yaşam koşullarıyla olan ilişkileri temsil etmektedir. Diğer bir ifade ile ideoloji yaşanan ilişkileri temsil eder. (Sunar, 1999, s.263). Bunun yanı sıra ideoloji gerçekliğin yanlış

yada çarpık bir şekilde açıklanması değildir. Çünkü yaşanan ilişkiler gerçek değil imgeseldir. Bunun nedeni ideolojinin yaşanan ilişkileri ortaya koyması, bu ilişkilerinde özneler dolayında gerçekleşmesidir. Althusser'e göre '*özne bütünlüğü değil, bütünlük özneyi oluşturur. Bu nedenle toplumsal ilişkiler özneler arası ilişkilere indirgenemez; toplumsal ilişkiler farklı yapıların eklemleşmelerinin bir etkisidir. Bu nedenle, öznelerin yaşam koşullarıyla olan ilişkileri imgesel bir nitelik taşır*' (Althusser'den aktaran Sunar, 1999, s.264). İdeolojik yapının her topluma has, o toplumun hakim sınıflarının ihtiyaçlarını karşılayan değerler sistemi olduğunu ve bu değerler sisteminin de toplumsal ilişkileri oluşturduğunu ifade edersek, bilimsel verilerde bu değerler sistemine göre yeniden kurgulanacaktır. Özellikle sınıflı toplumlarda, söz konusu topluma egemen sınıflar kendi çıkarları lehinde bir bilim anlayışına gideceklerdir. Bu durum o toplumun kendisini yeniden üretmesinin zorunlu bir şartı olarak ta açığa çıkacaktır. Örneğin sınıflı bir toplum olan kapitalizmde de, toplumsal yapının yeniden üretimi tek başına üretim ilişkileri ile mümkün olamamaktadır. Çünkü '*ekonominin kendini yeniden üretebilmesi için egemen gücün, hem, üretim süreci içinde hem de üretimin dışında bazı denetim mekanizmalarına ihtiyaç vardır*' (Sunar, 1999, s.265). Bu ihtiyaç söz konusu ideolojiyi doğuracak; kapitalist toplum içerisinde de ideoloji söz konusu toplumun kendini sürekli üretebilmesi için bir araç olarak kullanılacaktır. (Sunar, 1999, s.266). İdeoloji varolan sınıflı yapının devamlılığı için bir araç olarak kullanıldığında, o toplumda veri bilim anlayışı da egemen güçlerin denetiminde ve izninde olacaktır. Bilimsel ifadesi ile her türlü veri sınıflı yapının korunması ve meşruiyeti noktasında işlev görecektir. Bu noktada sınıflı toplumlar öncesi egemen sınıfların olmayışı bilimi ve bilimsel verileri ideolojik hegemonyanın baskısından korurken; sınıflı toplumlarla birlikte söz konusu alan ideolojinin denetimine girmiştir.

Kalkınma kavramını anlamak ve kavramı çıkış noktası itibariyle açıklığa kavuşturabilmek için bu bölümde kavramın tarihsel olarak ortaya çıkışı, ilerleme düşüncesi ile olan ilişkisi ve kavrama dönük yaklaşımlar üç başlık altında ele alınacaktır.

1. 2. Kalkınma Düşüncesinin Tarihsel Olarak Çıkışı

Tanımsal düzeyde kalkınma kavramının ifadesi herkes için aynı değildir. Öyle ki kalkınma kimilerine göre gelişme ve ilerleme için vazgeçilmez bir olgu iken kimilerine göre kapitalist dönüşümün adıdır. Kavramsal düzeyde ortak bir kalkınma tanımının yapılamaması, kavramların zaman ve mekan üzerinden bağımsız olarak ifade edilmesi ile ilgili bir konudur. Kavramlar tarihsel süreç içerisinde, söz konusu sürecin konjüktörü tarafından belirlenerek, tanımlar yoluyla türetilirler (Özkalp, 2001, s.35). Bu anlamda kalkınma kavramının doğru olarak tanımlanması da ancak bu kavramın arkasında yatan gerçekliklerin ortaya konulması ile sağlanabilir. Bunun yapılabilmesi içinde kavramın tarihsel olarak ortaya çıktığı koşulların dikkate alınması bu bağlamda da kavramın bu sosyal gerçeklik üzerinde analiz edilmesi gerekir. Diğer bir ifade ile kalkınma kavramı ortaya çıktığı koşullar itibariyle hangi ihtiyacı karşılamak için 'üretmişse' ontolojik olarak kavram o bağlam içerisinde anlam kazanır ve doğru bir şekilde tanımlanır.

Kalkınma 'kavramı' üzerinde hakim olan tanımlama kalkınmanın 'azgelişmiş' ülkelerde yaşanan bütünsel dönüşümü ifade ettiği noktasında karşımıza çıkar. Yapılan tanım kendi içerisinde kalkınmanın nasıl bir tarihsel arka planda açığa çıktı gerçeğini ortaya koymaktadır. Öyle ki 'azgelişmiş' ülke ifadesi karşımıza 'gelişmiş' ülke kavramını çıkarırken, bu kavramda bizi kapitalist ilişkiler bağlamında ülkelerin gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler olarak ayırdıklarını gösterir. Böylelikle kalkınma ifadesinde yatan sosyal gerçeklik bizi kapitalizme ve kapitalizmin tarihsel geçmişine götürür. Diğer bir ifade ile kalkınma denildiğinde akla kapitalizm ve kapitalizmin tarihsel arka planı gelir. Ontolojik olarak kalkınma gerçekliği bu haliyle de kapitalizmin tarihsel olarak açılımında anlam bulur. Kapitalizmin tarihselliğine baktığımızda spesifik olarak net bir tarihle karşılaşmasak da belirli zaman aralıklarında kapitalizmin ortaya çıkışını kurum ve ilişkileri ile yerleşik hala gelmesini kıta Avrupa' sını da gözlemleyebiliriz. Bu anlamda kapitalizmin 'on beşinci yüzyılın sonları ile Avrupa da doğan ve on dokuzuncu yüzyılın sonlarına gelindiğinde de tüm yerküreyi kapsayacak biçimde mekanını genişleten bir sistemdir (Wallerstein, 1996 s.16).

Kalkınma ifadesini açtığımızda karşımıza çıkan kapitalizm toplumsal bir sistem olarak karşımızda dururken; kalkınma kavramının tarihsel olarak var oluşunu anlama da kapitalizmi diğer sistemlerden ayıran özelliklere kısaca değinmekte yarar olduğu görüşündeyiz. Bu noktada kapitalizm doğuşu ve gelişimi itibariyle kendini önceleyen sistemlerden farklılık arz eder. Bu farklılıklar kapitalizmi diğer sistemlerden ayıran özellikler olarak da karşımıza çıkar. Kapitalizmi diğer sistemlerden ayıran özellikler genel olarak üç başlık altında sıralanabilir. Bu noktada ilk sırayı ekonomi-toplum ilişkisi oluştururken; kapitalist sistem içerisinde üreticinin toplumdaki konumu ve üretimin bu sistem içerisindeki yapılış amacı kapitalizmi diğer sistemlerden ayıran özellikler olarak karşımıza çıkar. (Başkaya, 2004 b, par.11) Bu farklılıklara kısaca değinmek gerekirse; ekonomi toplum ilişkisi kapitalizmde kendisini önceleyen sistemlerden farklı bir boyutta ortaya çıkmıştır. Kapitalizm içerisinde ayrı bir saha olarak beliren ekonomi alanı bu sistemde kendini özerkleştirmekle kalmıyor toplumu da kendine bağımlı hale getiriyor. Başkaya'ya göre *'Kapitalizme gelinceye kadar ekonomik faaliyetle toplum arasındaki ilişki toplumdaki ekonomiyeye doğru iken, kapitalizmle birlikte bu ilişkinin yönü değişiyor. Artık bizzat toplumun kendisi ekonomiyeye tâbî hâle geliyor. Son derecede önemli olan bu husus bir bakıma araçlarla amaçların yer değiştirmesi durumudur ve şimdilerde insanlığın içine sürüklendiği sayısız kötülüklerin bu terslikten kaynaklandığını söylemek mümkündür.* (Başkaya, 2004 b, par.11) Günümüz ölçeğinde söz konusu olgu en yalın haliyle yaşanmaktadır. Öyle ki adeta kendi içerisinde 'toplumsal' yaşamdan uzak bir alanda icra edilen ekonomi dünyası kerameti kendinden menkul bir saha olarak durmaktadır (Yeldan, 2001 b, s. 9)

Üreticinin kapitalist toplum içerisindeki konumu, kapitalizmi diğer sistemlerden ayırır. Üretici olarak kapitalist sistem içerisinde emek faktörü nitel bir değişime uğramıştır. Bu değişimin temelinde üretici olarak faaliyet gösteren emek faktörü sınıfsal bir ayrışma temelinde üretim aracına sahip olanlar ve olmayanlar olarak ikiye ayrılmış; üretim aracından yoksun bırakılan emekçi kitle yaşamını devam ettirebilmek için bu araçlara sahip olanların yanında çalıştırılmaya mahkum edilmiştir. Üretim araçlarından kopararak sermayeye bağımlı hale getirilen emekçi kitle yeni sistem içerisinde artık değerinde kaynağını oluşturmuştur. Bu noktada kendisinde bir meta olarak karşımıza çıkan işgücü kapitalist karın kaynağını yaratmakta; kendisine ödenen ücretten daha

fazla bir değer yaratarak üretim süreci içerisinde yer almaktadır. *‘Anlaşılabileceği gibi kapitalist topluma özgü bir durumla karşı karşıyayız, özünde diğer metalar gibi olmayan ve insandan mutlak olarak ayrılmayan işçinin emek gücü kapitalist toplumda metalaşmıştır* (Ercan, 2001 c, 61). Böylelikle işgücü bir taraftan üretim aracına sahip olma pozisyonu ile kapitaliste bağımlı hale gelmiş; diğer taraftan da üretim süreci içerisinde metalaşarak kapitalist karın kaynağını oluşturmuştur.

Kapitalizmi tarihsel toplumsal bir sistem olarak diğer sistemlerden ayıran son önemli özellik ise sistem içerisinde üretimin yapılış amacı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kapitalizmi diğer sistemlerden ayıran ve yukarıda ifade edilen ilk özellikle bütünlük arz eden bu özellik üretimin yapılış amacının bu sistemdeki varlık sebebidir. Buna göre sistemde üretimin yapılış amacı insanların ihtiyaçları doğrultusunda üretim değil kar ve sermaye birikimi nezdinde üretimdir. Sistemin dinamiğini oluşturan bu özellik üretiminde varlık sebebidir. Diğer bir ifade ile sistem değişim değeri amaçlı mal ve hizmet üretmektedir. Bununla birlikte maksat sadece kar elde etmek değil, elde edilen karı sermayeye dönüştürerek birikim sağlamak ve tekrar üretmektir. *‘..kapitalist birikim ve kar amacıyla üretir. Karın oldukça büyük bir bölümü tüketilir. En büyük kısmıysa daha çok kar elde etmek için yeniden biriktirilir ve elde edilen kar da daha büyük kar elde etmek için yeniden biriktirilir ve süreç böylece sürüp gider. Sistemin nihai amacı böyle bir kar arayışıdır, karın genişletilmiş yeniden üretimidir’* (Gouverneur, 1997, s.85).

Kapitalizmi diğer sosyal sistemlerden ayıran bu özellikler sistemin her aşamasında yarattığı yeni toplumsal ilişki biçimleri ile kendini her safhada yeniden üretir. Kapitalizm tanımlamalarında sıkça başvurulan; muazzam meta üretim biçimi olarak kapitalizm bu ilişkiler dolayımında ele alındığında anlamlı hale gelecektir. Böylelikle kapitalizm yarattığı ilişkiler ağı ile anlaşılırsa bugünün kalkınma analizleri doğru bir yere oturtulabilecektir. Diğer bir ifade ile kalkınmayı, üretimin, sanayileşmenin, gelişmenin artması ile pozitif bir noktada ele alan analiz biçimleri söz konusu aşamalarda yaratılan ilişkiler ağını göz önünde bulundurduklarında kalkınma kavramını yeniden gözden geçirme gereği duyacaklardır. Meta üretimi salt teknik bir kategori olarak ele alınamaz bu anlamda. Öyle ki *‘Meta üretiminin amacı kâr elde*

etmek olunca, üretilen metaların dolaşıma sokulması, dahası dolaşımda nihai olarak tüketilmesi gerekiyor. Üretim, dolaşım ve tüketim bu anlamda kapitalist toplumsal ilişkilerinin en önemli uğrakları olmakta. Gerek üretim aşaması, gerekse dolaşım ve tüketim aşamaları, özünde bir dizi sosyal ilişki dolayımında gerçekleşmekte. Örnek olarak üretim aşamasında üretim araçlarına sahip olan kapitalistlerle üreticiler arasında kurulan ilişki kapitalizm için belirleyici olan bir ilişkidir' (Ercan, 1997 b, par 12). Ve bu ilişki sözü geçen her aşamada aynı sınıfsal ilişki dolayımında kendini yeniden üretir.

Kapitalizm kıta Avrupa'sında 18 yy.la birlikte kurum ve kuruluşları ile yerleşik bir hal alırken, söz konusu kıtada sosyal toplumsal ölçekte bir dizi değişim yaşanmaktadır. Başta iktisadi değişkenler olmak üzere sosyal kültürel değişkenler, batı Avrupa da yaşanan toplumsal sistem değişimi ile değişime uğrayacak, değişimi ifade etmek noktasında da yeni kavramlar kullanılacaktır. İnsan insan ve insan doğa ilişkilerinin doğal bir sonucu olarak yaşanan değişim ve dönüşümler maddi koşullar etrafında değerlendirildiğinde anlam kazanacağı gerçeği göz önünde tutulduğunda, söz konusu dönemde yaşanan dönüşümlerin kapitalizm gerçekliğinde analiz edilmesi gerekecektir. Bu haliyle kapitalizmin sürekli bir devingenlik durumu içerisinde ve yayılmacı bir yapıya sahiptir. *'Tarihsel olarak belirli bir zaman ve belirli bir mekanda ortaya çıkan bu yeni toplumsal yapı diğer tarihsel toplum biçimleri ile karşılaştırıldığında oldukça belirgin bir özellik karşımıza çıkar; dinamik ve devingen sosyal ilişkiler ve sürekli gelişme. Sürekli gelişme eğilimi ve dinamiklerini içinde taşıyan bir toplumsal varoluş olarak kapitalizm, kısa sürede diğer toplumlarla, yani henüz kapitalistleşmemiş ya da kapitalistleşmenin henüz ilk aşamalarında olan toplumlarla ilişkiye girmiştir'* (Ercan, 2006 a, s.23). Kapitalizmin var oluş süreci ile birlikte diğer toplumlarla ilişkiye girmesi, ilerleyen süreç de söz konusu toplumların geleceklerini şekillendirmesi anlamında hayati bir öneme sahipken bu durumun yol açacağı sonuçlar ilerleyen kısımlarda yine kalkınma sorunsalı bağlamında ele alınacaktır. Bu noktada yeni bir üretim biçimi ve üretim ilişkileri bağlamında kapitalizme tanışan toplumların yaşadığı dönüşümü kavramsal olarak ortaya koyacakları argüman ne olacaktır? Tarihsel çıkışı olarak cevap aradığımız kalkınma söylemi tamda bu noktada kapitalizmin belirli bir zaman ve mekan içerisinde yaşadığı

dönüşümü ortaya koyacaktır. Diğer bir ifade söz konusu toplumlarda yaşanan alt üst oluşlar kalkınma retoriğinde ifade bulacaktır. Türkay'a göre *'Kapitalizmin sembolik mekanı anlamında 'Batı'da yaşanan ilerleme ve/veya dönüşümün 'kalkınmış ülke' kavramıyla tanımlanması, kavramın gerçek karşılığının 'Batı'da yaşanan kapitalist dönüşüm olmasıdır. Bu haliyle 'kalkınma' 18-19.yy lara ait bir kavramdır. Ancak söz konusu dönüşümün, ilerde tarih dışı bir perspektifle 'az gelişmiş' olarak tanımlanacak olan ülkeler için taklit edilebilir bir referans olarak ileri sürülmesi, kalıcı bir yanılşamayı beraberinde getirecektir'* (Türkay, 2005 c, s.33)

Fransız ihtilali ile feodal toplum düzeninden kapitalist toplum düzenine geçiş süreci, Batı Avrupa'da önemli mesafeler kat ederken, sanayi devrimi olarak da bilinen iktisadi değişimlerde bu süreci tamamlayıcı unsur olarak ortaya çıkmıştır. Böylelikle hem sosyal hem de iktisadi ölçekte yeni toplumsal düzenin oluşumu karşımıza kapitalizmi çıkaracaktır. Feodal toplumsal düzende geçerli olan ilişki ve kurumların tasfiyesi yeni bir sosyal yapının kuruluşu noktasında modernleşme bağlamında karşımıza çıkarken, ekonomik ilişkiler sürecinde yaşanan dönüşümü kapitalizm ifade etmektedir. Daha önce ifade ettiğimiz üzere gelişme ya da kalkınma kavramı bu yönüyle tarihsel bir sürece ilişkin gelişmeleri ortaya koymak üzere anlam kazanacak bir kavramdır. Ercan'a göre *' 'Gelişme' kavramı ilk etap da ' zaman'la ilgili olup tarihsel bir analizi gerektirmektedir. Tarihsel süreç içinde toplumlar sürekli değişim içinde olmakla beraber, değişim kapsamı ve hızı 16.yüzyılda dünyanın belirli bir yerinde (Batı-Avrupa) ivme kazanmıştır. Batı Avrupa'da ki bu değişim, tüm toplumsal yapıları alt üst edecek yeni bir toplumu ve toplumsal ilişkileri işaret ediyor; ilk etap da geleneksel yapıların değişmesi ve yeni bir toplumsal yaşam biçimi olarak modernleşme ve daha çok ekonomik ilişkiler dolayımında tanımlanan kapitalizmle karşılaşılıyor'* (Ercan, 2006 a, s.229). Baran Batı Avrupa'da yaşanan bu dönüşümü feodal ilişkilerin çözülmesi anlamında ilerici bir hamle olarak görmektedir. Bununla birlikte kapitalist düzenin yerleşikliği ve kurumsallaşması sonrasında ortaya çıkan ilişki ve yasaların insanlıktan uzak ilişkiler olarak görmektedir. Baran'a göre *'..Kapitalist düzenin akla aykırılığı, sınırlamaları ve ancak geçicici bir düzen olduğu gerçeği, akıl ve tarihsel araştırma yollarıyla ortaya konulunca, bir tüm olarak burjuva ideolojisi ve onun bir parçası olan burjuva ekonomi bilimi, tarihten de akıldan da yaka silmeye ve*

uzaklaşmağa başladı' (Baran,1974, s.73). Kıta Avrupa'sında söz konusu değişimler bu bağlamda kapitalizmin yerleşikliği olarak ortaya çıkarken, yaşanan dönüşüm ve değişimi yaşamayan ülkeler için literatüre yeni kavramlar girecektir.

Buna göre Batı Avrupa'da yaşanan iktisadi ve sosyal değişimler; değişimi gerçekleştiren ülkeler nezdinde 'ilerleme', 'modernleşme' kavramları ile tanımlanırken; diğer bir ifade ile söz konusu ülkelerin yaşadıkları dönüşümün bir ilerleme ve modernleşme olduğu söylenirken, aynı süreci yaşamayan ülkeler için 'kalkınma' kavramı' gelişme yolunda izlenecek yol ve yöntemleri ve müdahaleleri gösterecek bir kavram olarak kullanılmıştır.

Kapitalist sermaye birikim sürecinde, birikimin dinamiklerinin bir dizi gelişme ile farklılaştığı 2.dünya savaşı sonrası süreç, 'kalkınma' söyleminin kavramsallaşmasında önemli bir yer tutar. Savaş sonrası baş da eski sömürge ülkeler olmak üzere 'Azgelişmiş' ülke olarak nitelendirilen pek çok ülke kalkınma kavramının muhatabı olmuştur. Kalkınma düşüncesinin arkasında yatan anlayışa göre: 'Azgelişmiş' ülke olarak ifade edilen ülkeler kapitalist gelişme yolunda yeterli koşulları yerine getirmediklerinden dolayı gelişmemişlerdir; gelişebilmeleri için gerekli olan ekonomik ve sosyal dönüşümleri gösterecek olan gerçeklikte bu ülkelerin kalkınmalarıdır. Diğer bir ifade ile bu ülkelerin 'gelişebilmeleri' için ortaya konulan strateji ve politikaların karşılığı olarak kalkınma, savaş sonrası 'ilerleme' düşüncesinin karşılığı olarak karşımıza çıkacaktır. Bu anlamda kalkınma kavramın yaygınlaşması ikinci dünya savaşı sonrasında siyasal bağımsızlıklarını kazanan eski sömürge ülkelerin uluslaşma süreçlerinin ilk ve temel şartı olarak kullanılmıştır (Türkay, 2000 b, 10). Söz konusu savaş sonrası eski sömürge ülkelere dönük bu eğiliminin sebebi olarak kapitalizmin klasik sömürgecilik döneminin bittiği buna paralel olarak da yeni bir sömürgecilik anlayışı çerçevesinde bu ülkelere yönelildiği vurgusu yapılmaktadır. Bu düşünceye göre merkez kapitalist ülkeler, siyasal bağımsızlıklarını yeni kazanmış bu ülkelere kendilerine bağımlı sanayiler kurarak kendi mallarının pazarlanmasını sağlıyorlar ve pazar olanaklarını arttırıyorlardı. Bu da söz konusu ülkeleri hem siyasal hem de ekonomik anlamda kendilerine bağımlı kılıyordu (Yılmaz, 2000, s.55)

Kalkınma kavramının tarihselliği kapitalizmin erken döneminde batı Avrupa'da yaşanan dönüşümün adı olarak daha çok ilerleme kavramında vücut bulurken; 2 dünya savaşı sonrasında kavram bu kez 'az gelişmiş' ülkelerin yaşamaları gereken kapitalist dönüşümü ifade etmek üzere kullanılmıştır. Tarihsel olarak ilerleme kavramı, kalkınma düşüncesinin öncülü ve Batı Avrupa'da yaşanan kapitalist dönüşümün ifadesi anlamında önemli bir kavram olarak karşımızda durmaktadır. Çalışmamızın bu bölümünde kalkınma ve ilerleme düşüncesi arasındaki ilişkiye yer verilecek, söz konusu kavramlar arasındaki geçişler ele alınarak karşılaştırmalı bir analiz kullanılacaktır.

1.3.Kalkınma ve İlerleme Düşüncesi

Kalkınma ve ilerleme kavramları öncelikle bir olgunun ya da gerçekliğinin değişim ve dönüşümünü işaret ettiğinden ve bu dönüşümünden de olumlu bir sonucu ima ettiğinden durduğu yer itibarıyla eş anlamlıdır. Diğer bir ifade ile ortak paydaları olan kavramlardır. Bununla birlikte kavramların anlaşılabilirliği çıkış koşulları ile zamandan ve mekandan ve geçerli olan ilişki biçimlerinden bağımsız olamayacağı gerçeğini göz önünde bulundurarak, bu bölümde öncelikle ilerleme kavramının tarihsel olarak arka planına bakılacak, dönemselsel olarak kullanımı ve kalkınma kavramı ile ilişkiselliği ise çalışmanın ilerleyen satırlarında ele alınacaktır.

İlerleme kelimesi Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlüğü'nde şöyle tanımlanmakta: '*daha iyi, daha yetkin, daha değerli, daha yüksek bir duruma doğru basamak basamak oluşan gelişme, terakki*'. (Parlatır ve Gözaydın 1988, s.1067). Sözcüksel anlamı itibarı ile de gelişmiş olanı, daha iyi olanı ifade eden ilerleme kavramı tarihsel olarak Batı Avrupa'da yaşanan toplumsal dönüşümü ifade etmek üzere kullanılmıştır. '*Batı Avrupa'da içsel dinamiklerden kaynaklanan tarihsel/toplumsal dönüşüm, o konjonktürde, yaşanan süreci açıklamaya yönelik olarak kullanılan ilerleme, evrim ve gelişme kavramlarının bir zorunluluk ve kendiliğindenliği içermelerine neden olmuştur*'(Türkay, 1994 a, s.20). İlerleme kavramının Batı Avrupa'da yaşanan dönüşümü ortaya koymasına dönük olarak ifade edilen görüşü tarihsel bir perspektifle

bu sonuca ulaşmıştır. Ortaya konulan görüşün açılıma bakarsak ilerleme düşüncesinin felsefi temeli aydınlanma felsefesi düşünürlerine gitmektedir.

Bury'e göre Aydınlanma düşünürleri kendi toplum ve tarih felsefelerinin üstünlüğünü esas olarak şu üç argümana dayandırmaktadırlar; a) Doğanın düzeni evrenseldir, değişmez. Dolayısıyla yaratılış olarak insanlar arasında bir "eşitlik" vardır. b) İnsan bilgisi sürekli gelişmekte olduğundan, zaman içinde sonra gelenler öncekilerden üstündür (Köker,1984, s.194). İfade edilen görüşlere yakından bakıldığında ilerleme düşüncesinin Batı Avrupa'da yaşanan dönemde ortaya çıkması tesadüf bir durum değildir. Çünkü söz konusu dönemden önce geçerli olan koşullar 'ilerlemenin' olabilmesi için yeterli değildi. Buna paralel olarak özellikle Avrupa'da başta sosyal ve ekonomik anlamda olmak üzere toplumsal düzlemde yaşanan bir dizi değişim 'ilerleme' olgusunun gerçeklik kazanmasına olanak vermiştir. Bu düşünce uyarınca tarihsel olarak toplumlar uygun koşulların yaratılması ile kendi geleceklerine yön vermiş, gelecek süreçte de yine bu şekilde yön vereceklerdir.

Bu düşünce uyarınca Reform ve Rönesans hareketleri ile geleneksel yapıdan önemli bir kopuşu sergileyen Batı Avrupa, Fransız ihtilali ve sanayi devrimi ile ilerleme düşüncesinin zeminini yaratmıştır. Aydınlanma felsefesinde teorik olarak öne çıkan akıl, dinde reform ve hürriyet, ilerleme gibi düşünceler bu çerçevede ilerleme düşüncesinin teorik zeminini oluşturacaktır.

İlerleme düşüncesi etrafında geliştirilen bu argüman evrimci düşüncenin de temel argümanını oluşturacaktır. Bu düşünceye göre toplumların gelişimi ilerleme ile mümkün olacaktır. Daha öncede ifade edildiği üzere Aydınlanma düşünürlerine göre doğanın düzeni evrensel olup bu düzende insanlar eşittir. Bunun yanı sıra zaman olarak sonra gelenler önce gelenlerden tarihsel, sosyal birikimin doğal sonucu olarak daha şanslı olacaklardır. Buna göre "...insanlığın kalıcı doğasına bağlı olan toplumun ilerlemesi, bütün çağlar boyunca temelde hep aynı olup; farklılıklar yalnızca hızlıktan ve yavaşlıktan ileri geliyor olmalıdır. (Türkay, 1994 a, s.8). Bu noktada Aydınlanma felsefesinde ortaya çıkan görüşler tarihsel toplumsal dönüşümün belirli basamaklardan geçerek olabileceğini savını öne sürmekte bu yönü ile de evrimci bir düşünce kuramının teorik zeminini oluşturmaktadır. Aydınlanma felsefesinin dayandığı ilkeler, yalnızca

burjuvaziye değil, bütün insanları kapsayan, eski düzenden yana olanlara karşı (asiller, rahipler) bütün insanların mutluluğunu amaç edinmiş görünen ilkelere dir. Hürriyet, ilerleme, insan değeri gibi kavramlar, bütün insanlığı hedef tutmaktadır (Tanilli, 2006, s.109).

İlerleme düşüncesi evrimci kuram eşliğinde dile getirildiğinde her toplumun belirli şartları yerine getirdiğinde, içinde bulunduğu aşamadan daha ileri bir aşamaya geleceğine inanılıyordu. Özellikle aydınlanma felsefesi düşünürlerinde göze çarpan bu yönelim, kapitalizmin yerleşikliğini sağlama noktasında temel argüman olarak kullanılmıştır. Öyle ki feodal toplum düzeninden, kapitalist toplum düzenine geçme mücadeleleri bu anlamda 'ilerleme' düşüncesi öne çıkarılarak gerçekleştirilmiştir. Feodal toplum düzenine göre farklı üretim ve ilişkiler ağını ortaya koyan kapitalist toplumsal yapı, yeni toplumsal düzenin kurulmasında feodalizme dair ne varsa ortadan kaldıracaktı. Kapitalizmin var oluşu anlamında gerekli olan bu istem, 'ilerleme' düşüncesi etrafında bütün insanlığın yararına bir gelişme olarak sunulacaktı. Feodal toplumsal yapıda geçerli olan ekonomik ilişkiler yeni bir sınıf olarak tarih sahnesinde var olmaya çalışan burjuvazi için gelişmeye engeldi. Onun için öncelikle krala ve diğer egemenlere karşı politik haklar elde edilmeye çalışılmış; bu doğrultuda belediye teşkilatları kurulmuş, sonraları insan hakları olarak literatüre giren söz ve düşünce özgürlüğü istemleri yüksek sesle dile getirilmiş, mülkiyet hakkının gasp edilemeyecek bir hak olduğu düşüncesi temel felsefe olarak kabul edilmiştir (Küçükömer, 2002 b, s.25).

Burjuvazinin çıkarları ve yeni kurulacak kapitalist toplumsal yapının istemleri olarak baş gösteren gelişmeler burjuva cumhuriyetlerin kuruluşuna kadar devam etmiştir. Çünkü egemenliği tanrı adına elinde bulunduran krala karşı yeni bir egemenlik biçimi ile kapitalist toplumun özel mülkiyet istemi gerçekleşebilirdi. Bu doğrultuda ilk olarak İspanya krallığına karşı Hollanda'nın burjuva şehirleri baş kaldırdı ve 1609'da ilk burjuva cumhuriyeti kuruldu. Yine İngiltere'de parlamenterler uzun süren iç savaşı kazanarak 1.Charles'i 1649'da idam ederler (Küçükömer, 2002 b, s.25)

Tarihsel olarak yeni bir toplum düzenine geçiş aşamasında ortaya konulan mücadeleler, 'ilerleme' düşüncesinde kendini tüm insanlık için ortak iyi olarak

gösterilmiştir. İnsanın kendi yetilerini en üst düzeyde kullanma, akli ön plana çıkararak yaratıcı özelliklerini açığa çıkarma sanatsal ve kültürel anlamda önemli mesafeler kat etme tarihsel olarak aydınlanma yada modernleşme olarak tanımladığımız süreç de açığa çıkmıştır. Ekonomik ve teknolojik alanda insan yaşamını kolaylaştırıcı gelişmelerde yine bu süreç de ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte önceki satırlarda ifade ettiğimiz üzere yeni bir toplumsal düzen olarak kapitalizm tüm bu gelişmeler ışığında kendini gerçekleştirebilecek bir sistemdi. Bu yönüyle de kapitalizmin bağrında ortaya çıkan bu gelişmelerin, insanlık adına ne getirdiğini anlamak için kapitalizmin üzerinde durduğu dinamiklere bakmak gerekir. Ercan, bu noktada şunları ifade etmekte *'Geleneğin modernleşmesi ile başlayan özgürleşme süreci, (ekonomik gelişme süreci), bireyin yaratıcı olarak var olmasına olanak sağlayan bu süreç, daha sonra kapitalist gelişmenin dinamiklerinin daha belirgin olarak ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu gelişmeye paralel olarak özgürleşme; toplumun disiplin altına alınması, ekonomik kaynakların büyük bir hızla sadece kar ve üretkenlik-verimlilik adına kullanılmasına neden olmuştur. Üretim ve tüketimin toplumda eşitsiz süreçler olarak örgütlenmesi ile birlikte, araçlar araç olmaktan çıkarak başlı başına amaç haline gelmiştir. Amaç olarak tanımlanan bu yıkıcı süreç ile, insanın doğaya ve en önemlisi, insanın kendi toplumsal doğasına ilişkin büyük kayıplarına neden olacak etkiler yaratmıştır'* (Ercan, 2006 a, s.18).

İlerleme düşüncesi etrafında örülen tüm insanlık için ortak iyi kavramsallaştırması bu yönüyle söz konusu ilerlemenin hangi toplumsal dinamikler üzerinde şekillendiği ile ilgili bir gelişmedir. Bu noktada şunu ifade etmek gerekir ki; tarihsel olarak kavramlara ya da olgulara atfedilen anlamlar, maddi koşullardan bağımsız olarak ele alınamaz. Diğer bir ifade ile *'Tarihte toplumun ve devletin bütün ilişkilerini, bütün dinsel ve hukuki sistemleri, ortaya atılan bütün teorik görüşleri, ancak bunlara tekabül edilen çağlardaki maddi hayat koşulları anlaşılırsa ve bu birinciler, maddi koşullardan tümünden gelim koşulları çıkarılırsa, anlamak mümkündür'* (Marx, 1993 a, s.29)

İlerleme kavramı bu anlamda kapitalizmin toplumsal bir sistem olarak var olma sürecinin bir ürünü olarak, yaşanan dönüşümü ifade etmek noktasında

kullanıldığında anlamlı hale gelir. Dolayısı ile ilerleme düşüncesinin analizi, kapitalizmden bağımsız olarak gerçekleştirilemez. İçinde bulunduğumuz çağın kapitalizmin dinamikleri üzerine şekillendiği gerçeğini göz önünde bulundurduğumuzda, yaşanan ilerlemenin de sonuçlarını görebiliriz. Bu yönüyle içinde bulunduğumuz toplumsal yapı ile geçmişi karşılaştıran Kafaoğlu şu anlamlı vurguyu yaparak ilerleme anlayışını yeniden gözden geçirmekte: *'Bugün elli yıl öncesine göre dünyanın, şu insanlara yaşamını kolaylaştıran sevimli gezegenimizin bizlere vereceği pek az şey kalmıştır. Bugün insan başına düşen ağaç, 60 yıl öncesinin beşde biri kadar değildir. İnsan başına düşen temiz alanı bile, karaların iki katı genişliğindeki, uçsuz bucaksız okyanusların varlığına karşın hızla küçülüyor. İnsan başına düşen temiz, içilebilir su 60 yılda yüzde 80 azalmıştır'* (Kafaoğlu, 1995, s.3). Bununla birlikte gelinen aşamada 1,300 milyon insan günlük bir dolardan daha az bir parayla geçinmek zorunda kalmakta, 160 milyon çocuk kötü beslenme olgusuyla yaşamakta, 840 milyon insan açlık ve gıda eksikliği çekmekte nerdeyse dünyanın yarısı yeterli sağlık hizmetlerinden mahrum kalmaktadır. Buna karşın 3,5 milyar insan dünya gelirinin sadece % 5,6'sını elde ederken, dünyanın en zengin 358 insanın serveti, en yoksul insanların %45'inin yıllık gelirinden daha fazla olmaktadır. Bu rakam da 2,3 milyar insana tekabül etmektedir (Toussaint, 1999, s.54–58)

Wallerstein'de içinde bulunduğumuz kapitalist toplumsal yapı ve ilişkilerin geçmişe göre ileri bir aşamayı değil bilakis geri bir aşamayı ortaya çıkardığının savunulabileceğini ifade etmiş; kapitalizmle birlikte daha önce hiç var olmamış cinsiyetçilik ve ırkçılık gibi sorunların var olduğunu ileri sürmüştür (Wallerstein, 1996, s.87)

İlerleme düşüncesi analizleri kapitalizmin sınıfsal gerçekliği üzerinde yapıldığında, söz konusu ilerlemenin kim ve hangi sınıflar lehine gerçekleştiği ortaya çıkmaktadır. Türkay'a göre *'Makro veriler üzerinden yapılan değerlendirmelerde kimin için iyi kimin için kötü sorusu genel olarak sorulmuyor. Her şey "ortak iyi" üzerinden tanımlanıyor. Önemli olan sermaye birikiminin bütünsel işleyişi içinde devletin pozisyonu, devlete dair anlamlandırmalardır. Devlet, sınıfların çatışmasının tanımladığı bir alandır ve bu sürecin maliyetini toplumsallaştıran, kârını özelleştiren*

bir işlevi yerine getiriyor' (Türkay, 2006, par.2). Ortak iyi üzerinden yapılan tanımlamalarla kapitalizmin sınıfsal yapısının gölgelendiğini ve bu noktada da sömürü gerçeğinin gizlendiğini ifade eden Gouverneur; 'toplumun uzlaşmaz çıkarlara sahip sınıflara bölünmüş olduğu gerçeğinin maskelendiği ifade ettikten sonra şöyle demektedir *'Toplum sanki özgür ve eşit bireylerin toplamıymış gibi gösteriliyor (özgürlük, eşitlik, kardeşlik retoriği) ve üretim araçları sahipleriyle işçilerin özgürce ve eşit koşullarda karşı karşıya geldikleri izlenimi yaratılıyor'*(Gouverneur, 1997, s.268).

Gouverneur kapitalist toplumsal yapının 'gerçeği yok sayma' anlayışı ile engellenmeye çalışıldığını ifade etmektedir. Bu bağlamda kapitalist toplumda insanların sınıfsal olarak ayrıştıkları gerçeği manipüle edilmekte bunun yanısıra devletinde sınıfsal olarak var olduğu gerçeği gizlenmekte, kapitalist ekonomik teori anlayışına göre artık değer ve sömürü kar olarak ortaya konulmaktadır (Gouverneur, 1997, s. 268). Kapitalizmin yerleşikliği ve devamlılığı için emek sömürsünü yapmak zorunda olduğunu ve bu yönüyle de bölücü olduğunu ortaya koyan Cangızbay, bölünmenin sömürenler ve sömürülenler olarak ortaya çıktığını ifade etmektedir. Bunun yanı sıra söz konusu sömürünün meşrulaşması için, kapitalizmin söz konusu sömürüyü meşru kılacak argümanlarla sistemi meşrulaştırmak isteyecektir. Bunun içinde kapitalizmin egemen sınıfları kendilerini diğer sınıflarla aynı safdaymış gibi gösterecek, karşıt sınıfları da yapay ayrımlarla bölmeye çalışacaktır. Bu sistemin devamlılığı ve meşruiyeti açısından gerekli ve tabii bir politika olarak belirecektir (Cangızbay, 2003, s.35).

Kapitalizmin yerleşikliği ve devamlılığı noktasında konjktürel olarak kullanılan 'ilerleme'olgusu yine kapitalizmin dinamikleri etrafında ele alındığında anlam kazanan bir olgu olarak karşımıza çıkacaktır. Diğer bir ifade ile kapitalizmin dönemsel koşulları çerçevesinde sistemin meşruiyetine dayanak sağlayan ilerleme anlayışı, konjktürel olarak kendisini farklı kavram ve argümanlarla yeniden üretecektir. Sermaye birikim süreci içerisinde, birikimin dinamiklerine göre anlam kazanan bu kavramlar içinde bulunan zaman ve mekanın gereklerine göre analiz edildiğinde anlamlı hale gelecektir. Bu noktada 'modernleşme', 'gelişme', 'ilerleme', 'kalkınma' kavramları zaman ve mekan bağlamları içerisinde incelendiğinde; söz

konusu kavramların kapitalizmin sermaye birikim sürecinin gereklilikleri çerçevesinde vücut bulduğu ortaya çıkacaktır. Çünkü sistemin temel taşı kara dayalı sermaye birikimidir (Wallerstein. 1996, s.14) Sermaye birikimin gerekliliklerine göre de dönemsel olarak gelinen her aşamada, o aşamaya tekabül edecek isimlendirmelerle toplumsal süreç anlamlandırılmaya çalışılır. Öyle ki literatürde sanayi devrimini yaşamış ve erken kapitalistleşmiş ülkeler için ‘gelişmiş’, ‘sanayileşmiş’, ‘ileri’ ülkeler tanımlaması yapılırken; söz konusu sürecin dışında kalan ülkeler içinde farklı tanımlama yollarına gidilmiştir. Örneğin; kalkınma kuramının ortaya çıkmasından önce yoksul ülkeler için ‘geri kalmış’ ülke tabiri kullanılırken, 1950’lerde kalkınma kuramları ile bu tabir ‘azgelişmiş ülkeler’ olarak değişti. 1960’larla birlikte söz konusu ülkelerin kısa sürede yaşam standartlarını yükseltecekleri düşünülerek bu kez onlar için ‘gelişmeye yakın ülkeler’ tabiri kullanıldı. Bu düşünceye göre eskinin geri kalmış ülkeleri ‘gelişmiş ülkelerin’ izledikleri politikaları izler ve uygularsa kısa sürede onların seviyesine gelebilecektir. Fakat beklenen sonuçlar gerçekleşmedi ve bir süre sonra adı geçen ülkeler bu kez ‘gelişmekte olan ülkeler’ olarak isimlendirildi (Rivero, 2003, 88)

Evrimci bir düşünce çizgisi uyarınca toplumlar belirli akslar üzerinde ilerlemekte ve gelişim göstermektedir. Bu gelişim ve ilerlemeyi sağlayanda tarihsel olarak ‘gelişmiş’ ülkelerin izledikleri politikalarıdır. Bu noktada da diğer ülkelere de aynı politikaları uygularsa gelişebileceklerdir. Bu da onların daha müreffeh yaşam koşulları için şarttır. Tarihsel olarak ‘modernleşme’ ‘ilerleme’ ‘gelişme’ kavramları yukarda ifade edilen evrimci çizgi uyarınca diğer ülkeler için operasyonel bir hal alarak kullanılmıştır. Diğer bir ifade ile söz konusu kavramlar geç kapitalistleşen ülkelerde içsel ve dışsal dinamikler uyarınca kapitalizme eklemlenmenin bir aracı olma işlevini yerine getirmiştir. Bu bağlamda ikinci dünya savaşı sonrası oluşan yeni dengeler geç kapitalistleşen ülkelerin ‘gelişmesi’ için ‘Kalkınma’ kavramını operasyonel bir şekilde kullanmışlardır. Rivero, bu noktada şunları söylemekte : ‘*Kalkınma efsanesinin kökenleri, bizim Batı uygarlığımızın ilerleme ideolojisinde yatar. Bu ideoloji, Aydınlanma Çağı sırasında doğmuş ve sanayi devrimi’yle büyümüştür*’ (Rivero, 2003, 89). Kalkınma bu yönüyle ikinci dünya savaşı sonrasında sermaye birikim sürecinin dinamiklerine göre şekillenen bir kavram olsa da tarihsel olarak, kökenleri derine

gitmektedir. Öyleki, kavramın düşünsel geçmişinin kökenlerini Aydınlanma çağına hatta Hıristiyanlığın doğuşuna kadar götürmek mümkündür (Savaş ve Han, 2004, 63)

Tarihsel olarak doğrusal tarih anlayışı ekseninde önemli bir geçmişe dayanan kalkınma anlayışı ikinci dünya savaşı sonrasında da doğrusal tarih kurgusu ile yeniden üretilmiştir. Kalkınma kavramı ‘geri kalmış ülkeleri’ bu ‘anormal’ durumdan kurtarmak için formüle edilmiş ve kullanılagelmiştir. Böylece ‘geri kalmış ülkeler’ belirli politikalar ve stratejilerle toplumsal bir dönüşüme girecekler, yaşanan dönüşümle birlikte ‘gelişmiş ülkeler’ seviyesine gelebileceklerdir. Kalkınma kavramı bu yönüyle de operasyonel bir kavram olarak var olmaktadır.

İkinci dünya savaşı sonrasında kalkınma kavramının, ilerleme kavramı yerine kullanılmasında döneme özgü gelişmeler belirleyici olmuştur. Kalkınma ifadesinin tanımsal boyutu tekrar hatırlandığında, ifadenin kapitalist sermaye birikim sürecinin gerekliliklerine göre doğduğu ve bu kavramında geç kapitalistleşen ülkelere dönük olarak kullanıldığı ortaya çıkacaktır. Bu anlamda kavramın ikinci dünya savaşı sonrasında kullanımında hem sermaye birikim süreci gerekliliklerinin belirleyici olduğu, hemde geç kapitalistleşen ülkelerin bir dizi içsel dinamiklerle bu kavramın kullanılmasına önemli katkıları olduğunu ifade edebiliriz. Bu noktada kalkınma kavramının kullanımına neden olan etkenleri açıklamaya geçmeden önce, kavramın arkasında yer alan ‘doğrusal tarih’ kurgusunu kısaca ifade etmek gerekecektir. Bu kurguya göre Batı Avrupa’da 18.yy la birlikte yaşanan dönüşüm insanlığın ulaşabileceği son doğal duruma işaret etmekte ve bu duruma gerekli dönüşümü sağlayan tüm toplumlar ulaşabilmektedir. Bununla birlikte söz konusu doğal duruma ulaşmak için gerekli dönüşümü sağlayamayan ülkeler dışardan yapılacak müdahalelerle tarihin normal akışına girecekleridir. Doğrusal tarih kurgusu uyarınca bütün toplumlar aynı basamaklardan geçerek istenilen aşamaya geleceklerdir. Doğrusal tarih kurgusu kapitalizmin yerleşikliği ile birlikte ‘ilerleme’ kavramını, söz konusu dönüşüm için anahtar bir kavram olarak kullanırken; yaşanan savaşlar, ekonomik krizler ve yükselen sınıf mücadeleleri bu kavramın yerine kalkınma kavramının kullanılmasına neden olmuştur (Türkay, 1994 a, s.6).

Yukarda da ifade edildiği üzere ilerleme kavramı sermaye birikim sürecinin içinde bulunduğu koşullardan ötürü ikinci dünya savaşı sonrasında kalkınma kavramı olarak birikim süreci içerisinde yeniden formüle edilmiştir. Önceki satırlarda kalkınma kavramının 2.dünya savaşı sonrasında kullanımında iki önemli faktörün etkili olduğu ifade etmiştik. Bu faktörlerden ilki söz konusu savaş sonrasında kapitalizmin dünya ölçeğinde yeniden yapılanmasıdır. Bu yapılanmaya neden olan gelişmeleri ‘*ABD hegemonyasının tesisi, üretici sermayenin uluslar arasılaştırması, yeni ulusal devletlerin ortaya çıkışı ve soğuk savaş koşulları olarak ifade edebiliriz*’ (Türkay, 2005 c, s.34). Özellikle savaş sonrası İngiltere hegemonyasının yerine ABD hegemonyasının geçmesi ile birlikte, soğuk savaş koşulları gereğince ABD’nin ‘sosyalist’ blok dışındaki ülkelere olan ilgisini arttırması, bu ülkelere dönük olarak krediler açması söz konusu ülkelere yönelik ‘kalkındırma’ anlayışı olarak algılanmaktaydı. Bununla birlikte ABD’nin savaş sonrası başta Havana Konferansı olmak üzere bir dizi anlaşma ile asıl istediği ‘Sermayesinin uluslar arasılaştırması, dünya pazarında hakimiyetini sağlamada engel olan kısıtlamaların ortadan kaldırılması idi. (Başkaya, 2004 a, s.98). Bunun yanı sıra savaş sonrası gelişmelerden bir tanesi olan üretici sermayenin uluslar arasılaştırması isteği; azgelişmiş ülkeler için kalkınma noktasında sanayileşmeyi şart kılmaktaydı. Tamda bu noktada azgelişmiş ülkelerin ticari sermayeden üretici sermayeye geçiş istemleri ve sermaye birikimlerinde geldikleri aşama ile dünya ölçeğin de üretici sermayenin uluslar arasılaştırması isteği çakışmakta idi. Bu durum şüphesiz ‘kalkınma’ düşüncesini üstün kılan ve ‘azgelişmiş ülkelere’ müdahaleyi meşru sayan bir duruma işaret edecekti. Öyle ki ‘*Söz konusu iki dinamiğin karşılıklı etkileşimi, diğer bir deyişle içeriden gelen baskın talep ile dışarıdan gelen talebin süreç içinde uyumlu hale gelmesi, "kalkınma" kavramının ima ettiği "ortak iyi"ye hizmet ederek, kapitalist birikim sürecinin çelişkili ve eşitsiz yapısını doğallaştıran pratiklerin yaşandığı bir dönemi beraberinde getirmiştir*’ (Türkay, 2005 c, s.36)

Savaş sonrası öne çıkan gelişmelerden biride şüphesiz siyasal anlamda bağımsızlıklarını kazanan ülkeler olmuşlardır. Öyle ki söz konusu ülkelerin varlığı kalkınma düşüncesi içerisinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Bir taraftan ‘ortak iyi’ diye kabul edilen ‘ilerleme’ anlayışının gözden düşmesi, diğer taraftan soğuk savaş koşullarının yarattığı riskler bu ülkelere dönük olarak yaklaşımları önemli kılmakta idi.

Bunun yanın sıra söz konusu ülkeler siyasal anlamda bağımsız olsalar da ekonomik anlamda bağımsız değildiler. Ve ‘bu ülkelerin ‘biçimsel’ bağımsızlığına rağmen eski sömürgeci devletler siyasal planda söz konusu ülkelerin kaynaklarına el koyabiliyorlardı. (Başkaya, 2004 a, s.101).

İlerleme düşüncesine dönük olarak yaşanan hayal kırıklığı sonrasında Rostow tarafından formüle edilen Ekonomik Büyümenin Aşamaları Kuramı, savaş sonrası ülkelere siyasal, toplumsal ve ekonomik planda müdahale etmenin bir aracı olarak görülmüştür. Türkay’a göre ‘*Aşamalar kuramının sömürgelelikten yeni kurtulmuş, ulusal kimliklerini henüz kazanmış azgelişmiş ülkelerin beklentilerine cevap verecek şekilde formüle edilmesinin hizmet ettiği esas amaç, bu ülkelerde sömürge dönemlerinden geriye kalan izlerin Batı’ya karşı bir tavır alışa dönüşmesini önleyerek, bu ülkeleri Sovyetler Birliğinin etkisine girmekten alıkoymaktır. Bu çabanın gerisinde ise, Rostow’un sürekli altını çizdiği, ABD’nin azgelişmiş ülkelere yönelik askeri ve dış politika hedefleri yatmaktadır*’ (Türkay, 1994 a, s.59). Böylelikle bir taraftan azgelişmiş ülkeler doğrusal tarih kurgusunda, kapitalist yapılanmanın içerisinde kalmakta diğer taraftan da, ilgili ülkelerin sosyalizme kaymaları engellenmektedir.

Kalkınma düşüncesi bağlamında bakıldığında söz konusu düşüncenin ikinci dünya savaşı sonrasında sermaye birikim sürecinin ve dönemin siyasal koşullarının bir sonucu olarak ortaya çıktığını görmekteyiz. Bu anlamda da kalkınma kavramı kapitalist sermaye birikim sürecinde, ‘ilerleme’ kavramının yerine kullanılan ve kapitalizmin dönemsel ihtiyaçlarını karşılayan bir kavramdır.

1.4 Kalkınma Düşüncesine Dönük Yaklaşımlar

Kalkınma düşüncesine dönük olarak ortaya konulan düşünce ve tezler bu düşüncenin akademik ve siyasal platformda ne derecede tartışmalı olduğunun bir göstergesi niteliğindedir. Öyle ki gerek kalkınma düşüncesinin savunucularının kendi aralarında ki ayrışma olsun gerekse de söz konusu düşünceye eleştirel yaklaşan kesimlerin aralarındaki ayrışma olsun kalkınma düşüncesine dönük olarak aynı kesimler arasındaki saflaşmayı net olarak ortaya koyabilecektir. Kalkınma söylemi bu yönüyle

dahi dikkatleri üzerinde çekecek bir kavram olarak karşımızda durmaktadır. Bu bölüm içerisinde kalkınma kavramına dönük anlayışları genel olarak iki başlık içerisinde ele alacağız. Bu başlıklardan ilkinin kalkınma düşüncesini kabul eden ve kavrama dönük olarak eleştirel yaklaşmayan kesimler oluşturacak; ikinci başlığı ise kalkınma kavramına dönük olarak eleştirel yaklaşan kesimler oluşturacaktır. Bununla birlikte gerek kalkınma düşüncesinin muhalifleri gerekse de tarafları kendi içlerinde de bir ayrışmaya gitmektedirler. Bölüm boyunca bu ayrışmada göz önünde bulundurularak analize dahil edilmeye çalışılacaktır.

1.4.1 Kalkınma Düşüncesine Eleştirel Bakmayan Yaklaşımlar

Kalkınma daha öncede ifade edildiği üzere ‘Azgelişmiş Ülkelerin’ gelişme yönündeki izleyecekleri yol ve yöntemleri gösteren bu toplumların gelişmiş toplumlarla aynı seviye gelebilmesi için yapmaları gerek stratejileri ortaya koyan bir düşünce ve kavram olarak karşımızda durmaktadır. Söz konusu düşünceye göre azgelişmiş ülkeler kendi içinde barındırdıkları bir takım sorunlardan dolayı gelişim gösterememektedirler. Diğer bir ifade ile içsel dinamiklerden kaynaklanan sorunlar bu ülkelerin azgelişmiş ülkeler olarak kalmasına neden olmaktadır. Bu durumda yapılacak olan bu ülkelerde gelişmenin önünde duran engelleri ortadan kaldırmaktır. Öyle ki gelişmiş olan ülkeler belirli politika ve yöntemlerle bu aşamaya gelmişlerdir. Bu durumda gelişme için bundan başka yapılacak bir şey yoktur. Bunun yanı sıra azgelişmiş ülkelerde var olan bir dizi yapısal sorunda bu ülkelerin gelişmesine engel olmaktadır. Öyle ki bu ülkelerde başta tarımsal işgücü fazla olup tarımsal üretkenlik düşüktür. Bunun yanı sıra söz konusu ülkelerde sermaye birikimi yetersiz olup yeni yatırımlar için elverişsiz düzeydedir. Bu da gelişmeye engel olmaktadır. Yine bunun yanı sıra bu ülkelerde nüfus artışı çok hızlı olup piyasalar dar ve düzenleyici yapıya sahip değildir. ‘Azgelişmiş Ülkelerin’ en önemli sorunlarından bir tanesi de bu ülkelerde geçerli olan yapısal, teknolojik, bölgesel ve teknolojik düalizmdir. (Yavillioğlu, 2002, s.53-54). Yine söz konusu ülkeler başta ekonomik nedenler olmak üzere sosyo kültürel, demografik ve coğrafi iklimsel koşullardan nedenlerden dolayı azgelişmiş ülkeler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bu noktada kalkınmacı yaklaşıma göre hem bu ülkelerin içinde

buldukları ekonomik sorunlar tespit edilip çözülmeli hem de ilgili ülkelerin gelişmelerine engel teşkil eden diğer unsurlar çözüme kavuşturulmalıdır. ‘Az gelişmiş ülkelerin’ belirli şartlar altında kalkınabileceğini bununda ancak belirli politikalarla olabileceğini savunan yaklaşımı genel hatlarıyla ikiye ayırabiliriz. Bunlardan ilki kalkınmanın devlet müdahalesi olmadan piyasa merkezli olabileceğini savunan piyasa yönelimli kalkınma stratejileridir. Bu anlayışa göre ekonominin kendine has kuralları vardır. Arz talep dengesine göre belirlenen bu kurallar eşliğinde ekonomi dengede olmakta ve ülke gelişebilme olanağına sahip olmaktadır. Ekonomiyi dengesizliğe sürükleyen ise bu kuralları bozucu etkilerde bulunan devlet müdahaleleridir. Dolayısı ile ekonomi kendi yasalarına bırakıldığında herhangi bir sorun olmayacaktır.

Tarihsel olarak klasik iktisada kadar giden bu görüş özellikle 1970 sonrası tekrar gündeme gelmiş ve güç kazanmıştır. Akademik ve siyasal platformda neo-liberal düşünce olarak beliren bu yönelim beraberinde bir sızı stratejiyi de ortaya koymuştur. Özelleştirme, deregülasyon ve uluslararası ölçekte de ticari ve mali liberalizasyon politikaları olarak öne çıkan bu stratejiler kalkınma için belirleyici politikalar olarak öne sürülmüştür. Hirschman bu anlayışı Ortodoks yaklaşımı olarak nitelendirmiş ve bu yaklaşımın temel savlarını şöyle ifade etmiştir; Bu yaklaşım *a) ‘İktisat evrensel geçerliliği olan bir dizi basit, ama ‘güçlü’ teoremlerden oluşur; bir tek iktisat vardır. (Tıpkı bir tek fizik olduğu gibi); b) Bu teoremlerden birine göre, piyasa ekonomisi birey olsun, ülke olsun, tüm katılanlara girdikleri bütün iradi ekonomik ilişkilerde kazanç sağlar’* (Hirschman, 2003 s. 26)

Kalkınma için bu anlayışın bir dizi yanlışlığı içinde barındırdığını ifade eden Şenses’e göre bu yaklaşım *‘gelişme sürecinin karmaşıklığını kavramaktan uzak son derece basit modellere dayanmaktadır..Bu kuramların bir diğer özelliği de, siyasal, tarihsel ve kurumsal yapıları dışlamaları ve bu yapıların ekonomik yapılarla ilişkisini ihmal etmeleriydi’* (Şenses, 2003, s.109) Hirschman’ın Ortodoks yaklaşım olarak ifade ettiği görüşleri Mises’de de görebilmekteyiz. Mises’de gelişme ve kalkınma için tek bir yol olduğunu ifade etmekte ve bunun içinde nüfus artışının zıddına olarak sermaye birikimin artırılmasının öne sürmektedir. Böylece daha fazla mal ve hizmet üretilecek ve iktisadi gelişme sağlanacaktır. (Mises, 2004, s.6) Kalkınma için öne sürülen bu

yaklaşımı esas olarak Neo Liberal ekonomik büyüme yaklaşımında görmekteyiz. Buna göre söz konusu büyüme teorisinin nüvesini sermaye stoku ve produktivite fonksiyonu oluşturmaktadır. Teoriye göre emek birimi başına sermaye ile emek birimi başına üretim büyüme için bakılması gereken başlıca parametrelerdir. Bu bağlamda kişi başına sermaye stoku ne kadar hızlı büyürse reel GSMH ve kişi başına gelirden o kadar hızlı büyür (Parasız, 2000, s.241).

Kalkınma ve gelişme için ‘pür’ piyasa dinamiklerini işaret eden bu yaklaşımın kökenleri ifade edildiği üzere klasik iktisada kadar uzanmaktadır. Bununla birlikte konumuz açısından kalkınma hedefinde piyasa merkezli çözümün öne sürülmesi 1970’ler sonrasına denk gelmektedir. 1970’lere kadar özellikle erken kapitalistleşmiş ülkelerde iktisadi ve politik bakımdan yaşanan olumlu hava bu yıllarla birlikte yerini bir takım sorunlara bırakmıştır. Öyle ki bu yıllarda başta kar oranlarının düşmesi olmak üzere bir dizi sorun ortaya çıkmıştır. Sınıfsal mücadelelerin bu yıllarda artış göstermesi, emek dünyasının yaşadığı sorunlar, spekülasyonun artması, işsizlik ve enflasyonun artış göstermesi, dönemin başlıca sorunları arasında gelmektedir. Ortaya çıkan bu ‘beklenmedik’ gelişmeler sermayenin gelişimi açısından iki önemli sonuca yol açmıştır. Bunlardan birincisi yaşanan krizlerle birlikte rekabetin artması ve teknolojik gelişmenin hızlanması olarak karşımıza çıkarken; ikincisi merkez kapitalist ülkelerde yaşanan rekabetin ve krizlerin sermayeyi farklı mekanlara taşıma isteğine yol açmıştır. Bu noktada yaşanan sorunların çözümü olarak ‘evrensel’ ölçekte iktisadi yasaların uygulanması istenmiş ve bu doğrultuda sermayenin önünde engel olarak düşünülen ulusal ve uluslararası bütün kuralların kaldırılması istenmiştir. Öyle ki döneme damgasını vuran sorunlardan ötürü metallerin realizasyonu, sermayenin en karlı alanda üretim yapması ve uygun teknolojilerin uygun yerlerde üretilmesi gibi sorunlarla karşılaşmıştır. Bu noktada 1970’lere kadar geçerli olan keynesyen düşünceler ve korumacı devlet yaklaşımları gözden düşmeye başlamıştır. Üretimin parçalanarak en karlı şekilde üretilmesini ve bununla beraber sermayeyi en karlı alanlara taşıyarak gerçekleştirebileceğini savunan görüşlerin temelleri bu yıllarda atılmıştır. Böylece Neo Liberal kalkınma düşüncesinin teorik temelleri belirginleşmiştir. Amerika’da Reagan, İngiltere’de Thatcher önderliğinde geniş uygulama alanı bulan bu yaklaşım başta Şili

olmak üzere, Peru, Güney Kore, Türkiye ve Mısırda' danda uygulanmıştır (Ercan, 2006 a, s.115).

Sermayenin dünya ölçeğinde yeniden yapılanmasının bir aracı olarak ortaya konulan Neo Liberal, piyasa yönelimli bu yaklaşımlar kalkınma içinde IMF ve Dünya Bankası aracılığıyla 'azgelişmiş ülkelere' bir dizi strateji öne sürecektir. Buna göre azgelişmiş ülkeler ekonomilerini gelişmiş ülkeler seviyesine çıkarıp, kalkınmış bir ülke olmak istiyorlarsa ekonomik ve sosyal politikalarını IMF ve Dünya Bankası aracılığı ile dile getirilen politikalara göre gerçekleştirmek zorundadırlar. Bu politikalar genel olarak, devletin ekonomik yaşama müdahalesinin en aza indirilmesi ve bu doğrultuda devlete ait iktisadi işletmelerin özelleştirilmesi, girişimciye ve piyasaya olan desteğin artırılması, uluslar arası ölçekte mal ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ve ihracata yönelik gelişme stratejisi olarak sıralanabilir. Sermaye birikim temeli çerçevesinde IMF ve Dünya Bankası aracılığı ile önerilen politikaların ilgili ülkelerin hakim sınıflarının da istemleri doğrultusunda gerçekleştiği düşüncesi akılda tutularak; söz konusu politikaların o ülkelerin hükümetlerinin istekleri doğrultusunda gerçekleştiği dolayısı ile herhangi bir politik dayatma söz konusu olmadığı yönündeki sava karşı Rivero şöyle demektedir: '*..Aksine bunları kabul edenlerin hükümetler olduğu söylenir. Kuramda mesele böyle gözükabilir, fakat pratikte hükümetlerin IMF ve Dünya Bankası'nın katı politikaları karşısında hiçbir seçenekleri yoktur. Eğer bir hükümet onları reddederse bu hükümet dünyadan dışlanmış hale gelir ve buda uluslar arası kredilere kesinlikle ulaşamamak demektir'* (Rivero, 2003, s.48)

Kapitalist sermaye birikim süreci içersinde kalkınmanın olabileceğini yalnız bunun ekonomin 'doğal yasalarını' uygulayarak gerçekleştirebileceğini savunan bu görüş yukarda da ifade edildiği üzere piyasa yönelimli bir stratejiyi kalkınma da gerekli politika olarak 'Azgelişmiş' ya da 'Gelişmekte olan' ülkelere önermektedir.

Kalkınma düşüncesinin olabirliğini savunan bu yönüyle de kapitalizmi geçerli ekonomik toplumsal siyasal sistem olarak gören diğer bir yaklaşımda korumacı, devlet yönelimli kalkınma anlayışdır.

Tarihsel olarak Keynes'e kadar uzanan korumacı devlet yönelimli bu görüş, piyasa merkezli kalkınma analizlerinden kapitalist sermaye birikimi ekseninde bir ayrışma göstermez. Ve bu yönüyle de kalkınma düşüncesine, kapitalist dünya ekonomik sisteminden bir kopuş olarak ayrılmayı öne süren devlet yönelimli analizlerden ayrılır. Bu anlamda incelememizde söz konusu yaklaşımı kalkınma düşüncesine eleştirel bakmayan anlayış olarak değerlendirmeyi daha uygun bulduk. Söz konusu stratejiyi piyasa yönelimli stratejiden ayıran perspektif kapitalist sermaye birikimi çerçevesinde gelişme ve büyümeyi, piyasanın kendi şartlarına bırakmadan, belirli planlar çerçevesinde kalkınmayı önermesidir. Kalkınma yazınında başta dengeli kalkınma, dengesiz kalkınma teorileri gibi bir dizi teori ile kendini ortaya koyan bu analiz azgelişmiş ülke koşullarında gelişmenin hangi stratejiler ile gerçekleşebileceğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda söz konusu yaklaşım, piyasa yönelimli yaklaşımı Marksist yaklaşımla birlikte hareket ederek kalkınma anlayışını yok saydığını öne sürmektedir (Hirschman, 2003, s.26).

Devlet yönelimli, yaklaşımlar içerisinde dengeli kalkınma teorisine göre azgelişmiş ülkelerde ki en büyük sorun pazar yetersizliğidir. Nurkse tarafından öne sürülen bu modele göre bu ülkelerin en büyük sorunu satın alma gücündeki yetersizlikten dolayı talebin düşük olması bu durumda pazarın yetersizliği sonucuna yol açmasıdır. Diğer bir ifade ile yetersiz olan talep, pazarı da sınırlı tutmaktadır. Bunun sonucu olarak yeni yatırımlar pazarda ki yetersizlikten dolayı zarar görebileceklerdir. Bu durumda yapılacak olan yatırımları farklı iş kollarına ayırarak pazarı genişletmek ve bu yatırımların birbirlerinin ürünlerini talep edecek düzeyde gerçekleştirmelerini sağlamak olmalıdır. Böylece yatırımlar birbirlerini tamamlayıcı bir şekilde dağıtılarak ekonomik gelişme sağlanacak ve Pazar genişleyecektir (Dinler, 2001, s.523). Buna karşılık başta Hirschman olmak üzere bir dizi iktisatçı dengeli kalkınma modelini yetersiz bularak azgelişmiş ülkeler için iyi bir model olarak kabul etmemişlerdir. Eleştirilerin başında azgelişmiş ülkelerin yeterli üretim faktörüne sahip olmadıkları için, ülkenin her yerinde yatırım yapmanın olanaksız olduğunu ve dolayısıyla dengeli kalkınmanın mümkün olamayacağı görüşü gelmektedir. Hirschman'a göre '*Başlangıçta kapital ve girişimciden yoksun olan ve fakirlik kısır döngüsünü kıramayan az gelişmiş ekonomilerde, üretim faktörleri arzının esnek olmaması ve pazarların sınırlı olması,*

yatırımların başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olacaktır' (Dinler, 2001, s.525). Dengeli kalkınma modeline dönük olarak öne sürülen bu eleştirilerden sonra kısaca dengesiz kalkınma modeline değinelim. Bu modelin çıkış noktası dengeli kalkınma modeline dönük eleştirilere dayanmaktadır. Öyle ki söz konusu modelinin en önemli savunucularından olan Hirschman eleştirilerini büyük ölçüde dengeli kalkınma modeli üzerine yapmıştır. Modelin genel hatlarıyla öne sürdüğü görüşe bakarsak bu modelde de piyasanın dar olması sorunu ile karşılaşırız. Piyasayı dar olması gelişme için yatırımlar yapılması esnasında dikkatli olunması gerçeğini ortaya koyar. Öyle ki piyasanın dar olması sebebi ile az gelişmiş ülkelerde birçok sektör aynı anda gelişme ivmesi yakalayamaz. Bu yüzden yatırımlar esnasında hangi sektör daha fazla gelişme potansiyeline sahipse o sektöre yatırım yapılmalıdır görüşü öne sürülmüştür. Böylece gelişme potansiyeli yüksek olan sektöre öncelik verilip yatırım yapıldığı zaman ekonomiye bir canlılık gelecek, ekonomi bir dinamizm kazanacak bu da diğer sektörlerle etki ederek tüm ekonomiyi canlandıracaktır (Dinler, 2001, s.524).

Hirschman'a göre dışsal ekonomiler sayesinde, sürükleyici güce sahip olan sektörlerle yatırım yapıldığında diğer yatırımlarda harekete geçecektir. Öyle ki belirli bir endüstriye yapılacak olan yatırım o endüstride dışsal ekonomilerin ortaya çıkmasına neden olurken, bunun sonucunda yeni yatırımlar uyarılacak, uyarılmış olan yeni yatırımlarda yeni dışsallıkların ortaya çıkmasına neden olacak; böylelikle sürükleyici niteliğe sahip bir yatırım geri kalmış bir ekonomide gelişmeyi sağlayacaktır. Yine aynı yazara göre gelişme için seçilecek olan sektörde aranması gereken özellik sektörler arası önsel ve gerisel bağıllık katsayısıdır. Bu noktada toplam bağıllık katsayısı en yüksek olan sektörlerle öncelik verilmelidir (Dinler, 2001, s.524).

Kalkınma düşüncesinin az gelişmiş ülkeler için geçerli olduğunu savunan bu yaklaşım kendi içerisinde birtakım farklılıkları barındırmakla beraber; kalkınma düşüncesine kapitalist temelde meşrutiye kazandırmaktadır. Bu yönüyle kalkınmanın aracı olarak gösterilen kapitalist yoldan kalkınma bu düşünce tarzı için ortak bir payda olarak karşımızda durmaktadır.

1.4.2 Kalkınma Düşüncesine Eleştirel Bakan Yaklaşımlar

Kalkınma düşüncesi önceki bölümlerde ifade edildiği üzere tarihsel olarak kapitalist sermaye birikim sürecinde sürekli olarak değişik tanımlamalar ve kavramsallaştırmalar etrafında varolan bir düşünce olmuştur. İlerleme, gelişme, modernleşme bu düşüncenin farklı kavramsallaştırmalar etrafında öne çıkan isimlendirmeleridir. Kalkınma kapitalist sermaye birikim süreci içerisinde ‘azgelişmiş ülke ekonomilerinin’, ‘gelişmiş ülke ekonomileri ’ olmak adına verdikleri mücadele stratejisi olarak algılanınca, kapitalizme muhalif fikirler kalkınma fikrine de eleştirel bakmaya başladılar. Söz konusu eleştirel yaklaşımları önceki bölümde dile getirilen eleştirel yaklaşımlardan ayıran temel özellik, eleştirilerin kapitalist sistemin yapısına ve onun tarihsel olarak ilerleyiş sürecine dönük olarak ortaya konmasıdır. Eleştiriler daha çok devletin ülke ekonomisi içerisinde yer aldığı konuma ilişkin olup, kalkınmanın devlet aracılığı ile gerçekleştirebileceği yönünde olmuştur. Bunun dışında dünya kapitalist üretim ilişkilerinin azgelişmiş ülkeler aleyhine gerçekleştiğini ortaya koyan yaklaşımlarda teorilerini merkez-çevre ülkeler bağlamında çevreden merkeze kaynak aktarımı olarak ortaya koymuşlardır. Bu teoriye göre çevreden merkeze aktarılan kaynaklar azgelişmiş ülkelerin kalkınmasını engellemektedir. Azgelişmişliğin nedeni olarak gelişmişliği öne süren bu yaklaşım Bağımlılık Okulu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yaklaşıma göre ülkeler arasında gelişmiş azgelişmiş ayrımı ortaya çıkaran mekanizma bağımlılık mekanizmasıdır. Söz konusu yaklaşım içinde birbirinden farkı görüş ve düşünceler olmakla birlikte bu yaklaşım içindekilerin ortak noktası azgelişmiş denem ülkelerle gelişmiş denem ülkeler arasında süregelen ilişkiler üzerinde yoğunlaşmaları ve bu ilişkiyi bağımlılık ilişkisi olarak ele almış olmalarıdır (Ercan, 2006 a, s.125). Bağımlılık kavramına Dos Santos’un getirdiği açıklama şu şekildedir: ‘*Bağımlılık, bir grup ülke ekonomilerinin, diğer ülkelerin büyüme ve yayılmaları tarafından belirlendiği, bir belirleme durumudur. İki veya daha fazla ekonomi arasında veya bu ekonomilerle dünya ticaret sistemleri arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisi, bazı ülkelerin kendi itici güçleri ile büyüyebilirken, bağımlı durumda olan diğer ülkelerin, kendi gelişmelerine olumlu veya olumsuz etkide bulunabilecek biçimde, ancak başat ülkelerdeki gelişmelerin bir yansıması olarak genişleyebilmeleri durumunda, bağımlılık ilişkisine dönüşür*’ (Dossantos’dan aktaran Ercan, 2006 a, s.126) Paul Baran,

Paul Sweezy, Samir Amin, Andre Gunder Frank bağımlılık okulunun önde gelen teorisyeni arasındadırlar. Adı geçen teorisyenlerden Samir Amin'in tezleri Cheng Ngai-Lung tarafından şu şekilde özetlenmiştir.

a) Merkez ve Çevre ekonomiler kapitalist sistem içerisinde eşitsiz uzmanlaşma temelinde bir dünya sistemi olarak bütünleşmiştir.

b) Bu dünya sisteminde üretim tarzları yine eşitsiz üretkenlikle ve heterojen üretim ilişkileri ile hiyerarşik olarak yapılanmıştır.

c) Çevre ekonomilerdeki üretim tarzları merkez kapitalist ülkelere eklemlenmiş fakat bu eklemlenme ilgili ekonomilerin birbirlerinden kopuk olarak gerçekleşmesi ile sağlanmıştır.

d) Bu eklemlenme merkezin çevreye yüzyıllardır uyguladığı siyasal baskı ve eşitsiz dağıtım mekanizması yolu ile gerçekleşmiştir.

e) Çevreden merkeze sürekli olarak akan bir değer transferi söz konusu olup bu transfer olgusu ilkel birikimin bir ürünü olarak karşımıza çıkar. Bu durum arızı bir durum olmayıp dünya ölçeğinde birikimin özünü oluşturmaktadır (Amin,1997, s. 29).

Yine Paul Baran'a göre sermaye birikim süreci ile etki alanını genişleten kapitalist üretim tarzı gittiği yerlerde de kendi sistemine uygun hukuk düzeni ve mülkiyet ilişkilerini düzenlemiş, sömürdüğü bu bölgeler içinde kendi durumlarını pekiştirmek için özel yönetim kurumlarını getirmiştir. Bu kurumlar sömürge ülkelerde siyasal ve ekonomik anlamda durumlarını pekiştirmek için artığın bir kısmını demiryolu, kara yolu yapımında kullanmış ve haberleşme ağını geliştirmiştir. Böylece karlı sermaye yatırımları için uygun ortamlar hazırlanmıştır. Baran bu durumun sonucunda söz konusu toplumların yaşadıkları kalkınma durumunu şöyle ifade edecektir: '*Demek oluyor ki, Batı kapitalizminin yörüngesine oturan halklar, feodalizm ile kapitalizm arasındaki alacakaranlıkta kalmış bir kalkınmanın içinde yaşamlarını sürdürüyorlar ve emperyalizmin yağmalama siyasetinin bütün etkilerine boyun eğmek zorunda kalıyorlardı*' (Baran, 1974, s.189).

Bağımlılık okulu dışında Marksist yaklaşım ve Dünya Sistemi Yaklaşımı da kalkınma düşüncesini farklı açılardan eleştirmektedirler. Bununla birlikte söz konusu yaklaşımlarda yekpare bir kalkınma eleştirisi görmem mümkün olmamakla birlikte, bu yaklaşımları ortak kılan nokta günümüz kalkınma anlayışını daha çok kapitalizm bağlamında eleştirmeleridir. Bunlardan Dünya Sistemi yaklaşımı bağımlılık okulundan farklı olarak merkez-çevre ilişkisini analizinin başat konumuna oturtmamakta, kapitalizmi daha çok mübadele ilişkileri dolayımın da ele almaktadır. Dünya Sistemi Yaklaşımı'na göre kapitalizmin bütünsel olarak gelişiminin anlaşılabilirliği ve geç kapitalistleşen ülkelere olan etkilerini anlamak için şu iki ilişkiye bakmak gerekir:

a) İlki Burjuvazi-işçi sınıfı ilişkisi olup; burjuvazi sahip olduğu mülkiyet hakları ile üretimin doğası ve miktarı hakkında söz sahibidir.

b) İkinci ilişki merkez-çevre ilişkisi olup uzmanlaşmanın doğurduğu eşitsiz bir ilişki biçimidir. Bu ilişki uyarınca çevreden merkeze düşük ücretler, düşük karlar vb biçimlerde artık transferi söz konusudur (Ercan, 2006 a, s.142). Bundan dolayı sistemin işleyişi tek başına merkez çevre arasındaki ilişkilerin sonucu olarak değil burjuvazi işçi ilişkisi ile merkez çevre ilişkisinin birbirleri üzerindeki etkileri ile oluşur.

Marksist yazın olarak ifade edilen ve Marks'ın kavramlarını kullanarak analiz geliştiren yaklaşımlarda az gelişmişliğe ilişkin pek fazla bir şey bulunduğu söylenemez. (Ercan, 2006 a, s.148). Marks daha çok kapitalizmin bir sistem olarak iç işleyişini, sisteme özgü dinamikleri ortaya koyarken, kapitalizmin diğer toplumlara ilişkin etkilerini ortaya koyan analizlere pek yer vermemiştir. Bu analizlerden birisi olan Asya Tipi Üretim Tarzı analizi de az gelişmişliği açıklamada yeterli bir analiz biçimi olarak görülmemiştir (Ercan, 2006 a, s.149). Bununla birlikte Az gelişmişlik yazınının eleştirisi olarak, Marksist gelişme yazınında Üretim tarzı ve Üretim Tarzının Eklemlenmesi Teorisi ile Sömürge/Kolonial Üretim tarzı gibi daha yetkin analizlere rastlamaktayız. Örneğin bunlardan Üretim Tarzının Eklemlenmesi teorisi başta bağımlılık olmak üzere az gelişmişliği açıklayan teorileri yetersiz bularak kendi teorilerini az gelişmişliği tarihsel olarak üretim ilişkilerinin ve toplumsal formasyonların gelişimi ile açıklamıştır. Bu teoriye göre geç kapitalistleşen ülkelerin tarihi yalnızca batının aktif bir role sahip olduğu bir tarih olarak ele alınmaz. Bunun yerine bu süreç hem Kapitalist toplumlarda

olup bitenler hem de hem de bu süreçlerin diğer toplumlara etkileri üzerine analiz edilir. Eklemlenme teorisi geç kapitalistleşen ülkelerin yaşadığı etkileşim sürecini sadece tek taraflı olarak kapitalist toplumlardan gelen etkiler olarak değil; bu sürecin karşılıklı etkileşim bağlamında olduğunu ifade etmiş bu anlamada da gelişmenin farklı sınıflar için farklı anlamlara geldiğini ortaya koymuştur. Bu etkileşimin sınıflar üzerinde yarattığı farklı sonuçlar söz konusu sonuçlardan etkilenen sınıflar bağlamında yaşanan pratiği savunma ya da reddetme bağlamında ortaya çıkmıştır (Ercan, 2006 a, s.162).

Kalkınma bağlamında ortaya konulan bu teorilerden sonra yaşanan kalkınma tartışmaları da bu tarihselliği izleyerek devam etmektedir. Kanaatimizce kalkınma kavramı kelime anlamı itibariyle ileriye dönük olana, pozitif olana işaret edince baştan bir kalkınma isteği, kapitalizme eleştirel yaklaşan kesimlerde bile ortaya çıkmaktadır. Örneğin kapitalizme eleştirel yaklaşan yazarlarımızdan bir tanesi kalkınmayı özellikle azgelişmiş ülkelerde temel sorunların çözümü olarak görürken, kalkınmayı tüm insanlık adına olması gereken bir durum olarak ifade etmiştir. Söz konusu yazar kalkınma için başta sanayileşme olmak üzere, sosyal yapıdaki değişikliklere vurgu yapmış ve kalkınmanın önündeki en önemli engel olarak da emperyalizm ve yeni sömürgeciliği göstermiştir (Tanilli, 2006, s.297). Yine bir başka eleştirel yaklaşımda kalkınma olgusunun gelişmiş ülkeler nezdinde gündemden çıkarıldığını, üretken ve yatırımcı devletin yerine gelir dağılımını sermaye lehine çeviren devletin gündeme geldiğini; bunun yanı sıra emekten yana, halk iktidarı amaçlayan siyasi mücadelelerin aynı zamanda kalkınmacı da olması gerektiğini vurgulamıştır.(Yeldan, 2002 a, s.9)

Yine kalkınmanın olabilirliğini ifade eden yazarlardan bir tanesi de Başkaya'dır. Başkaya ya göre öncelikle azgelişmişlik kavramı değer yüklü bir kavramdır. Buna göre azgelişmişlik, gelişmişlik ile tanımlandığında ortada bir 'Normal olan', gelişmiş ülkeler bulunmakta, bir de buna göre 'Anormal olan' azgelişmiş ülkeler bulunmakta. Bu durumda azgelişmiş ülkelerinde gelişmiş ülkeler gibi olması beklenmekte. Bunun çözümü olarak da gelişmiş ülkelerin izledikleri yolun takip edilmesi önerilmekte. Başkaya'ya göre bu öneri tümüyle tarih dışıdır. Çünkü gelişmiş ülkeler hiçbir zaman azgelişmiş ülke olmadılar. (Baskaya, 2004 a, s.51). Başkaya azgelişmişliğin nedeni olarak da ne sadece gelişmiş kapitalist toplumları işaret etmiş

nede ‘Azgelişmiş ülke’ olarak ifade edilen ülkelerdeki hakim sınıfların beceriksizliğini göstermiştir. Başkaya’ya göre azgelişmişliğin nedeni tarihsel, ekonomik, sosyal, politik koşulların belirlediği azgelişmiş ülkelerdeki sermaye birikimin kazandığı niteliklidir (Baskaya, 2004 a, s.55)

Doğrusal tarih kurgusu bağlamında bir gelişmenin azgelişmiş ülkeler için geçerli olmayacağını ifade eden Başkaya, gelişmiş ülkelerin yalnızca azgelişmişlik üretebileceklerini bunun dışında gelişme ve kalkınma için öncelikle her ekonominin kendi dinamikleri ile kalkınabileceğini ifade etmiştir. Ülke içinde değişik sektörler arasında kurulacak organik bir bütünlük ile kalkınmanın sağlanması gerektiğini ifade eden Başkaya kalkınmanın koşulu olarak da sanayileşmeyi göstermektedir (Baskaya, 2004 a, s.52)

Kalkınmanın eleştirisi anlamında ortaya konulan düşünceler gerek izledikleri metodolojik yöntem gerekse de, kalkınma kavramına yükledikleri farklı değerler üzerinden birbirinden ayrılmaktadır. Söz konusu ayrılma şüphesiz yadırganacak bir durum değildir. Öyle ki kalkınma düşüncesini anlamaya dönük olarak ortaya konulan analiz yöntemi söz konusu sonucu yaratacaktır. Buna karşılık kavrama bugün üzerinden bir değer atfederek kavramı gelişme ve ilerleme anlamında bir araç olarak öne sürmek söz konusu kalkınma düşüncesini tarihselliğinden koparmak anlamına gelir. Bu noktada gerek devlet yönelimli kalkınma analizleri gerekse de bağımlılık okulu çizgisindeki kalkınma analizleri, kalkınma kavramının sermaye birikim süreci içerisindeki yerini göz ardı ederek, toplumsal gelişim için devlet ve dış dinamikleri işaret etmektedirler. Buna karşılık kalkınma kavramının tarihselliği noktasında ortaya konulduğu üzere, kalkınma ‘azgelişmiş’ ülke ekonomilerini, ‘gelişmiş’ ülke ekonomileri haline getirebilmek için gerekli kapitalist dönüşümün izlendiği strateji ve politikaların genel adıdır. Ve bu dönüşüm ulusal ve uluslar arası ölçekte sınıflar aracılığıyla gerçekleşir. Devlet ve dış dinamiklerde bu dönüşüm içerisinde sınıfsal bir özne olarak vardırırlar. Sürecin dinamikleri bu anlamda tamamen sınıfsal ilişkilerin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bu anlamda gerek bağımlılık okulu gerekse de devlet yönelimli analizler, kalkınma eleştirisini sınıfsal bir analiz üzerinden kuramamışlardır. Buna karşılık

kalkınma sınıfsal bir dili ve içeriği olan bir kavram olarak vardır ve böylede ele alınması gerekir.

Dünya sistemi yaklaşımı eksikleri ve hataları olmakla beraber kullandığı analiz yöntemi ile kavramı daha doğru bir noktada ele alırken, Marksist yazında bu tür çalışmaların yetersizliğini görmekteyiz. Bu noktada üretim tarzlarının eklemelenmesi teorisi, gerek kalkınma düşüncesine getirdiği tarihsel bakış açısı ile, gerekse de kalkınmayı sermaye birikim süreci içerisinde ele alan sınıfsal dili ile söz konusu yaklaşımlar içerisinde kalkınma düşüncesini en doğru analiz eden yaklaşım biçimidir.

Kalkınma düşüncesinin olabilirliğine salık veren analizlere karşın bu durumun tam tersi yönde görüşlerde öne sürülmektedir. Diğer bir ifade ile kalkınmanın gerek teorik planına gerekse de alternatif kalkınma önerilerine karşı çıkan görüşler genel olarak kalkınma anlayışına iki temel argüman ile karşı çıkmaktadırlar. Bunlardan ilki iktisadi olarak ülkelerin arasındaki gelişmişlik farkının yıllardır değişmediğini hatta ülke ekonomileri arasındaki gelişmişlik farkının gittikçe açıldığına dair iddialardır. Bu anlamda kalkınma düşüncesi hayalden öte bir anlam taşımamaktadır. Bu hayalde Batı uygarlığının Aydınlanma Çağı sırasında doğmuş olan ilerleme düşüncesine dayanmaktadır (Rivero, 2003, s.89). Bu anlamda Azgelişmiş ülkeler denilen ülkelerin içinde buldukları ekonomik ve bilimsel, teknolojik gerilik bu ülkelerin kalkınmasının mümkün olmadığını bir göstergesidir. Buna göre Dünyadaki en fakir 20 ülkenin uluslararası yoksulluk sınırı altında, yani günde bir dolardan aza yaşayan nüfus oranı %80 ile %30 arasındadır. Onları, nüfuslarının %25 ile %29'u aynı durumda olan diğer gelişmekte olan ülke grupları izler (Rivero, 2003, s.56). Bu ülkeler içerisinde örneğin; Gine-Bissau'da halkın %87'si günlük bir dolardan az kazanmakta bu oran, Zambiya'da %84,6, Madagaskar'da %72,3 olmaktadır. Buna ilişkin daha onlarca örnek verilebilirken bu örnekler bile söz konusu iddia için yeterli olabilecek düzeydedir.

İktisadi anlamda tam bir sefalet düzeyi içinde yaşayan bu ülkeler teknolojik ve bilimsel olarak da oldukça geri bir seviyededir. 'Buna göre Dünya nüfusunun dörtte üçünü oluşturan sözde gelişmekte olan ülkeler, dünyadaki bilim adamı ve mühendislerin ancak %10'una sahiptir. Bu ülkeler dünyadaki toplam bilgisayarın ancak %3'üne sahiptir; ayrıca bilimsel araştırmaya ve gelişmeye toplam sadece üç milyar dolar

yatırmaktadırlar. Buna karşılık gelişmiş olarak ifade edilen ve ancak dünya nüfusunun dörtte birini oluşturan ülkeler grubu, dünyadaki toplam mühendis ve bilim adamlarının %90'ına sahiptir. Yine bu ülkeler toplam bilgisayarın %97'sine sahiptir (Rivero, 2003, s.58). Söz konusu örnekler çoğaltılabilmekle beraber kalkınma düşüncesinin ekonomik ve teknik olarak olanaksızlığını ortaya koyması bakımından oldukça ciddi veriler sunmaktadır. Bu noktada kalkınma düşüncesinin gerek kapitalizmin gelişim yasaları gerekse de günümüz verili durumu ile değerlendirildiğinde daha anlamlı sonuçlara ulaşılabilecektir.

Kalkınma düşüncesi, tarihsel olarak az gelişmiş ülkelerin bu durumdan kurtulmaları için öne sürülen savlardan biri olarak karşımıza çıkarken yukarıda ki satırlarda bu durumun ekonomik ve bilimsel gerçeklerle bağdaşmayacağı yönündeki ifadeleri; kalkınma düşüncesine karşı öne sürülen savlardan ilki olarak gördük. Kalkınma düşüncesine karşı öne sürülen savlardan ikincisi de bu kavramın kapitalizmin toplumsal gelişimine meşruiyet sağlayan kavramlardan biri olarak değerlendirilmesidir. Bu yaklaşıma göre ilerleme düşüncesi nasıl ki kapitalizmin kuruluş dönemlerinde söz konusu sistemin ulusal ve küresel ölçekte meşruiyet kazanmasına aracılık eden bir kavram ise, Kalkınma kavramı da aynı şekilde 2.Dünya Savaşı sonrası da kapitalizme sonradan eklenmeye çalışan ülkelerin sisteme içerilmesi bağlamında işlev gören bir kavramdır. Bu anlamda benzer bir kavramı modernleşme yaklaşımında da görürüz.

Kalkınma kavramı bu anlamda bağlam bağımlı bir kavram olup, sınırları kapitalist sermaye birikim mekanizması ölçeğinde; ikinci dünya savaşı koşullarına göre oluşan bir kavramdır. Dolayısıyla ile kavramı tarihsel boyutundan arındırarak bugün ve şimdi üzerinden değerlendirmek ya kavramı doğru tahlil etmemek anlamına gelir ya da kavrama meşruiyet kazandırmanın bir sonucu olarak görülebilir. Bu durum ayrıca kavramı tarih dışı bir perspektifle ele aldığından, kavramın zihinlerde sürekli bir tartışma yaratan ölçekte değerlendirilmesine yol açacaktır. Kavramın bu yönüyle tarih dışı bir yanının olmadığını aksine tamda tarihsel bir süreçte biçimlendiği ifade eden Ercan bu noktada şunları söylemektedir. *'Gelişme, yani gelişmiş olan karşısında olumsuz bir durumu tanımlayan gelişmemişlik sorunu, ancak bu ontolojik düzey yani tarihsel olarak ortaya çıkan bir varoluş biçimi/gereği ile bu ontolojik yapının üzerinde*

inşa edilen epistemolojik düzeye taşındığında açıkça anlaşılabilir' (Ercan, 2006 a, s.24). Baran'a göre de kalkınma yansız ve herkes için iyi bir düşünce olmayıp kapitalizmin yerleşikliği ve devamlılığı noktasında ortaya çıkmış bir kavramdır. Ve bu yönüyle de sınıfsal bir kavramdır (Paran, 1974, s.74–75).

Bu anlamda başta az gelişmişlik olmak üzere bu bağlam içerisinde ifade edilen ilerleme, modernleşme, gelişme gibi kavramlar örgütlenmiş ve sistematikleştirilmiş bir şekilde ortaya konulmaktadır. Bununla birlikte söz konusu kavramların şimdi ve yaşanan üzerinden tanımlanması hem bizleri belirli bir konuma sokmakta hem de süregelen eşitsiz ilişkilere meşruluk katmaktadır (Ercan, 2006 a, s.237). Bu meşruiyet ise insanlara daha iyi bir gelecek vaat etmesinde kalkınmanın herkes için ortak iyi bir olgu olmasına yol açıyor. Kavramda yaratılan bu kayma da kapitalizmin toplumsal meşruiyetine olanak sağlıyor (Partant, 1985, s.155) . Bu meşruiyetle öncelikle toplumların farklı ve uzlaşmaz sınıflara mensup olduğu gerçeği maskeleniyor ve yok sayılıyor. Liberal ideolojik düşünceye uyan bu yanılsama ile toplum sanki özgür ve eşit bireylerin toplamışmış gibi gösteriliyor. Sınıflar ortadan kaldırınca da üretim araçları sahipleri ile işçilerin karşı karşıya gelişleri eşit koşullarda ve özgür bir biçimde gerçekleştiği düşüncesi yaratılıyor (Gouverneur, 1997, s.269). Kalkınma kavramının kullanılması ile bir başka yanılgı daha yaratılıyor. Bu da 'devlet' düşüncesine dair ortaya çıkan yanılgı. Kalkınmacı görüşe göre devlet sanki sınıflardan bağımsız, onların üstünde toplumsal bir olgu olarak durmakta. Devlet sınıflardan bağımsız olarak algılandığında da, devlete söz konusu ilerleme ve geçişlerin yapılması görevi yükleniyor. Bu çerçevede devlet rantiyer olanın yerine yatırımcı, spekülatif olanın yerine üretken devlet olmalı ve kalkınma hedefini işçi sınıfı için gerçekleştirilmelidir. Bu söylemlerle devlete önemli işlevler yüklenmekte ve devlet olgusu öne çıkartılmakta buna karşılık sınıf olgusu olumsuzlanmakta ve işaret edilemeyen bir gerçeklik olarak kalmaktadır (Tezelden aktaran Ercan, 2003 g, s.633). Devletin sınıfsal kimliğinden sıyrılması ile, devlet müdahalelerinin özünü oluşturan kapitalist niteliği; devlet müdahalelerini de olumsuzlamaktadır. Ve bu da halk egemenliği olarak gösterilmekte. Böylelikle devlete ortak servetin koruyucusu ve özel çıkarlar karşısında bir hakem olma işlevi yüklenmektedir. *'Devletin önleyici müdahaleleri ve genel çıkarın, baskıcı uygulamaları da kamu düzeninin bir gereği dolayısıyla da gerekli şeylermiş gibi*

sunuluyor. Farklı hükümet biçimlerine vurgu yapıp, her kapitalist devlette ortak olan sınıfsal nitelik yok sayılıyor' (Gouverneur, 1997, s.269)

Kapitalist topluma özgü eşitsizlikleri ve sınıfları yok sayan bu anlayış kalkınma düşüncesinin bir sonucu olarak görülmekte, bu yönüyle de kalkınma düşüncesinin, kapitalizmin yayılma dinamiğini güçlendiren bir yanı olduğu vurgusu yapılmakta. Bununla beraber kalkınma düşüncesi sınıfları toplumsal alanın dışına itmekle ve devlete ontolojik varlığının dışında bir anlam yüklemekle itham edilmektedir.

Kalkınma düşüncesi etrafında bu düşünceye karşı olan savları kısaca görmeye çalıştık. Bu savlar şüphesiz iddia ettikleri ve ortaya koyduklarıyla incelenmeye ve üzerinde dikkatle durulmaya değer savlardır. Bunun yanı sıra kapitalizmin tarihsel gelişimi izlendiğinde söz konusu savların vurguları ve söyledikleri tarihsel bir gerçekliğe işaret edecektir ki o da şudur: Sermaye birikim mekanizması gelişiminin niteliğine bağlı olarak sisteme özgü içerme/dışlama mekanizmaları bir taraftan varlığının devamını sağlamakta diğer taraftan da hakim sınıfların çıkarlarını korumaktadır.

Bu yönüyle küreselleşme kavramı kalkınma, ilerleme ya da modernleşme kavramlarının anlaşılabilirliği noktasında anahtar bir kavram olarak değerlendirilebilir. Öyle ki kapitalizmin konjunktürel iktisadi gereksinmelerinin karşılığı olarak algılanması gereken küreselleşme kavramı, yanlış bir bilinçle tüm insanlık için bir kurtuluş olarak sunulmaktadır. Bu yönüyle kalkınma kavramı da 2. Dünya Savaşı sonrası, kapitalizmin birikim dinamiklerine göre ihtiyaç duyulan ve ortaya atılan bir kavramdır.

Türkiye kalkınma yazınına baktığımızda da benzer bir durumun yaşandığını görürüz. Türkiye kapitalizmi de kalkınmayı, kapitalizmin küresel ölçekteki ihtiyaçlarına kendine uyarlamış ve kullanmıştır. Özellikle kalkınmanın kapitalist birikimle olabileceğini savunan yazın bu noktada kalkınma anlayışına tam destek verirken; kalkınma düşüncesini sosyalist bir perspektifle, bağımlılık okulu ekseninde ele alan yazın ise kalkınmaya daha çok bir iktisat politikası aracı olarak bakmıştır. Bu noktada şunu ifade etmek gerekir ki; kalkınma kavramı tarihsel olarak ilerleme, gelişme düşüncesi etrafında kapitalizmin diğer ülkelere gelişme yolunda salık verdiği

argümanlar olarak kullanılırken; 2.Dünya Savaşı sonrası da ortaya çıkan yeni gelişmelere göre uyarlanmış bir kavramdır. Çıkışı ve gelişim süreci itibariyle bağlam bağımlı bir kavram olan kalkınma, Türkiye kalkınma yazınında bu bağlamından kopartılarak ele alınmıştır. Özellikle bağımlılık okulu çerçevesinde hareket eden yazarlar kalkınmayı ezilen sınıflar için bir kurtuluş olarak göstermiştir. Küçükömer’de bu yönüyle kalkınma yazınına ‘Üçüncü Dünya’ bir yanlısı yazar olarak bağımlılık okulu çerçevesinde yaklaşmıştır.

2. İKİNCİ BÖLÜM

2.1 . İdris Küçükömer’de Kalkınma ve Sivil Toplum Düşüncesi

İdris Küçükömer özelinde ele alacağımız ‘kalkınma’ perspektifi, söz konusu yazarın belirli alanlara dair ortaya koyduğu fikirlerin bilinmesi ile daha anlaşılır olacağından yazarın, başta kalkınma olmak üzere diğer fikirlerine de alt başlıklar halinde ayrıntılı olarak yer verilecektir. Bu bölümde öncelikle İdris Küçükömer’de kalkınma ekonomik gelişme düşüncesi işlenecek, ardından yazarın sivil toplum anlayışı ele alınacak son olarak da bürokrasi-kalkınma ilişkisi yazarın perspektifinden değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Alt başlıklara geçmeden önce İdris Küçükömer hakkında kısaca bir bilgi vermek gerekirse; İdris Küçükömer mütevazı bir ailenin iki çocuğundan biri olarak 1925 yılında Giresun’da doğar. Küçük yaşında babasını kaybettiğinden maddi anlamda zorluklar çeker ve bunun sonucu olarak da öğrenim hayatını ailesinden uzakta yatılı okullarda sürdürür (Küçükömer, 1994, s.149). İlk ve Orta Okulu Giresun’da Liseyi Trabzon’da, Üniversiteyi ise İstanbul’da, İstanbul Üniversitesi İktisat fakültesinde bitirir. YÖN, Ant, Milliyet gibi dergi ve gazetelerde yazıları yayınlanan Küçükömer, söz konusu yazılarıyla tanınmaya başlar. Özellikle 1970’lerle birlikte tanınmaya başlayan Küçükömer; Düzenin Yabancılaşması Batılılaşma eseriyle adından sıkça bahsettirmeye başlar. Adı geçen eserde hem Osmanlı ekonomi-toplumsal yapısını hem de Cumhuriyet dönemi ile birlikte siyasal güncel meseleleri tarihsel bir gözle ele alır. Kitap genel olarak Osmanlı’nın neden kapitalistleşemediği üzerine odaklaşırken, buna dönük olarak Asya Tipi Üretim Tarzı (Atüt) modeli Osmanlı’yı anlamak için kullanılmış yine bu doğrultuda, Sivil toplum, ilerici-gerici kavramları ile sağ- sol kavramları ele alınmıştır.

‘Aykırı’ görüşleri ile bilinen Küçükömer bu anlamda siyasal iktidarla da barışık olamamış uzun süre üniversite profesörlüğü engellenmiş, 1980’den sonrada üniversitede ki görevine son verilmiştir. Düşünsel dünyada olduğu kadar siyasal alanda da aktif bir yaşamı olan Küçükömer 1960’lı yıllara kadar daha çok YÖN çizgisinde yaşamını sürdürürken; 1970’lerle birlikte Türkiye İşçi Partisine katılmış ve bu partide

bilim kurulu üyesi olmuştur. 1980 sonrasında ise SODEP'e katılan Küçükömer hareketli bir siyasal ve düşünsel yaşamdan sonra 1988 yılında vefat etmiştir.

2.2. İdris Küçükömer'de Kalkınma Ekonomik Gelişme Düşüncesi

Çalışmamıza teorik bir çerçeve sağlaması anlamında kalkınma kavramının ve bu kavrama dönük olarak ortaya konulan düşüncelerin içeriği ilk bölümde verilmeye çalışıldı. Bu noktada öncelikle İdris Küçükömer'in kalkınma ekonomik gelişme anlayışı ortaya konulacak sonrasında ise Küçükömer'in kalkınma anlayışına ilişkin olarak durduğu yer ifade edilmeye çalışılacaktır.

İdris Küçükömer kalkınma anlayışına geçmeden önce şunu ifade etmek gerekir ki, yazar toplumsal gelişme ve ilerleme anlamında kalkınmaya öncelik tanımış kaleme aldığı pek çok yazıda kalkınmanın önemine işaret etmiştir. Bu anlamda kalkınma düşüncesi yazarda tali bir yaklaşım olarak değil ele aldığı konular içerisinde önemli başlıklardan biri olarak durur. Bu noktada yazar kalkınmayı az gelişmiş ülkeler için gelişmenin bir yolu olarak işaret eder. Ve kalkınmayı da milli geliri yıldan yıla arttırma çabası olarak tanımlar (Küçükömer, 1994 a, s.43). Yazar adı geçen ülkelerin gelişim yolu için kalkınmayı işaret ettikten sonra bir noktayı daha vurgular ki o da kalkınmanın tek başına gelişme için kafi olmadığı durumudur. Buna göre kalkınmanın anlamlı olabilmesi için ülke içinde gelirinde adil dağılması gerektiği vurgusudur (Küçükömer, 1994 a, s.43). Öyle ki ekonomik dengesizlik ve gelirin dağılımındaki adaletsizlik yazara göre sorunların başında gelir. Bu sorunların çözümü içinde üç koşulun yerine getirilmesi şarttır. Bunlardan ilki; İstikrardır. İstikrar sağlanırsa ekonomi dengeye gelir. Ekonomik denge içinde mevcut kaynaklardan minimum maliyetle maksimum ürün alınmalı ve böylece milli gelir arttırılmalıdır. İkinci olarak dengeli kalkınmanın sağlanması gerekir. Ve son olarak da Batıda uygulanan kültürel ekonomik hayat standardının minimumunu garantileyen refah prensiplerinin uygulanması gerekir (Küçükömer, 1994 a, s.14)

Söz konusu şartların yerine getirilmesi ile anlamlı hale gelecek kalkınma anlayışını Küçükömer önemli bir şarta bağlamaktadır. Diğer bir ifade ile söz konusu kalkınmanın olabilmesi için çok önemli bir yapısal değişim şarttır. O değişimde Küçükömer'e göre bünyesel değişimdir. Bünyesel değişimden kasıt olarak ifade edilen faktörler ise; başta ülke içindeki kaynaklar olmak üzere toplumsal yapı, zevk ve tercihler, teknik bilgi ve bir bütün olarak iktisadi organizasyon veya sistemi içine alan sosyal sistemdir. Özellikle sosyal sistemin değişimi ekonomi politikasında başta kalkınma olmak üzere gelir ve servet bölüşümü ile ilgili konularda başat rolü oynar (Küçükömer, 1994 a, s.15). Küçükömer perspektifi noktasında istenilen koşulların yaratılıp kalkınmanın sağlanması işlevi 1960'lara kadar 'zinde güçlere' yüklenirken, 1960'lar sonrası tam tersi bir hal almıştır. Öyle ki kalkınma ve gelişme için sivil toplum şart koşulacaktı. (Akat, 1994, s.23). Kalkınma için gerekli bünyesel değişiklikleri işaret eden Küçükömer bununla birlikte kalkınma için gerekli birtakım iktisadi değişkenleri de şöyle ifade etmiştir: '*Bir ülkenin gelişmesini tayin eden faktörler, faal denilen nüfusun teknik bilgi seviyesi ve bu nüfusun bütün nüfusa oranı, doğal ekonomi kaynaklarının bolluğu, sermaye stokunun miktarı ve sosyal çevredeki kurumlardır*' (Küçükömer, 1994 a, s.99). Küçükömer bir ülkenin kalkınma yolunda yerine getirmesi gerekenleri yapısal değişiklikler ve iktisadi değişkenler olarak sıraladıktan sonra, azgelişmiş ülkelerin içinde buldukları durum itibariyle kalkınmayacaklarının ifade etmiştir. Bu noktada bir tarafta kalkınma için yapılması gerekenler sıralanırken diğer taraftan da azgelişmişliğin tarihsel arka planı ortaya konulmuştur. Öyle ki Küçükömer'e göre 19 yy da başta İngiltere olmak üzere, İngiltere ile işbirliği yapan ve bütünleşen Avrupa ekonomileri gelişirken, bu sürecin dışında kalan ve adı geçen ülkeler ile bütünleşemeyen ülkeler kalkınamamıştır. İlerleyen süreç itibariyle de gelişmiş ülkelerdeki artan emek verimliliği sermayeyi kendine çekecek ve bu ülkelerdeki gelişme devam edecektir. Bunun yanı sıra sermayeyi kendine çekmek için gerekli şartları sağlayamayan fakir ülkeler fakir olarak yoluna devam etmişlerdir. Bu ülkelere sınırlı sayıda yapılan yatırımlarda belirli bölgelerde yer alan kaynakları sömürmek amacı ile yapılmıştır. (Küçükömer, 1994 a, s.100)

Küçükömer bu yönüyle tarihsel olarak Batı Avrupa tarzı kalkınmanın mümkün olamayacağını ifade etmiştir. Öyle ki söz konusu kalkınma tarzı dönemin özgül

koşulları içerisinde gerçekleşmiştir. Batı Avrupa tarzı kalkınma ‘tarihi bir kategori’ olup tekrarı mümkün değildir. Çünkü benzer şartları yaratmak ve bu şartlar içerisinde kalkınmanın dinamiğini ortaya koymak geçerli bir durum değildir. Diğer ülkelerin gelişme süreçleri gözlemlendiğinde bu durum açığa çıkacaktır (Küçükömer, 2002 b, s.149). Küçükömer’e göre ‘*Batı Avrupa kalkınması farklı tarihi ekonomik şartları olan tarihi bir kategoridir. Yani benzer şartlar yaratılamayacağından benzer bir gelişmede olamayacaktır. Batı dışında geçen yüzyılda gelişmeyi sadece nüfusu az, doğal kaynakları zengin, İngiliz sermayesinin aktığı yeni yerleşilen koloniler sağlamıştır. (Kuzey Amerika, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda gibi). Japonya’da geçen yüzyılın sonları ve bu yüzyıl başlarına ait başka bir kategoridir*’. Başkaya’da bu noktada geçerli olan Batı Avrupa tarzı kalkınmanın az gelişmiş ülkeler lehine bir sonuç yaratmayacağını Kalkınmanın sonu adlı kitabın önsözünde şöyle ifade etmiştir. ifade etmiştir. Başkaya’ya göre ‘*Geçerli kalkınma retoriği her az gelişmiş ülkenin en gelişmişleri yakalayabileceği görüşünü içeriyordu. Oysa eşitsiz ilişkiler, sömürürü, bağımlılık ve şartlandırma ilişkileri geçerliken, geridekilerin ilerdekileri yakalamaları mümkün değildir, ama, aradaki farkın daha da açılması mümkündür*’ (Başkaya, 2002 e, s.16).

Bu noktada her iki yazarda da ortak vurgu kapitalist kalkınma retoriği içerisinde kalkınmanın gerçekleşmeyeceğidir. Buna karşılık Türkiye kalkınmanın gelişme ve ilerleme anlamında bir söylem ve araç olarak kullanılmasının bu kavramın hala doğru olarak anlaşılmadığının bir göstergesi olarak görmektedir. Türkiye’ye göre “*Kalkınma*” kavramının ne tür güç ve iktidar ilişkileri çerçevesinde tanımlandığı ve anlamlandırıldığı göz önüne alınmadan, sadece kavramın ima ettiği durum üzerinden anlaşılması, kullanılması ve buradan hareketle önerilerde bulunulmasının toplumsal karşılığı bugüne kadar çıkmamıştır. *Kalkınma, eşitsiz ve bileşik işleyişiyle kapitalist sermaye birikimi sürecinde sınıflar arası ve sınıf içi güç ve iktidar çatışmalarının biçimlendirdiği pratik süreçlerin olumlanmasına hizmet eden, sınıfsal bir işleve sahip olmuştur ve olacaktır da*’ (Türkey, 2005 c, s.39). Küçükömer bu noktada Batı Avrupa tarzı kalkınma olarak nitelendirdiği kalkınma stratejisini reddederken, alternatif bir kalkınma önermesinde bulunmaktadır. Bu noktada Türkiye’nin anlamlı vurgusu dikkate değerdir. Öyle ki kalkınma kavramının tarihsel süreç içerisinde oynadığı rolden arındırılıp kavrama kendiliğinden menkul bir anlam atfetmek ve kavramı da bu yönüyle

toplumsal gelişim için öne sürmek; söylem ve gerçeklik olarak kalkınma kavramının ele alış biçimini hatalı kılacaktır. Türkiye'nin ifade ettiği üzere tarihsel gerçeklik 'iyi niyetli' kalkınma istemlerinin karşılığını değil, aksine bu istemlerinde kapitalizmin sermaye birikim sürecine hizmet ettiğini göstermiştir bize.

Küçükömer'in Batı Avrupa tarzı kalkınmanın mümkün olmadığı tezine tekrar dönersek; Küçükömer bu kez tezini Türkiye gerçekliği üzerinden geliştirme yoluna gitmiş ve Cumhuriyet sonrasında uygulanmaya konulan devletçi ve kapitalist yoldan kalkınmanın mümkün olamayacağını vurgulamıştır. Öyle ki Batı Avrupa'da sanayileşme ile ekonomik etkinlik sağlanmış, emeğin verimliliği artırılmış ve gelir dağılımında nispi bir iyileşme sağlanmıştır. Öyle ki Avrupa'da sanayi devrimi ile küçük sanayi kuruluşları, büyük firmalar tarafından tasfiye edilmiş bunun sonucunda ise firmalar birbirlerine bağlı iki yanlı etki altına girmişlerdir (Küçükömer, 2002 b, s.145).

a) Bunlardan ilki teknik yeniliklerin ekonomiye uygulanması sonucu makineli ve seri üretim metotlarına geçilmiş; böylelikle büyük miktarlarda ve seri üretim halinde mal ve hizmet üretimi sağlanmış, bunun sonucunda maliyetler düşmüş ve kar oranları artmıştır.

b) İkinci etki Pazar genişliğini sağlamaktan gelmiştir. Piyasa genişledikçe artan talebi karşılamak amacı ile seri üretim olanakları ortaya çıkmıştır. Küçükömer'e göre '*piyasa genişledikçe (talep arttıkça) yeni metotlarla üretim için firmalar büyümeye zorlanmış; firmalar büyüdükçe de piyasaların genişletilmesi istenmiştir. Birbirine bağlı bu iki etki ile sanayi devrimi devam etmiştir*' (Küçükömer, 2002 b, s.145).

Küçükömer'e göre sanayi devrimi ile üretim sürecinde ortaya çıkan bu gelişmeler yukarıda ifade edildiği üzere Avrupa'da emeğin verimliliğini arttırmış, ekonomik etkinliği sağlamış ve gelir dağılımdan nispi bir iyileşme yaşanmasını sağlamıştır. Kısaca bu sonuçların nasıl ortaya çıktığına bir göz atalım.

a) Ekonomik etkinliğin sağlanması: Küçükömer'e göre ekonomik etkinlik kaynakların halkın ihtiyaçlarına göre üretime sevk edilmesi ile sağlanır. Diğer bir ifade ile ekonomide kaynaklar önceliği olan mal ve hizmet üretimine ayrılmalıdır. Talebi

düşük olan mal üretimi kaynakların israfı anlamına gelip ekonomik olarak etkin değildir. Bunun için ekonomik etkinlik ancak talep koşullarının dikkate alınması ve sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkan yeni metotlarla seri halde üretimin yapılması ile sağlanır. Bunun sonucunda *'piyasa ekonomilerinde firmalar üretim ve yatırım süreci içerisinde hem maliyet düşürücü yolların hem de üretecekleri malların piyasa genişliği altında kalacaklardır'* (Küçükömer, 2002 b, s.147). Küçükömer bu noktada şunları ifade edecektir *'piyasaya dayanan ülkelerde bu yoldan ekonomik büyüme olabilir, ekonomik hesap yapılabilir. Bunun içindir ki sanayi devriminde uygulanan yeni metotlarla ekonomik verimlilik ve karlılık sağlanmıştır'* (Küçükömer 2002 b, s.147).

b) Emeğin gücünün kullanımı açısından: Küçükömer'e göre sanayi devrimi ile birlikte yaşanan seri üretim sonrasında üretim süreci içerisinde emek ihtiyacı artmış, kapitalist kesim ve sanayi kesimi tarım aleyhine büyürken işçi sınıfı belirmeye başlamış ve derebeylik düzenin tasfiyesi tamamlanmıştır (Küçükömer, 2002 b, s.147). Bu arada kapitalist sanayinin gittikçe büyümesi ve piyasa olanaklarını genişletmesi sonrasında; sanayi devrimi ile tasfiyeye uğrayan eski sanatlardan ve sanayiden sağlanan emek istihdamı yeterli olmamış tarım alanından da emek akışı sağlanmıştır. Küçükömer'e göre işçi kullanımında yaşanan bu artışın sebebi sanayinin geniş piyasalara dayanan verimliliğidir (Küçükömer, 2002 b, s.147).

c) Bölüşüm açısından: Sanayi devrimi ile ekonomide yaşanan etkinlik ve kar oranlarının artması küçük firmalar aleyhine büyük firmaları güçlendirirken zamanla küçük firmaların tasfiye olmasına neden olmuştur. Bunun sonucu olarak büyüyen firmalar ile hem gelir bölüşümü ve hem de güç bölüşümü, kapitalistler lehine değişmiştir. Bunun yanı sıra yaşanan bu gelişmelere, işçi sınıfı tepki gösterecek ve artan zenginlikten daha fazla pay isteyerek gelir bölüşümünde nispi bir iyileşme sağlayacaktır. Küçükömer'e göre *'sayıları artan işçi sınıfı örgütlenip güç olunca ülkelerin artan zenginliklerinden daha fazla pay alır hale gelmişlerdir. Böylece gelişmiş kapitalist ülkelerde nispi bir sosyal adalet sağlanmıştır'* (Küçükömer, 2002 b, s.148).

Küçükömer yukarıda ifade edilen gelişmeler sonrasında Batı Avrupa'nın dönemin o günkü koşulları çerçevesinde bir kalkınma süreci içerisine girdiğini bugün ise bunun mümkün olamayacağını ifade edecektir. Küçükömer'e göre *'Ondokuzuncu*

yüzyıl tarihi bir kategoridir; yani Dünyamız o şartları bir daha yaşayamayacaktır. Ve şartların ortaya koyduğu ilişkilere dayatılmış teoriler, modası geçmiş teorilerdir. Ancak değişen şartlarında getirdiği ilişkileri kapsayan teoriler yaşayabilecektir' (Küçükömer, 1994 a, s.97). Batı Avrupa'da söz konusu koşullar içerisinde yaşanan gelişmelerin, Türkiye ölçeğinde tekrar edilemeyeceğini bu noktada ileri süren Küçükömer, Türkiye'nin daha kuruluş sürecinde kapitalizminin bir pazarı olarak sürekli kapitalist dünyaya borçlanan/borçlandırılan bir ülke olduğunu ileri sürecektir. Küçükömer bu noktada Türkiye'nin durumunu özet olarak şöyle ifade edecektir: ' *Türkiye kapitalizmin bir pazarıdır, devamlı olarak kapitalist aleme borçlanacak yahut borçlandırılacaktır; sanayi devrimine katılmanın olanakları hiç yoktur. Kısaca, Osmanlıların sanayi devrimi yapmaya yetecek önceden birikmiş ne sermayesi ne de kendi sanayi ürünlerini satabilecek iç ve dış pazarı vardır*' (Küçükömer, 2002 b, s.148). Bu koşullar içerisinde sermaye ve pazardan yoksun olan ekonomik yapıda Batı Avrupa'da ortaya çıkan ekonomik verimliliği sağlayamayacaktı; bununla birlikte 19.yy sonlarında işleri tasfiyeye uğrayanlar ve artan nüfusun istihdam sorunu ortaya çıkacaktı. Küçükömer'e göre ' *tedirgin, güvensiz kitleler şu yollarda sığınak aradılar: Birinci yol, devamlı işveren olarak devlet kapısıdır. İmparatorluğun son dönemlerinde memur olma tutkusu boşuna değildir. İşte burada, Türkiye'de devletçiliğin tarihi, ekonomik ve ampirik nedeninin özünü görüyoruz. Çok dikkat edilecek nokta, ekonomik olarak verimli olmayan bir ekonomide; yani iktisadiliğin olmadığı daha doğrusu olamadığı bir ülkede devletin esas olarak işveren durumuna sürüklenmesidir*' (Küçükömer, 2002 b, s.149). İkinci yol olarak ise merkezi gücü zayıflayan imparatorlukta, devlete ait topraklara sahip çıkanların himayesine girmek olarak bu kitlelerin istihdamı hedeflenmiştir. Bunun nedeni alternatif iş olanakları bulamayan artan nüfusun başka çaresinin kalmamasıdır. Bu durum ise Batı Avrupa'da tasfiye edilen derebeylik sisteminin Osmanlı'da teşvik edilmesi ve toprak ağalığının yaratılıp güçlendirilmesi olarak karşımıza çıkacaktır.

Küçükömer'e göre ekonomik yapı verimli olmadığı için devlet hizmetlerinde olduğu gibi tarımda da verimli bir iktisadi yapı ortaya çıkmayacak; yeni kurulan devlet de kapitalist yolla gelişmeye uygun olmayan bir ekonomik yapıyı devralmayacaktı (Küçükömer, 2002 b, s.149). Bunun yanı sıra ekonomisi gerekli sermayeden yoksun, Pazar olanakları gelişmemiş, ilkel teknoloji koşullarında üretim yapan, nüfus artışı

yüksek ve verimliliğin çok düşük olduğu bir ekonomide kapitalist kalkınma modelinde 1923–33 arası bir çizgi izlense de başarılı olamamış ve zorunlu olarak tekrar devletçi modele dönmüştür (Küçükömer, 2002 b, s.150). Küçükömer'e göre '*Ekonomik verimlilik hesabı yaptırmayan bir ortamda devletin fabrika kurması da ekonomik verimlilik düşünülmeden yürütülecektir. Böylece devletin kurduğu tesisler, ekonomik verimlilik artışı ile ilave kaynak yaratıcı olmaktan çok, emek kullanımı sağlayıcı olacaktır*' (Küçükömer, 2002 b, s.150). Verimlilik ve etkinlik olanaklarından mahrum kalan bu iktisadi yapı 2.Dünya savaşının sonrasında yerini kapitalist kalkınma modeline bırakmıştır. Öyle ki tarihsel olarak bu süreç gerek kapitalist alemin istekleri gerekse de Demokrat parti hareketi ve birikim yapmış sınıfların isteği bakımından tam bir uyum içindeydi. Öyle ki iki yanında serbest dış ticaret isteği, dış kredi ve yardımlarla geldi. Yapılan birikim için en karlı alan dış ticaret olduğu için; bu birikim ve dış krediler özellikle ithalat kolaylıkları içinde kullanıldı. Yine bu dönem içerisinde yabancı sermayenin ülke içine çekilmesi için bir dizi kanun çıkarılmış ve Truman doktrini, Marshall Planı ve AID ve PL 480 gibi düzenlemeler ışığında dış borçlanma gerçekleştirilmiştir (Yentürk ve Kepenek, 2003, s.100). Bununla birlikte 1954 sonrası dış kredilerin azalması, enflasyonun bu dönem sonrasında hızla yükselmesi, Demokrat Partiyi kapitalizmle tutarlı kılmak çabası kurma ile özel kesimle ortaklık kurma yoluna götürmüştür (Küçükömer, 2002 b, 154).Enflasyonun bu dönem içerisinde hızlı biçimde artması ise gelişmeyi durdurmuş, dış ticaretin kapanmasına ve işsizliğe neden olmuştur. Bu süreçte kaçakçılık, karaborsacılık artmış, içte ve dışta servet biriktirme oyunları ortaya çıkmış, gelir bölüşümü bozularak işsizlik artmıştır. Sonuç olarak ise ne kapitalist yol ne de devletçilik olmamıştır (Küçükömer, 2002 b, s.154).

27 Mayıs sonrasında ise yaşanan iktisadi kriz daha derinleşmiş; ekonomik gelişme için çözüm ise yabancı sermaye ile montaj sanayi kurma yolunda aranmıştır. Böylece ekonomi dışa bağımlı olmaktan kurtulacak ve döviz tasarrufu söz konusu sanayileşme ile sağlanacaktır. Küçükömer'e göre bu strateji tam tersi yönde ekonomiyi dışa bağımlı kılacak kapitalist bir stratejidir. Öyle ki bu kuruluşlar genellikle iç tüketime mal arz ederler. Bu arzın artması ve kar sağlayıp ihracat yapması için tarım kesiminde verimliliğin artması gerekir. Fakat kapitalist yardım kurumları tam da bu noktada Türkiye de toprak reformunu istemektedirler. (Küçükömer, 2002 b, s.155).

Küçükömer'e göre bu istek rasyonel ve doğru iktisadi bir istek değildir. *'..Burada toprağı bölmek, parçalamak yerine, bölgesine ve ürün çeşidine göre rasyonel üretim yapmaları gerekecektir.. Şüphesiz bu sanayi burjuvazisinin daha ileri gitmesini sağlayan bir reform olacaktır. Verimli çiftlikleri dağıtmanın yararı olduğuna ise kani değilim'*. (Küçükömer, 1994 e, s. 42). Tarım kesiminde var olan bu durumun dışında montaj sanayinin ülke ekonomisi için dışardan dayatılan bir sanayileşme olduğunu ifade eden Küçükömer bu savını montaj sanayinin içinde barındırdığı sorunlara dayandırmaktadır. Bu sorunları başta üretim meselesi olmak üzere satış ve finans meseleleri ile ortaya koyan Küçükömer söz konusu sanayileşme modelinin ülke ekonomisi için bir yarar getirmeyeceğini vurgulamıştır (Küçükömer, 2002 b, s.137). İlk olarak bu sanayi içine dışardan çeşitli montajcıların ve kapitalist dünyanın büyük firmalarının temsilcileri olan ithalat firmalarının girmesi olanaklıdır. Bu varsayım sonucunda ise piyasa bölünecek ve kurulan montaj atölyelerinin kapasiteleri küçük olacaktır. Bu durum sonrasında söz konusu kuruluşların büyütülmesi talep artışına bağlı hale gelecek fakat bu durumda gerçekleşmeyecektir. Böylelikle bu kurumlar ekonomide etkin olamayacaklardır (Küçükömer, 2002 b, s.133). Bunun yanı sıra talebin sağlanması durumunda, ithalat için başta kapasite artışı noktasında yatırım malları talebi, daha fazla ürün elde etmek için ilkel madde talebi ve yarı mamul talebi artacaktır. Bu taleplerin karşılanması döviz çıkışına sebebiyet vererek, zaten kıt olan döviz miktarını iyice azaltacak bunun sonucunda da yabancı sermaye arayışları hızlanacaktır. Diğer taraftan montaj sanayinde yabancı ortakların olduğu düşünülürse bunların anaparasının faizinin ve kar transferlerinin de döviz olarak ödenmesi düşünülürse yabancı sermaye ihtiyacı daha da artacaktır. Küçükömer bu noktada şunları ifade edecektir: *'Bizim gibi döviz gelirleri kıt ülkelerde, montaj sanayinin yarattığı bu kümülatif baskı dış finansman meselesini bütün ağırlığı ile hissettirecektir. Öyle ki bu ağırlık, montaj sanayinin gelişmesini önleyen, fakat montajın kendi yarattığı canavardır'*. (Küçükömer, 2002 b, s.134)

Satış noktasında da belirli süre zarfı sonrasında piyasada, çeşitli montaj sanayi ile yakın ilişkide bulunanlar, metalürji sanayi ile yakın ilişkide bulunanlar ve finans kurumlarının etkin olabileceğini ifade eden Küçükömer bu durumun nedenini de montajcıların rekabet halinde bulunup rekabet sonuçlarına bağlamaktadır. Bu rekabet

sonrasında diğerk küçük montaj atölyeleri kapanacak endüstri içinde kalan kuruluşlarda fiyat ve satış miktarları üzerinde anlaşma ile kartele dönüşebileceklerdir (Küçükömer, 2002 b, s.135)

Finansman sorunu da montaj sanayi için önemli bir sorun olarak önceki satırlarda ifade edildiği üzere karşımıza çıkacaktır. Küçükömer'e göre ' *İhracat gelirleri yeterince artmayınca, ithalat yapabilmenin tek yolu, dış kredi ya da yabancı sermaye gelişidir. Ve Türkiye'de montaj sanayi çoklukla lüks tüketim malı üreten ve ithal girdi ihtiyacı oldukça yüksek bir alanda faaliyet yürütmektedir. İhracat gelirlerinin yetersiz kalması döviz ihtiyacını yabancı sermayeye bağlayarak bu alandaki bağımlılığın daha da artmasına neden olacaktır. Böylece çeşitli montaj holdingleri, emperyalist ilişkilere ekonomik gelişme yada sanayileşme adı ile girecek ya da saplanacaktır* '. (Küçükömer, 2002 b, s.136)

Küçükömer yukarıda ifade ettiği görüşler doğrultusunda Türkiye'de kapitalizmin gelişme dinamiklerini ve bu doğrultuda 'kalkınma' bağlamında ortaya çıkan sorunları daha çok Türkiye'ye özgü sorunlar olarak ya da dışsal dinamikler tarafından belirlenen sorunlar olarak ele aldığı kanaatindeyiz. Buna karşılık bir sistem olarak kapitalizm eşitsiz ve bileşik gelişmesi ile yavaş geç kapitalistleşen ülkelerde bu tür gelişme dinamiğini zaten ortaya koyacaktır. Tanyılmaz bu noktada 'bize özgü kapitalizm' algısı şöyle eleştirmektedir: ' .. *Kapitalizmi algılayış açısından bir problem var mı, yok mu? Diye bakmak istiyorum. Bize özgü bir kapitalizm var Türkiye'de. Hiyerarşinin üst kademesinde olanlar ve bunun alt kademesinde olan ezilenler şeklinde. Dolayısıyla bunun aslında bir şekilde ulusalcı bir bakış açısına yol açmadığı vurgulanıyor. Dolayısıyla acaba ulusalcı, yani uluslar arası bir kapitalizm algılaması dışına çıkarak, bir sermaye birikimi, emek değer teorisi vesairenden hareketle bir kapitalizm algılaması daha faydalı olmaz mı diye düşünüyorum* '. (Tanyılmaz, 2005, s.41). Bu bağlamda Küçükömer'in analizleri kapitalizmin var olma ve gelişme dinamiğini ulusal bazda gerçekleştirebileceği ön kabulüne dayanmaktadır. Bu noktada kapitalizmin tarihsel bir sistem olarak eşitsiz ve bileşik gelişme yasasına dayandığına göre, söz konusu gelişme geç kapitalistleşen ülkelerde nasıl sağlanacaktır? Diğerk bir ifade ile verili güç ilişkileri tarihsel olarak eşitsiz geliştiğine göre, geç kapitalistleşen

lkeler ulusal kalkınmalarını nasıl gerçekleştireceklerdir. Kapitalist dünya sistemi gerçekliği bu duruma uygun mudur? Söz konusu gelişim gelinen süreç itibari ile gerçekleşmediğine göre bu tür ulusal kalkınmacı teoriler, temsil ettiği ne sürülen düşünceler açısından nasıl bir yarar sağlamaktadır? Küçükömer'in bu noktadaki ulusal kalkınmacı analizleri bizce kapitalizmin tarihsel gelişime uygun değildir. Türkay bu noktada ulusal kalkınmacı analizlerin sol perspektif düşünceden ne sürülmesini sola yarar değil zarar verdiği düşüncesindedir. Türkay'a göre ' *Böyle bir noktada ulusal kalkınma perspektifine soldan sahip çıkanların ya da destekleyenlerin öncelikle "ulusal" olandan ne anladıklarını açık hale getirmeleri gerekmektedir. Burjuvaziyi dışarıda tutan bir ulusallık tanımı mümkün olmadığına göre, kategorik olarak kapitalist birikimin olanaklarını her seferinde denetleyen bu sınıfın kar güdüsü nasıl bir ittifakla ve hangi araçlarla denetlenecektir? Yukarıdaki çerçeveden bakıldığında böyle bir ittifakın hiçbir tarihsel ve objektif koşulu yoktur. Doğası gereği uluslar arasılaşmayı içinde barındıran bu sınıf ulusallığı ancak birikimine hizmet ettiği sürece kullanmaktadır. Sermayenin vatani yok ancak sermayedarın vatani vardır. Sermaye bu aidiyetinin olanaklarını ve dolayısıyla ulus devletinin gücünü uluslararasılaşma sürecinde de devreye sokmaktadır. Böyle bir noktada süreci denetleyecek bir araç olarak ulus devleti ileri sürmek ise ancak devleti toplumsal niteliğinden arındırıp, teknik bir kurum olarak algılamakla mümkündür. Dolayısıyla sınıflar üstü ve uluslar arası hiyerarşiden bağımsız bir pozisyonla yukarıdan müdahale etme yeteneğine sahip bir ulus devlet algılaması sola ancak zarar verir, yeterince vermiştir de' (Türkay, 2002 f, par.13) Türkay'ın bu noktadaki anlamlı vurgusundan sonra Küçükömer'in kalkınma sorununu dair yaklaşımına konu olan bir başka başlığa geçmek istiyoruz. Küçükömer'e göre ülkeler arasında gelişme farklarına sebep olan ve bu noktada da kalkınmayı engelleyen sorunlardan bir tanesi de uluslararası ticari ilişkilerdir.*

Kalkınma sorunun bu noktada tarihsel bir alana taşıyan Küçükömer az gelişmiş ülkelerin dış ticaret yapılarının gelişmeye engel oluşturduğunu ifade etmiştir. . Küçükömer'e göre 19 yy'la birlikte gelişmiş ülkelere ilkel maddeler satan az gelişmiş ülkeler, bu yüzden hem gelişme olanaklarını yitirmiş hem de kaynaklarının sömürülmesine yol açacak dış ticaret politikasını kabul etmiştir. Özellikle ilkel madde ihracını az gelişmişliğin nedenlerinden biri olarak gören Küçükömer bunu iki temel

gerekçeye dayandırmaktadır. Bunlardan ilki ilkel madde ihracı piyasasının daralmasıdır. Öyle ki gelişmiş ülkeler bu ürünler yerine gelişen teknoloji ile farklı ürünler kullanma yoluna gitmişlerdir. Buna sebep olan bir dizi gelişmeyi ise şöyle sıralayabiliriz:

a) Günümüzde endüstride ilkel maddeler yerine o maddelerin yerine geçebilecek sentetik maddelerin kullanılması,

b) Sanayide geri dönüşümün başlaması ile kullanılmış metallerin tekrardan kullanılması,

c) Ekonomilerin gelişmesi ve artan zenginlik ile tarımsal mallara olan talebin azalması,

d) Gelişmiş ülkelerin sanayilerinin eskisi kadar ilkel madde kullanmaması

e) Ve son olarak da gelişmiş ülkelerinde ilkel madde ürettikleridir (Küçükömer, 1994 a, s.101)

Küçükömer'e göre yukarda ifade edilen sebeplerden dolayı azgelişmiş ülkelerin dış ticaretini oluşturan ilkel madde ve tarımsal ürün ithalatı daralmakta bu durumun sonucu olarak da söz konusu ülkelerin gelişme olanakları tıkanmaktadır. İkinci olarak da özellikle 1.Dünya savaşı sonrasında sanayi ürünlerinin fiyatları ilkel maddelerin aleyhine artmıştır. Küçükömer'e göre '*Petrol, bakır, kalay gibi birkaç stratejik maden hariç tutulduğunda bu temayül istatistiklerde açıkça görülür. O halde, sanayi ürünlerini satan ülkeler, ilkel maddeler satan ülkelerle dış ticaretle zaman içinde daha karlı çıkmış bulunuyorlar*' (Küçükömer, 1994 a, s.100). Söz konusu sorunu kapitalizmin gelişmiş ülkelerde yarattığı tekeli etkinin bir sonucu olarak gören Küçükömer bu noktada şunları ifade etmektedir: '*..Tekelci kapitalizm, büyük ülkelerde, işçi sınıfı ile nispi tamamlanmadan da güçlenmiştir. Bu güçlenme ile birlikte sağlanan tekeli etki, sanayi ürünleri fiyatlarının, büyük çapta gelişen teknolojiye rağmen düşmesini engellemektedir; hatta ilkel maddelerin fiyatlarına göre sanayi ürünleri fiyatlarında daha fazla bir artma eğilimi sağlanmaktadır. Böylece azgelişmiş ülkeler belli miktarda ihracatları karşılığında, ithal ettikleri sanayi ürünlerinin miktarının*

yıldan yıla azalma eğiliminde olduğunu görmekteyizler' (Küçükömer, 2002 b, s.128). Azgelişmiş ülkeler bu noktada dış ticaret de sürekli kayba uğramışlar ve gelinen süreç itibariyle de hala uğramaya devam etmektedirler. Ticaret hadlerinin azgelişmiş ülkeler aleyhine geliştiğini bununda azgelişmişliğin önemli bir nedeni olduğunu öne süren görüş tarihsel olarak yapısalcı yaklaşımda önemli bir argüman olarak dillendirilmiştir: Raul Prebisch ve Celso Furtado tarafından geliştirilen bu görüşün açıklamaları ilk bölümde verildiği için burada tekrar üzerinde duramayacağız. Bu noktada şunu ifade etmek gerekir ki; Küçükömer'in ticaret hadleri ile ilgili görüşleri yapısalcı bir dili yansıtmaktadır.

Diğer taraftan gelişmiş ülkelere ortaya konulan sömürgeci politikalarında azgelişmişliğin bir nedeni olarak gören Küçükömer özellikle dış ticaret hadleri bağlamında bu politikaların uygulandığını ifade etmiştir. Küçükömer azgelişmiş ülkelerin bir taraftan dış ticarete zararlı çıktıklarını diğer taraftan da, bu ticarete konu olan ülkelerin sermayelerini ülkelere çekerek ikinci defa sömürdüklerini ifade etmiştir. Ayrıca bu sermayelerin petrol ve diğer stratejik ürünler için azgelişmiş ülkelere geldiklerini öne süren Küçükömer; böylelikle azgelişmiş ülkelerin stratejik kaynaklarının kontrol edildiğini söylemektedir. (Küçükömer, 1994 a, s.102) . Söz konusu durumun sadece gelişmiş ülkelerin yaptıkları bir eylem olarak görmeyen Küçükömer, azgelişmiş ülkeler içindeki yerli işbirlikçilerinde bu suça ortak olduklarını ifade etmektedir. Türkiye örneği ile bu savını gerekçelendiren Küçükömer; Türkiye'de kalkınmaya engel bir dizi faktörün bulunduğunu bunun yanı sıra yerli işbirlikçiler eliyle ülkeye davet edilen yabancı sermayenin ülke kaynaklarını sömürdüğünü bunun sonucu olarak da kalkınmanın engellendiğini ifade etmektedir. Türkiye gerçekliğinde yabancı sermayenin petrol ve demirçelik gibi alanlara geldiğini bunun dışında birde montaj sanayinin ithal ikameci formüller altında kurulduğunu ifade eden Küçükömer bu yaklaşımları; iç ve dış sermayenin ortaklaşa olarak ülkeyi sömürmesi olarak görmektedir (Küçükömer, 1994 a, s.126). Küçükömer yaşanan durumu da bir örnekle şöyle açıklamıştır: 27 Mayıs sonrasında yolsuzlukları araştırmak için kurulan ekibin elde ettikleri sonuçlar örtbas edilmiş ve işleme konulmamıştır. Küçükömer'e göre söz konusu ekip öyle yolsuzluk skandalları ile karşılaştı ki söz konusu verileri ne Milli Birlik Komitesi üyeleri ne de gerekli bakanlıklar işleme koydu. Ve bu bilgiler

başbakanlığın sandıklarında öylece kalakaldı. Küçükömer bu duruma şöyle bir yorum getirmektedir: *‘Ne yapılabilirdi ki.. Sandıkların içindeki olanları değerlendirip Türk ulusunun soyulup sömürülme kanallarını teşhis ederek ülkemizin mutluluğunu ve savunma gücünü arttıracak tedbirler mi tavsiye edilecekti, bunu mu bekliyorsunuz o mekanizmadan? Ama bu teşkilatın, kendi standardına uygun bazı bilgileri, ekonomiyi ve mili güvenliği çökertici soygun mekanizmasını savunan bazı gazetelerin fıkra sütunlarında gözlemek mümkün’* (Küçükömer, 1994 a, s.128). Küçükömer bu noktada işbirlikçi, komprador burjuvazi söylemlerini andıran bir dil kullanmaktadır. Bu noktada ifade etmek gerekir ki; sermaye birikim mekanizması ölçeğinde gelişim gösteren Türkiye kapitalizmi içsel ve dışsal dinamikler uyarınca şekillenmiş ve ekonomik yapı ona göre bir gelişim seyri içerisine girmiştir. Dolayısı ile söz konusu süreç içerisinde yaşanan gelişmeleri sistem dinamiğinden uzaklaştırıp olgusal bir dille ifade etmek, yaşan sürecin gelişiminin analizini hatalı kılacaktır. Öyle ki kapitalizmin yayılma dinamiği ve bu dinamikler üzerinden varolan sınıflar işbirlikçi ya da ulusal ölçekte hareket etmekten ziyade birikimin nesnel koşullarına göre hareket etmektedirler. Bu anlamada Türkiye kapitalizmi ölçeğinde dile getirilen işbirlikçi sınıf yada zümreler analizi, kapitalizmi sistem ve sınıflar dinamiğinden okumayıp sistemi daha çok olgusal ve ampirik bir dille ele almak anlamına gelir. Bu noktada Kavas’ın sermaye mülkiyeti üzerine anlamlı vurgusu dikkate değerdir: *“Ulusaşırı şirket kaleleri’ne, karşı, ‘kooperatif kaleleri’ kurmak, ‘sermaye aktöresinin siperleri’ne karşı, ‘sermayecilik öncesi siperler’e dönmek yeni bir sermaye oluşumu biçimi, dolayısıyla bir ‘çıkış’ yerine ‘dönüş’ önermekten öte bir anlam taşıyor”* (Kavas, 2001, s.42). Kavas’ında ifade ettiği üzere uluslar arası sermayeye karşı ulusal sermayeyi, büyük tekellere karşı, yerli firmaları, küresel sömürüye karşı, ülke sömürsünü tecrit etmek kapitalizmi yerel düzeyde yeniden üretmekten başka bir işe yaramaz. Diğer taraftan söz konusu tercihlerin sermaye birikim sürecinde gideceği yer ancak kapitalizmin başlangıç dönemi olabilir. Bu yönüyle de kapitalizmin yerlisi, yabancısı olamayacağı gibi yaşanan emek sömürsünün de dışsal yada içsel dinamikler tarafından yapılmasının bir önemi yoktur.Küçükömer’in bu noktada ki dışsal dinamikler etrafında, yerli işbirlikçilerin ortaya koydukları ‘sömürü’ olgusunu sistem dinamiğinden uzaklaşan bir analiz olarak görmekteyiz.

Küçükömer bu noktada ki analizlerine devam edersek; yazara göre söz konusu gelişmeler etrafında kalkınma gerçekleşmeyecek aksine az gelişmiş ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasında geçerli olan ilişkiler yeni emperyalizm felsefesi içinde devam edecektir. Bu koşullar içinde ekonomik kalkınma ancak sanayileşme perspektifinde a) Sanayi ve tarım kesimini birbirine bağlı olarak geliştirmek ve bu doğrultuda tarım reformu yapmak, b) İthalatı da iç tasarruflar eşliğinde sermaye mallarına kaydırmak (Küçükömer, 1994 a, s.110). Öyle ki özellikle Türkiye tartışmaları bağlamında sanayileşmeyi vazgeçilmez bir kalkınma hedefi olarak öne süren Küçükömer bunun emek verimliliğini yükseltmekle tamamlanacağını ifade etmiş ve sanayileşmede ihracata yönelmesini önermiştir. (Küçükömer, 1994 e, s.135). Ekonomik kalkınma bağlamında Türkiye için sanayileşmeyi hedef olarak ortaya koyan Küçükömer sosyal sistem olarak da sosyalizmi göstermiştir.

Bu noktada gerek mevcut devletin içinde bulunduğu durum gerekse de ekonomik ve sosyal şartlar itibari ile sosyalizmi tek çıkar yol olarak ifade eden Küçükömer; söz konusu sosyalist sistemin sınırlarını da Türkiye'nin ihtiyaçları doğrultusunda belirlenebileceğini ifade etmiştir. Küçükömer'e göre '*Çözüm sistem değişimidir. Hangi sistem? Sosyalizm. Ne kadar sosyalizm? Sizlerin ve Türk halkının istediği kadar. Bunun asgarisi, sosyal sistem ve ekonomiyi belirleyecek ve rasyonelliği ile Türk Ulusunun mutluluğunu sağlayacak ağırlığı olan sosyalizmdir*' (Küçükömer, 1994 a, s.204) .

Ekonomik büyüme ve kalkınma düşüncesinde gerek içsel dinamikler gerekse de dış dinamiklerle bu sürecin gerçekleşebileceğini ifade eden Küçükömer siyasal sistem olarak da sosyalizmi göstermiştir. Gerek yaşadığı dönem itibariyle gerekse de öldükten sonra işaret ettiği sol ve sosyalizm anlayışı ile oldukça tartışılan Küçükömer, YÖN ile başlayıp SHP ile noktaladığı siyasal hayatında bu tartışmaların hep odağında yer almıştır. Öyle ki Küçükömer'in en önemli eseri olarak ifade edilen Batılılaşma, Düzenin Yabancılaşması adlı eserinde solun dayanağı olarak yeniçeri-esnaf-ulema cephesi başlangıç alınıp Hürriyet ve İtilaf Partisinden, Terakkiperver Fırka, Serbest Fırka, Demokrat Parti, Adalet Partisine kadar olan hareketler sıralanırken, sağı temsilen Batıcı-Laik bürokrat gelenekten, İttihat ve Terakki, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve CHP

sıralanmıştır (Küçükömer, 2002 b, s.29). Akat'a göre bu tablo siyasi analizler çerçevesinde tam olarak anlaşılammıştır. Küçükömer bu noktada ' *Türkiye'de sosyalist hareketin gelişerek kendisine bir kütle tabanı oluşturabilmesi ve böylece Türkiye'nin geleneğinde önemli bir toplumsal ve siyasi aktör olabilmesi için, CHP-asker-Kemalizm üçlüsüne kökten karşı çıkması gerektiğini söylüyordu* ' (Akat, 1994, s.29). Bununla birlikte Türkiye'de sol gelenek içerisinde değişik kesimlerce farklı eleştirilere maruz kalan Küçükömer, bugün gelinen nokta itibariyle de aynı eleştiriler çerçevesinde değerlendirilmektedir.

'Küçükömer'de kalkınma düşüncesi'nin giriş kısmında da ifade edildiği üzere, çalışmamızın bu noktasında, Küçükömer'in kalkınma anlayışının yer aldığı zemin ele alınacak. Böylelikle yazarın kalkınma anlayışının tarihsel olarak kalkınma düşüncesinde nereye oturduğu ve nasıl bir teorik zeminde düşünülebileceği sorularına cevap vermeye çalışılacak. Yazarın görüşlerinin teorik zeminini sorgulamadan önce şunu ifade etmek gerekir ki, Küçükömer kalkınma bağlamında ülkelerin gelişebileceğini ortaya koymuş, bu noktada kalkınma analizleri kullanmış bir akademisyendir. Ve bu yönüyle de kalkınmayı gerek kavram olarak gerekse de doğrultu olarak reddeden yazar ve akademisyenlerden ayrılır. Bu noktada Küçükömer'in de içinde yer aldığı YÖN hareketinin yazarın fikirlerini önemli ölçüde belirlediği kanaatindeyiz. Öyle ki söz konusu hareketin temel nüvelerinden bir tanesi kalkınmadır. Bunun yanı sıra Kemalist fikirler perspektifinde anti-emperyalizm YÖN'ün diğer başat fikri olarak karşımıza çıkmaktadır (Yurtsever, 1992, s.151) .

İşte tamda bu noktada Küçükömer'in 1960'ların ortalarına kadar içinde yer aldığı YÖN çizgisinin görüşlerine hakim olduğunu görmekteyiz. YÖN sonrası yazarın ekonomi ile ilgili görüşlerinde önemli değişiklikler olmamakla birlikte bürokrasi, Kemalizm, sivil toplum gibi alanlarda önemli değişiklikler olmuştur. Bu değişiklikler noktasında yazarın analizlerinde sürekli göze çarpan yön ise kullandığı devlet analizli yaklaşımdır. Öyle ki Küçükömer yaşadığı süre içerisinde devlet analizli bir yaklaşım ile olayları ele almıştır. YÖN çizgisi içerisinde iken; Türkiye'nin içerisinde bulunduğu siyasal sosyal şartlar itibari ile devletin azınlık bir grup için faaliyet gösterdiğini bunu değiştirecek siyasal bilincin de kitlelerde bulunmadığını ifade etmiş; söz konusu

değişimi gerçekleştirecek unsurun zinde kuvvetler olarak ordu ve gençlik olduğunu söylemiştir (Küçükömer, 1994 a, s.49). Bu hedef doğrultusunda dönemin üst düzey komutanlarından birisi ile de darbe hazırlığı içerisine dahi girecektir (Akat, 1994, s.22). Bu yıllar içerisinde kalkınma için anti-emperyalist ve zinde güçler formülasyonunda bir dil kullanan Küçükömer; ‘Kemalist’ politikaları da yanına alarak içe dönük sanayileşme perspektifinde bir kalkınma anlayışı çizmiştir. Yine bu süreçte emperyalist ülkelerin kendi çıkarları için az gelişmiş ülkeleri ile ilişkiye girdiklerini bu ilişkilerinde söz konusu ülkelere zarar verdiğini ifade etmiştir. Küçükömer’e göre Mustafa Kemal ve arkadaşları sömürücü yabancı sermayeyi ve kapitülasyonları nasıl ülkeden kovduysa şimdi de yapılacak olan odur (Küçükömer, 1994 a, s.125). Dolayısı ile yapılacak olan ulusal ekonomiye zarar veren bu ilişkiler ağının değiştirilmesidir. Bunun yanı sıra daha önceki satırlarda da ifade edildiği üzere Küçükömer için gelir dağılımdaki adaletsizlik önemli bir sorundur ve kalkınma ancak gelir dağılımını adil kıldığı ölçüde sağlıklı olacaktır.

YÖN çizgisi sonrası gerek TİP gerekse de içinde yer aldığı diğer siyasal platformlarda, Küçükömer’de önemli bir düşünsel kayma gözlenmemiştir. Bununla birlikte özellikle devlete ve zinde güçlere ait görüşlerinde önemli değişimler gözlenmiştir. Öyle ki bu yıllara kadar zinde güçlerle beraber iktidarı hedefleyen ve kalkınmayı bu perspektif de ele alan Küçükömer 60’ların ortalarından itibaren tersi bir düşünsel seyir içine girmiştir. Öyle ki kalkınma için daha önce izlenen sivil-asker bürokrasi ittifakı kalkınma ve sosyalizm anlayışına zarar verecektir. Hatta sivil asker bürokrasi yönelimli siyaset kapitalizm öncesi kalıntının izleri olup, demokratikleşme ve sanayileşmenin önündeki asıl engel olarak durmaktadır. Bunun sonucu olarak ta demokrasiye ve kapitalizme geçiş hızı azalır ve sosyalist hareket geriler (Akat, 1994, s.31). Yine bununla birlikte sivil toplum analizleri ön plana çıkacak devletin sivil toplumdan bağımsız olması gerektiği vurgusu yapılacaktır. Küçükömer’ e göre sivil toplumun olmayışı üretim ilişkilerini ve dolayısı ile kapitalizmi geciktirecek ve kaynakların dağılımını optimum kılmayacaktır. Bundan dolayı kalkınma sağlanamayacaktır. Bu noktada yapılması gereken sivil toplum ile politik toplumu birbirinden ayırmaktır. (Küçükömer, 1994 c, s.148).

Bununla birlikte Küçükömer bu süreçte de merkez ülke çevre ülke ayrımına başvurmuş ve çevreden merkeze bir kaynak aktarımını olduğunu vurgulayarak bu mekanizmanın kırılması için bu ilişkilere son verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Küçükömer'e göre *'Tekelci uluslar arası kapitalizmin etki alanı içinde kalan, sömürge yada yarı sömürge ülkelerin temel çelişkisi, bu ülke halkları ile emperyalistler arasındadır. Böyle bir ülke olan Türkiye'nin temel çelişkisi de bu yöndedir. Bu çelişkiyi çözerek bağımsızlığa kavuşabiliriz. Bu iş uzun bir süreç içinde sosyalizme yol açan adımlarla çözülecektir'* (Küçükömer, 1994 a, s.155). Küçükömer bu çerçevede kalkınma ve bağımsızlığın söz konusu ülkelerle ilişkileri kesmekle sağlanabileceğini ifade etmiş, ilişkilerin ortadan kalkması ile de yeni bir düzenin geleceğini ortaya koymuştur (Küçükömer, 2002 b, s.129). Bununla birlikte Küçükömer'e göre merkez ülkelerde refah devleti anlayışı sonucunda proleter sınıfın kapitalist sistemle bütünleştiğini, bu bütünleşme ve mutabakat sonrasında proleter sınıfın artan ihtiyaçlarının çevre ülkelerden aktarılan kaynakla sağlandığını ileri sürmüştür. Bu doğrultuda da Küçükömer merkez ülkelerde yaşanan refah devleti uygulamalarında devletin sınıflardan bağımsız olarak var olduğunu iddia etmiştir (Aydın, 1999, s.7) Yukarda ifade edilen görüşler çerçevesinde Küçükömer'in kalkınma anlayışının durduğu yer olarak bağımlılık okulunun ağırlığını işaret edebiliriz. Öyle ki bağımlılık okulun temel vurgusu olarak öne sürülen merkez ve çevre ülkeler arasındaki bağımlılık ilişkileri Küçükömer'inde kalkınma analizlerinin başında yer alır. Bunun yanı sıra gerek bağımlılık okulunda gerekse de Küçükömer'de söz konusu bağımlılığa yol açan ilişkiler ağı kırılmadan gelişme ve kalkınma sağlanamaz. Bununla birlikte bağımlılık ekolünü etkileyen yapısalcı yaklaşım tezlerini Küçükömer'in analizlerinde de görmek mümkün. Daha önce ifade edildiği üzere yapısalcı yaklaşım azgelişmişliği uluslar arası ticari ilişkilerin bir sonucu olarak görmektedir. Öyle ki bu ilişkiler sonrasında ticaret hadleri sürekli olarak azgelişmiş ülkeler aleyhine bozulmuştur. (Ercan, 2006 a, s.127) Küçükömer azgelişmişliği açıklarken bu noktada yapısalcı dile başvuracaktır. Yazar'a göre *' ilkel madde üreten azgelişmiş ülkelerin bunları ihraç edip, karşılığında sanayi ürünlerini satın almaları ile kayıpları olmaktadır. Bu kayıp, bilindiği gibi ilkel maddeler fiyatları ile sanayi ürünleri fiyatları artışıdaki oransızlıktan doğar'* (Küçükömer, 2002 b, s.129). Yazara göre uluslar arası ticari ilişkilerin eşitsiz temelde gelişmektedir. Bunun iki temel dayanağı vardır. Bunlardan ilki gelişmiş ülkelerin tarihsel olarak sahip

oldukları teknolojik üstünlükten dolayı sanayi alanında yoğunlaşmaları ve az gelişmiş ülkelerin bu süreçten mahrum kalarak ilkel madde ihracı ile ticaret katılmalarıdır. Gelişmiş ülkelere satın alınan sanayi ürünleri yerine onlara satılan ilkel maddeler ticaret hadlerinde az gelişmiş ülkeler lehine bir sonuç yaratmıştır. Öyle ki özellikle 1.Dünya savaşı sonrasında bu durum daha açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Yine bununla birlikte uluslar arası ticaret de daralan ilkel madde piyasaları az gelişmiş ülkelerin aleyhine bir durumdur. (Küçükömer, 1994 a, s.101)

Küçükömer yukarıda ifade edilen satırlarda da gözüktüğü üzere kalkınma analizlerinde bağımlılık okuluna ve yapısalci okula yaklaşan bir dil kullanmıştır. Şüphesiz bu dile rengini veren gelişmelerde Küçükömer'in içinde bulunduğu siyasal koşullar belirleyici olmuştur.

2.3 İDRİS KÜÇÜKÖMER'İN SİVİL TOPLUM ANLAYIŞI

Sivil toplum düşüncesi akademik ve siyasal camiada dünden bugüne tartışılan önemli konu başlıklarından birisi olmuştur. Türkiye özelinde bu tartışma özellikle 1980 sonrası gündeme gelmiş, sivil toplum örgütleri olarak ifade edilen örgütlerin günden güne çoğalması ile de tartışma daha çok siyasal alana taşınmıştır. Bu bağlamda söz konusu düşüncenin gerek akademik yönü gerekse de siyasal yönü oldukça tartışmalıdır. Ve bu tartışma hala devam etmektedir. Türkiye özelinde ifade edildiği üzere sivil toplum tartışmaları oldukça hareketlidir. 1960'larla birlikte bu tartışmaların içine giren Küçükömer; sivil toplum düşüncesi üzerine yaptığı çalışmaları ölümüne değin sürdürmüştür.

Çalışmamızın bu bölümünde Küçükömer'in sivil toplum düşüncesine yer verilecek; çalışmamızda öncelikle yazarın sivil toplum düşüncesi işlenecek sonrasında ise sivil toplum üzerine eleştirel bir değerlendirme yapılacaktır.

Küçükömer'in sivil toplum üzerine yazıları genel olarak, sivil toplumun mahiyeti ve sivil toplumun doğu toplumları ile Türkiye'de gelişmemesinin nedenleri üzerine kuruludur. Bu anlamda sivil toplum düşüncesinin Küçükömer de' ki tanımına

bakarsak: ‘ *Sivil toplum en basit tanımıyla, ihtiyaçların giderildiği toplumdur. Politik toplum ise, politikanın yapılp üretildiği toplumdur*’ (Küçükömer, 1994 c, s.133). Bu çerçevede Küçükömer sivil toplum düşüncesinin önemini, alt yapı üst yapı ilişkileri çerçevesinde değerlendirmektedir. Öyle ki sivil toplumun var olması ile politik toplumu değiştirme ve dönüştürme işlevi gerçekleşecektir. Bu çerçevede sivil toplum düşüncesinin Küçükömerde’ki ilk nüveleri olarak görülebilecek makalesi, YÖN dergisinde yayınlanan ‘Politika nedir? Kalpazanlar Demokrasisi nedir?’ adlı makaledir. Küçükömer bu makalesinde politik olanı halkla ilgili bir konuda ortaya atılan problem ya da düşünce olarak ifade ettikten sonra; halkın bu problem ya da düşünceye nasıl dahil olması gerektiğini ve dolayısı ile söz konusu politik kararların nasıl alınması gerektiğini vurgulamıştır. Buna göre politik kararları alan mekanizma ile bu kararların alınmasında etkili olan mekanizma ayrı olmalıdır. Ve işte bu ayırmda Küçükömer’de sivil toplum politik toplum ayırımının ilk göstergeleri olacaktır.

Öyle ki Küçükömer bu makalesinde devletin görevini halkın refahının sağlanması olarak ifade ettikten sonra; bu politikanın gerçekleştirilmesinde sınıf, halk ve grupların bu sürece katılımı işaret etmiştir. Küçükömer’e göre ‘ *a) Bir taraftan politik hammaddeyi ortaya çıkaran, b) diğer taraftanda alınacak kararların şekillenmesinde etki yapan, yardım eden halk içindeki kişiler gruplar ve sınıflar vardır. Bu alt kısım politik karar alma yapısından ayrılırsa, o siyasi rejim, mutlakiyet veya oligarşi veya faşist bir rejimdir*’ (Küçükömer, 1994 c, s.54). Adı geçen makalede göze çarpan sivil toplum politik toplum ayrımı daha sonra sıkça işlenen bir tema haline gelmiş; ilerleyen süreç de söz konusu kavramlar kristalize edilerek açıklığa kavuşturulmuştur. Bu anlamda sivil toplum Küçükömer’de ihtiyaçların giderildiği, maddi üretimin yapıldığı, eşit yurttaşlardan oluşan bir toplumdur. Ve bu çerçevede de alt yapıyı oluşturur. Politik toplum ise üst yapıyı oluşturur. Sivil toplum içindeki temel mücadele ise politik topluma girebilmek ve politik toplumu ele geçirip değiştirebilmek amacıyla yapılır. Öyle ki bir toplumsal yapıda söz konusu grup ve sınıflar sorunlarını politik alana taşıyabildikleri, politik olanı etkileyebildikleri müddetçe sivil toplumu oluşturmuş olurlar.

Küçükömer bu noktada sivil toplumu politik toplumu belirleyecek bir alan olarak ele alırken sivil toplumun batıdaki gelişimini Roma imparatorluğuna kadar götürür. Ona göre esas sivil toplum yapıları batıdaki alt tabakada bulunanların burjuvazi sınıfına özenmeleri sonucu üst yapıya doğru çıkma arzularının bir sonucu olarak gelişip yayılmıştır. (Duman, 2004, s. 48) Bu anlamda sivil toplumun ortaya çıkış sürecini batıda kapitalizmin gelişimi ile açıklayan Küçükömer, Batıda feodal sınıfa karşı boy gösteren burjuvazinin siyasi özgürlüğünü kazanmadan önce ekonomik özgürlüğünü elde ettiğini belirtir. Burjuvazi sonraki süreçte siyasal karar alma mekanizmalarında yer almak için kiliseye ve feodallere karşı kralı desteklemiş, böylece feodal düzen içinde söz hakkını ele geçirip özellikle mülkiyet hakkı üzerinde kurulacak bir sözleşmenin yollarını aramıştır. (Duman, 2004, s.48) Öyle ki *'burjuvaların, kralın, feodallerin ve ruhbanın yanında bazı politik hakları olmalıydı. Özellikle vergilerin konma kararlarının alındığı kurumlarda, parlamento ya da genel meclislerde kararları etkileyebilmeliydiler. Bunun için söz ve düşünce özgürlüğü olmalı; ekonomi, eğitim, din ve aile meselelerinde fert serbest olmalıydı. Kısacası daha sonra insan hakları diye adlandırılacak bazı hakları bulunmalıydı. Ve devlet bu haklara dokunmamalıydı'* (Küçükömer, 1994 b, s.24). Böylelikle burjuvazi politik topluma girebilmek amacıyla sivil toplum alanını kullanacak ve sivil toplumun gelişimi kapitalizm ile paralel bir şekilde devam edecekti (Küçükömer, 1994 b, s.24)

Küçükömer'in düşüncelerinin temelinde tamda bu nokta esas alınacak sivil toplumun oluşum sürecinde ortaya çıkan sorunlar doğu ile batı arasındaki temel farklılıklara bağlanacaktır. Yazara göre batı toplumları Greko-Romen dünyasından gelen özellikleri ile bizden farklı bir yapıya sahip olup; söz konusu toplumlarda birey politik karar mekanizmasında etkin olup, halk meclislerinde doğrudan seçme ve seçilme süreçlerine sahiptir. Politik toplumun belirleyeceği kurallar yukardan belirlenecek bir otoriteye ya da tanrıdan inen kaidelere göre belirlenmeyecektir. Dolayısı ile de bu toplumlarda iktidar bölünmüş ve bu iktidar içinde de birey özgür ve etkin bir birey olarak varolmuştur (Küçükömer, 1994 b, s.124)

Somer söz konusu durumu Asyagil mülkiyet biçimlerinde görülen doğu despotizmi ile açıklamaya çalışmış; söz konusu mülkiyet biçiminde iktidar, bir aile

başkanları topluluğu ya da tek bir aile başkanı tarafından despotik şekilde varolmakta ve bu anlamda da sivil aralıkların oluşmasına izin verilmemekte idi (Somer, 1994 a, s.217). Böylelikle iktidar tüm toplum adına tek bir merkezde toplanacak ekonomiye ait kararlarda bu merkez tarafından ele alınacaktır.

Diğer bir ifade ile doğu toplumlarında iktidarın bölünmüşlüğü söz konusu değildir. Dolayısıyla da *'bizde batıdaki anlamda bir sivil toplum hiçbir zaman oluşmamıştır.'* (Küçükömer, 1994 c, s.135). Öyle ki işadamlarımız devletin ürettiği rantiyelerdir. Burjuvazi batıya özgüdür çünkü. 24 Ocak kararları ile de piyasa sistemine geçtik buna mecburuz ifadeleri bizim hala piyasa sisteminde olmadığımızı gösterir. Bunun yanı sıra işadamları ve onları tutan yazarlarda ideoloji üretmezler. Sadece geçmişin kültürünü ideolojik amaçla kullanırlar (Küçükömer, 1994 c, s.136).

Yine sendikalar ve soldaki politikacı ve düşünürlerde sivil toplumun ülkemizde gerçekleşmediğinin bir göstergesidir. Öyle ki sendikalar devlet sendikalarıdır. Geçmişte karşıt görünüm vermiş sendikalarda olsa bu sendikalar otoriter, bürokratik ve anti demokratik sendikalarıdır. Soldaki duruma bakarsak sivil toplum düşüncesi adına iki yanlış görürüz: Bunlar solun bürokratik çakışmayı yani sivil toplum ile politik toplumun üst üste gelişini yok sayması ve insana dair yanlış algı biçimidir. Bürokratik çakışmayı görmeyen solcular ortodoksundan, sosyal demokratına kadar geniş bir yelpazede yer alır. Onlar daima devletçidirler. Bunlar arasında Ankara'nın politik ekolojisi içinde bulunanlar başta geliyor. Kendileri de bu çakışmanın ürünü olduklarından, bürokratik çakışmayı kabul etmezler ve sivil toplum adına yanlış bir pozisyon içinde bulunurlar (Küçükömer, 1994 b, s.137).

Bürokratik çakışma konusunda diğer bir sol grup daha vardır ki; bu grup sivil toplum gerçekliğine daha yakındır. Fakat bu grup da sivil toplum gerçekliğini ve algısını doğru kuramamıştır. Küçükömer'e göre bu grup *'Batı kültürünü tek dünya kültürü alan ve oradaki sosyal demokratları model kabul edip, onlara ait kitap öğretisini aktaranlardır. Bunlar sendikaların, işçilerin sosyal demokrat partilerde kurucu vs. olmalarını öneririler'* (Küçükömer, 1994 b, s.137).

Küçükömer'e göre her iki grupta da ortak yanılığın insan üzerine Anadolu insanı üzerinedir. Çünkü Anadolu ve doğu toplumlarına özgü kültürel sosyal şartlar içerisinde, siyasal, kültürel kimliğini oluşturan ve bu bağlamda da kendine özgü bir düşünce tarzını hayata geçiren bir halk birdenbire değişime uğrayabilir mi? Binlerce yılda oluşmuş bir kültürü yok sayma eğilimi, insanı dikkate alan bir davranış mıdır? Dolayısı ile sivil toplum mücadelesi her ülkenin kültürel sosyal şartlarına göre yapılmalı ve mücadele ekseninde bu koşullar göz önünde bulundurulmalıdır. Küçükömer'e göre '*Osmanlı'nın kızıl elması dışarıda değil, kendi içimizdedir. Onu, yani kendimizi fethedelim*' (Küçükömer, 1994 c, s.137).

Küçükömer bu anlamda sivil toplum düşüncesinin Türk toplumsal yapısında olmayışını bugünden yola çıkararak açıklamamış bunun tarihsel geçmişini de ortaya koymuştur. Küçükömer'e göre bizde sivil toplum olmayışının sebebi tarihsel üretim koşullarında saklıdır. Buna göre Osmanlı üretim sistemi kolektif bir yapıya sahip olup Asya tipi mülkiyet biçimi bu yapıya hakimdir. Dolayısı ile de iktidar sadece politik topluma değil sivil topluma da hakimdir. Diğer bir ifade ile politik toplum ile sivil toplum çakışmıştır.

Bundan dolayı da sivil aralıklar Osmanlıda oluşmamıştır. Mevcut merkezi yönetim gerek siyasal iktidar gerekse de üretim ilişkilerini denetim altında bulundurmaktadır. Bu durumu yani politik ilişkilerle üretim ilişkilerinin çakışmasını Küçükömer bürokrasi diye ifade etmektedir. Ve bu durum gerek Osmanlı'da gerekse de Türkiye'de sivil toplumun oluşmasının önündeki en büyük engellerden birisini oluşturmaktadır. Çünkü sivil ilişkilerle politik ilişkiler çakışmıştır. Küçükömer'e göre '*Bu çakışma, toplumda her seviyede gerçekçi hesap yapma, hesap sorma, en önemlisi akılcı düşünme mekanizmalarına aykırıdır. Gelişen koşullarda bu duyarsızlık, sorumsuzluk biçiminde karakterleşmiştir; anti demokratik süreçleri içerir; hatta yeni düşünce, yeni güç, yeni toplum oluşmaya karşı çıkar. Bunun ekonomik açıdan büyük zaafiyeti, sözde piyasa denilen sistem ile (hesapsızlığı,etkinlikten uzaklığı nedeniyle) çeşitli rantları yaratmasıdır. İşte bu rantlar sömürüden başka bir şey değildir*' (Küçükömer, 1994 c, s.155). Somer'e göre de sivil toplumun oluşmamasının nedeni tarihsel olarak toplumsal yapılarla ilgili bir durumdur. Bu durumun nedenini Somer

sınıf-devlet ilişkilerinden yola çıkarak açıklamaya çalışmıştır. *Bir başka deyişle, kolektif devlet mülkiyetiyle temellendirilen Asyagil ya da doğulu sınıflı toplumlarda sınıflar devlete, batılı sınıflı toplumlardaysa devlet sınıflara dayanıyordu. Bunun sonucu, Asyagil sınıflı toplumlarda bir devlet ideolojisinin egemen olmasına karşın, batılı sınıflı toplumlarda her sınıfın kendi iktisadi uzlaşmazlıklarını yansıtan, kendine özgü bir sınıfsal ideolojisi vardı ve egemen sınıfın ideolojisi egemen ideolojiydi*' (Somer, 1994 a, s.211). Küçükömer'de bu noktada Osmanlı üretim yapısını Asyagil üretim yapısı olarak ele almış ve bu yapıda egemen olan üretim yapısının merkezi devlet iktidarına dayalı olarak farklı sınıfsal yapıların gelişmesine engel olduğunu ifade etmiştir.

Küçükömer'e göre *'Osmanlı'da emekçiler karşısında üretim gücüne sahip olarak sadece padişah vardı. Padişah sınıf olmadığı gibi, onun rütbe verdiği ve istediği zaman değiştirebildiği alt gruplara da sınıf olarak bakılmaz. Yani emekçi olmadıkları gibi üretim aracına da sahip değillerdi*' (Küçükömer, 2002 b, s.36). Küçükömer'e bu durum toplumdaki Asyatik despotizmi yaratmaktaydı. Öyle ki Osmanlıda üretim sahibi olmadan artık üründen bir kısmı alabilmenin yolu yönetici ve askeri grup olarak padişaha sadakate bağlıydı. Bunun yanı sıra söz konusu gruplara padişaha karşı, birlik olup ona karşı mücadele şansına sahip değillerdi. Çünkü padişah ile her an görevlerine son verilebilirdi. Dolaysı ile bu gruplar arasında bir dayanışma değil rekabet hakimdi. Bu rekabet yönetici ve askerlerin güçlenmemelerini aksine padişaha tabi olmalarını getiriyordu. *'Bu özellik, ekonomik gelişmeden çok Asyatik despotluğu sağlayan bir denge biçimiydi. Dengenin devamı içinde bir düstur vazedilmişti. Bu, sivrilen başın ezilmesidir*' (Küçükömer, 1994 b, s.36).

Küçükömer'e göre bu ilişkiler içinde bir sınıfsal mücadelenin ortaya çıkması imkansızdı. Dolaysı ile Batı feodal düzeni içerisinde ortaya çıkan burjuvazi ve onun paralelinde gelişen sivil toplum yapısı Osmanlıda ortaya çıkmamıştır (Küçükömer, 1994 b, s.37). Bunun nedeni yukarda bürokrasi diye ifade edilen durumun gerçekleşmesidir. Öyle ki söz konusu politik kararların alındığı alan ile üretim kararların alındığı sivil alan aynı merkezde yönetilince sivil toplum diye ayrı bir aralık ortaya çıkmıyordu. Küçükömer'e göre söz konusu çakışma kapitalizmin ve sivil ilişkilerin gelişmesini engeller. Bu anlamda bürokrasi ve bürokrasinin günümüzdeki temsilcileri Türkiye'de

başta ekonomi olmak üzere, piyasa sistemi ve demokrasinin gelişmesini engellemektedirler.

Öyle ki kapitalizmin içinde dahi neyin üretileceği, nasıl ve ne miktarda üretileceği, üretilen malların fiyatları politik otorite tarafından belirleniyorsa burada sivil ve politik alan ayrışmamıştır yani burada bürokrasi ortaya çıkmıştır. Küçükömer'e göre söz konusu bürokratik yapı içerisinde '*a) hesap sistemi yoktur ya da çok sınırlıdır. b) Sürekli rant dağıtan yeniden bölüşüm vardır. c) Çakışma ile uyumlu düşünce sistemi, ideoloji ve insan tipi belirir*' (Küçükömer, 1994 c, s.144). Bunun yanı sıra söz konusu koşullar içerisinde politik yapı merkezi hiyerarşik biçimde güçlenecek; bununla bağlantılı olarak ideolojik değerler sistemi bürokratik yapıyı güçlendirmek amaçlı olarak verilecektir. Küçükömer bürokrasinin bu noktada ortaya çıkan karakter yapısını şöyle ifade edecektir: '*a) Sistem insansızlaşır. İnsan duyu ve davranışlarından soyunmuştur. Ofis ya da makam vardır, bürokraside hizmet insana yada halka değil makama, ofisedir, bizdeki deyimiyile 'devlet hizmet'tir. Ve bununla insancıl girişkenlik(inisiyatif) ortadan kalkar. Batı anlamında girişime karşı bir davranış belirir. b) İnsansızlıkla bağımlı diğer karakter bir tür kültür olarak bürokrasinin otonomi kazanması. Burada sivil toplum ilişkileri aramayınız*' (Küçükömer, 1994 c, s.145).

Küçükömer söz konusu çakışmanın, Türkiye'de sağ sol algılamasının ve temsiliyetlerinin yanlışlığı ile aşılamadığını ifade etmektedir. Buna göre Osmanlının son dönemlerinde ortaya çıkan içsel ve dışsal dinamikler böyle bir duruma neden olmuştur. İçsel dinamikler olarak devletin çöküşünün önlenmesi için Batıya yönelme ile Batı kurumlarının, Batı kültürünün ve Batı yaşantısının söz konusu topluma uyarlanmak istediğini görürüz. Bu doğrultuda başta hukuki kurallar olmak üzere toplumsal yaşamı düzenleyen pek çok kurallar bütünü Batıdan alınmıştı. Osmanlı'nın sosyolojik ve kültürel yapısının dikkate almadan, toplumsal ilişkileri Batı hukuk kuralları ile düzenlemek isteyen bu yaklaşım doğal olarak halktan tepki alacaktı. Bunun yanı sıra dışsal dinamikler noktasında Batı kapitalizmin gelişimi için, Batının Osmanlıdan yana olan istekleri de halkın tepkisini çekecekti

Bu istekler Osmanlıyı Batı kapitalizminin açık pazarı haline getirebilecek istekler olduğundan; Osmanlı bürokratlarının bu istekleri kabul etmeleri ekonomik yapıda ciddi tahribatların oluşmasına sebep olacaktı.

Öyleki başta Osmanlı bankası olmak üzere, Batı kapitalizmin Osmanlıda ki temsilcileri olan Levantenler ve diğer Batı endeksli yapı ve kurumlar Osmanlıda Batı kapitalizmin çıkarları doğrultusunda hareket etmekte idi. Bunun yanı sıra Osmanlı-İngiliz ticaret anlaşmaları başta olmak üzere diğer birtakım anlaşmalar ve çeşitli ülkelere tanınan kapitülasyonlar üretim yapısını Batı kapitalizminin çıkarları doğrultusunda dönüşüme uğratarak, tasfiye etmekteydi. Bu anlaşmalardan en önemlisi 1838 tarihli Osmanlı İngiliz ticaret anlaşmasıdır. Bu anlaşmanın önemi Osmanlı ekonomik yapısını Batı kapitalistleri lehine libere etmesiydi. Öyle ki zaten sanayi devrimi ile Batı sanayi ürünleri bütün dünya piyasalarında etkili olmaya başlamış, Osmanlı sanayi üretiminde de ciddi düşüşler gözlenmiştir. Bu noktada zaten gerilemiş olan üretici güçleri böyle bir anlaşma ile batı kapitalistleri lehine ağır şartlara bağlamak bu güçleri tasfiye etmek anlamına gelirdi. Buna göre söz konusu anlaşma ile Yeddi Vahit kaldırılmıştır. Bu sistem devletin ekonomik hayatta sahip olduğu gelir sağlayan tekeli nitelikte hakları kapsıyordu. İmparatorlukta herkes mal alıcısı ve satıcısı olamazdı. ‘ *İşte bu haklar, bütün yerli tekeli sistem (yerliler için ağır bir takım kısıtlamalar olduğu halde), yabancı tacirler için kaldırıldı. Yabancılar %5 gibi düşük gümrük vergisi ödedikten sonra Osmanlı ülkelerine istedikleri malı getirip serbestçe satabilirlerdi. Hatta sadece dışardan getirdikleri malı değil, Osmanlı topraklarında üretilen malı getirip serbestçe satabilirlerdi*’ (Küçükömer, 1994 b, s.59).

Bu koşullar içerisinde bir taraftan Osmanlı üretim yapısının açık pazar haline gelip, üretici güçlerin gerilemesi ve tasfiye oluşu, diğer taraftan bu güçlerle işbirliği içerisinde Batıyla işbirliği yapıp Batı kurumlarını ithal eden Batılılaşma hareketleri halkta tepki ile karşılanmıştı. Başta esnaf, yeniçeri, ulema olmak üzere söz konusu süreçten olumsuz etkilenen, mağdur olan, işsiz ve yoksul duruma düşen halk tabakası İslamcı muhalefet cephesini oluştururken; devleti kurtarmak yönlü hareket eden ve Batı kapitalizminin çıkarları doğrultusunda hareket eden, Batıcı, laik bürokratik gelenek iktidar cephesini oluşturmaktaydı.

Buna karşılık Türkiye’de yanlış bir ideolojik algılamaya ile Batı kurumlarını ithal ettiklerinden ötürü Batılı, bürokratik yapı da güya ilerici sol kabul edilecek; Batı kapitalizmin üretim yapısını tasfiye etmesiyle, işsizlik ve yoksulluk ile baş başa kalan ve bunun sonucunda da Batı kurumlarına ve batılılaşmaya karşı çıkan halk gerici ilan edilecek ve sağ kabul edilecekti. Halbuki durum tam tersidir. Ve şu ana kadar sağda temsiliyeti gereken anlayış ve yaklaşımlar solda, sola dayanan halk kitleleri de sağda temsil edilmişlerdir (Küçükömer, 2002, b, s.72)

Küçükömer’e göre bu durum bir üst yapı oyunu olarak bugüne değin süregelmiştir. Bu oyunu devam ettirmekle ‘a) *Hem bürokratlar artık üründen önemli bir pay almakta ve b) Hem de emperyalizm, çağına göre değişik usullerle ülkeyi yarı sömürge haline getirmektedir. Kısaca, halk cephesinden sınıf meselelerini dikkate alan bir öz ortaya çıkması önlenmektedir*’ (Küçükömer, 1994 b, s.74). Bunun sonucu olarak da sivil toplumun önündeki en büyük engel olan ve tarihsel olarak üretime katkısı olmadığı halde artık üründen pay alan bürokratik kesim bu yanlış algı sonucu politik toplum içerisindeki yerini en etkin biçimde korumuş ve geliştirmiştir.

Küçükömer’e göre bu durum devam etmektedir. Yani iktidar toplum adına tek bir merkezden yönetilmektedir. Dolayısıyla da iktidar bölünmemiştir; yani ayrı politik iktidar birimlerinin varlığına dayanan bir bölünme yoktur (Küçükömer, 1994 d, s.250). Yine günümüzde iktidarın bölünmüşlüğü ifade etmek anlamında kullanılan yasama, yürütme, yargı organlarının ayrılığı biçimsel bir ayrılıktır. Diğer bir ifade ile söz konusu organların ayrı oluşu toplumsal dinamikler nezdinden ortaya çıkan ve belirlenen bir ayrılık değil, sadece merkezi iktidarda belirlenen bir ayrılık olup, adı geçen kurumların bu anlamda bir otonomileri yoktur. Küçükömer’e göre ‘ *Kanun yapma, yargılama, yönetme ve yargılama iktidar topak (bölünmemiş) olarak toplumda değil de, onun üstünde yada ayrı üst merkezi ünitededir. Kısaca, sözde toplum adına bütün topak iktidar bir merkezde toplanmıştır*’ (Küçükömer, 1994, d, s.250). Küçükömer bu noktada söz konusu ayrımları yapay ve içeriksiz bulmaktadır. Ve sorunun diğer bir boyutunu da yüz yıllarca bürokrasi kültürü içerisinde yetişmiş, devlete biat etme kültürü ile yoğrulmuş insan yapısında aramaktadır. Öyle ki binlerce yıldır süregelen bu yaşam tarzı, insanlarda kolektif bir hafıza yaratmamış mıdır? Ve bu hafıza ile toplumsal

dönüşümleri ne kadar sağlıklı yapabiliriz? ‘*Örnek verirsek, dış alemin zorlamasıyla kapitalist ilişkilere girerken, çakışmalı (bürokratik) örgütlenme tarzının etkilerinden kurtulabilecek miyiz? Şimdi dahi kurtulmuş muyuz? Bu kolektif hafızanın güdülleri içinde değişimlidir sanatkârlarımız, politikacılarımız, aydınlarımız? Böyle bir kolektif hafıza, imaj, birkaç nesilde kendiliğinde silinir mi sanıyoruz? Politika pratiğinde, çağrışımlar, onu canlı sıcak tutagelmemiş midir?’* (Küçükömer, 1994 d, s.237). Bu noktada günümüzde sivil toplum düşüncesinin ve buna bağlı olarak da sivil toplum yapısının ortaya çıkmayışının nedenini merkezi bürokratik devlet yapısında şekillenen insan zihniyetinde arayan Küçükömer sorunu bu boyutuyla biyogenetik alanda ve toplumsal hafıza noktalarında aramaktadır.

Yine günümüz ölçeğinde gerek liberal olduklarını ifade eden kesimlerin gerekse de kurumların sivil toplum yapı ve düşüncesinden uzak olduğunu ifade eden Küçükömer Özal için, Hitler ne kadar sosyalist idiyse Özal da o kadar liberaldir ifadesini kullanmıştır (Küçükömer, 1994 c, s.149). Yine ülkemizdeki mevcut sağ geleneğin bir taraftan geçmişin mirası olan merkezi bölünmemiş iktidar olgusu ile ilişkide olduğunu ve bu doğrultuda birlik ve beraberlik vurgusu işlediğini diğer taraftan da çağdaş dünya koşulları içinde, demokratik form ve uygulamalar ve uluslararası bağlantılar ile ilişkiler geliştirmek istediklerini vurgular (Küçükömer, 1994 d, s.240). Küçükömer’e göre bu zihniyet ‘*Onları çokluk, samimi ve dürüst olmaktan alıkoyduğu gibi, geçmişin bütün kültür mirasını acımaksızın politika sahnesine sürmelerine ve talan etmelerine neden olur’* (Küçükömer, 1994 d, s.240). Bunun yanı sıra ülkemizde sol adına siyaset yapanlarda tarihi politik mirasın içinde çelişkili bir görüntü sergilemişlerdir. Öyle ki ‘*Kendilerini aydın ilerici, demokrat diye kabul ettirmek isteyenlerin, bir kriz içinde nasıl bir despot kesildiklerini yakın bir zamanda gözlemlemedik mi?’* (Küçükömer, 1994 d, s.240). Yine bizde varolan kurumsal yapılarda sivil bir özellik addetmez ve bu yönüyle de bu kurumlarda sivilleşmenin işaretlerini göremeyiz. Buna göre başta Osmanlı batılaşma hareketi olmak üzere cumhuriyet dönemi batılılaşma düşüncesi batıda varolan kurumları bürokratik bir anlayışla ve bir form olarak ülkemizdeki kurumlara uyarladığı için bu kurumlarda sivil bir işleyiş ortaya çıkmamıştır. Çünkü sivil toplum ve sivilleşme politik alanın belirleyeceği bir olgu değildir. Ve sivil toplum alt düzeylerden başlayan bir örgütlenme

tarzı ile varolduğu müddetçe sivil olabilir. Kurumlara yukardan giydirilen ‘sivil’ kıyafetler ise sözde sivil kıyafetler olup sivilleşme ile bir ilgisi yoktur. ‘*Örnek alırsak belediyeler bizde hiçbir zaman sivil toplumun bir alt birimi olmamıştır. Belediyeler eline geçirilenin tahakkümüne açıktır. ..Kolluk kuvvetleri ile birlikte hem hakim, hem savcı, hem davacı olabilirler. Tam bir gayrı sivil uygulamaya dönüşebilirler. Belediyeler için böyle ise diğerleri için nedir? Örnek Parlamento?..Parlamento ne zaman parlamento oldu?olsaydı on yılda bir askeri müdahale olabilir miydi?*’ (Küçükömer, 1994 d, s.239). Bu noktada halihazırda varolan kurumlarında sivil kurumlar olmadığını ifade eden Küçükömer bunun nedenini ‘*sürekli üst üniteye bağlı yaşam hafızası ile üst ünitenin kendi sürekliliği için yaptıkları baskı ve artışı toplamasına dayalı bir hafıza içinde görmektedir*’ (Küçükömer, 1994 d, s.240).

Küçükömer sivilleşme ve sivil toplumunun oluşmamasının nedenini tarihsel toplumsal koşullarla açıkladıktan sonra çözümünü de başta bürokratik yapının kırılması olmak üzere bir dizi toplumsal düzenleme ile gösterecektir. Bu anlamda tarihsel olarak toplumsal dinamiğimizin özünü oluşturan bürokrasi yok olmadıkça, Türkiye’de sivil topluma geçilmez. Küçükömer’e bu noktada şunları ifade etmektedir: ‘*Dertlerin kaynağı olan, tanımladığım anlamda demokrasi, Türkiye’de çözüm sürecine girmeden ne piyasa sistemi, ne etkin bir ekonomi ne de piyasa sisteminin yetersizliği anlaşılır; ne de demokrasi olabilir; ne de etkin bir bütçe. Basın dahi çakışmanın bir bakıma karambolü içinde yerini almıştır. Bana göre, politik tarihi miras dediğim çakışmayı çözmektir esas çözüm. Çözümlemeye karar: DEMOKRATİK MİSAKTIR. Halkın ve partilerin, dıştan ve yukardan yönetimi reddetmesidir*’ (Küçükömer, 1994 c, s.156). Küçükömer bu doğrultuda halkla birlikte yeni bir sivil anayasanın oluşturulmasını istemiştir. Aksi halde Türkiye bürokratik politik mirası kullanan bir sınıf diktatoryası tarafından yönetilecektir. Öyle ki bu noktada Türkiye’de ki sermaye kesimi sivil toplumdan yana değildir. ‘*Onlar için halkın yığınlardan oluşması çok daha yararlıdır. Halkın yığınlaşması militanlık getirir; bu ise sivil aralıkları yok eder*’ (Küçükömer, 1994 d, s.243). Somer’e göre Küçükömer bu ifadelerle sivil toplum hedefini ortaya koymuştur. Bu anlamda ‘*Sivil toplumun oluşması, onun için liberal bir düzenin kurulması bakımından değil, demokratik bir düzenin kurulması bakımından, dolayısıyla sosyalizme geçişin temel koşullarından biri olarak önem taşımaktadır*’ (Somer, 1994 a,

s.203). Bu noktada sivil toplum düşüncesinin sosyalizme yada kapitalizme hizmet edip etmediği tartışmaya açık bir saha olarak dururken bu noktadaki temel referans noktamız ilgili ülkedeki güç ilişkileridir. Bu bağlamda sivil toplum tartışmalarında sınıfsal gerçekliği ortaya koyan güç ilişkilerin gözden kaçırılmaması gerekir. Sivil toplum düşüncesinin eleştirel yaklaşımı ilerleyen satırlarda ele alınacağından çalışmamıza; Küçükömer'in Sivil toplumun politik bir perspektif olarak neden gerekli olduğu yönündeki görüşleri ile devam edelim.

Türkiye sosyolojik ve ekonomik sebeplerle sivil topluma geçiş de önemli zorluklar yaşayan bir ülkedir. Buna karşın batılılaşma ve demokratikleşme için sivil toplum şarttır. Küçükömer tarafından sıkça dile getirilen bu düşünce acaba Türkiye şartlarında nasıl hayata geçirilecektir?. Türkiye'de sol liberal olabilir mi? Program ilkeleri isimli makalede bu soruların cevabını arayan Küçükömer kendisinin içinde yer aldığı SODEP'e sivil toplumun oluşması bağlamında söz konusu makalede bir dizi öneride bulunacaktır. Buna göre

a) Demokratik misak oluşturulmalıdır. Bunun anlamı ise tarihi olarak varolagelen bürokrasiden kurtulmadır. Daha açık bir ifade ile ekonomik ilişkilerle politik ilişkilerin çakışması önlenmeli, politik ilişkiler sadece KİT'lerden değil tüm toplumsal kesimlerden arındırılmalıdır. Bununla beraber ağırlıklı olarak varlıklı sınıflardan oluşmuş bir politik toplumla bu sorunlar çözülmez. Bunun içinde politik toplumun demokratik olarak genişlemesi lazım.

b) Bu noktada bürokrasiden kurtulma birinci ilkede ifade edildiği üzere belli bir kişi, grup yada sınıfın ipoteğinde olamaz. *'Ama, özellikle emek sarf eden sınıfların dışında da olamaz. Emek sarf eden (çalışan) grup ve sınıfların sivil toplumu kurma sürecini, kendi kişiliklerine gerçek bir yurttaş kazandırma süreci olarak yürütmeleriyle gerçekleştirebilir. İşte onlara ait örgütlerin demokratiklik ilkesi bu olmalıdır'* (Küçükömer, 1994 c, 138).

c) Küçükömer söz konusu iki ilkenin de Anadolu toplumunun içinde barındırdığı özelliklere göre değiştirilebileceğini ifade etmiş ve sivil topluma geçişte üçüncü ilke olarak şunu ifade etmiştir: *'Geleceğe ait önerileri şimdiden bütünleyip*

(nihaileştirip), teolojik biçimde ortaya atmamak. Diğer bir deyişle, gayeyi yaşantının bütününe salgılayıp, sonucu şimdiden sebep haline getirmemek' (Küçükömer, 1994 c, s.139). Küçükömer bu noktada sivil toplumun oluşturulmasına ait önerilerin gelecek hayatı ipotek altına almayacak şekilde dile getirilmesini ifade etmiştir. Bunun içinde söz konusu önerilerin teolojik olmamasını istemiştir. Somer'e göre bu noktada asıl sorun doğusal topluma özgü bellek olup bu belleğin kaç kuşak içinde olursa olsun değiştirilmesi gerekiyordu. Bunun içinde batılı insan tipinin yetişmesine ait ortam hazırlanmalı daha açık bir ifade ile toplum batılılaşmalıdır (Somer, 1994 a, s.204)

Küçükömer sivil toplumun alt yapı olarak belirlediğini bu belirlenim içerisinde de söz konusu sınıf yada grupların politik yapıyı belirleyeceğini ifade ederek sivil toplumun önemine değinmiştir. Bu noktada sivil toplumu maddi üretimin yapıldığı toplumsal alan olarak ifade ettikten sonra; bu alan içerisinde farklı iktidar yapılarının ortaya çıktığını bununda iktidarı merkezileşmekten kurtardığını ifade etmiştir. Böylelikle sivil toplum içerisinde bir araya gelen ve devletten organik bir şekilde bağımsız faaliyet gösteren söz konusu sivil yapılar çıkarlarını korumak için örgütlenecek ve politik iktidara baskı yapacaktır. Bu baskı ile merkezi iktidar keyfi kararlar alamayacak ve böylelikle de iktidarın gücü sivil toplum oranında dağılmış olacaktır. Küçükömer böylelikle toplumun demokratikleşip, batılaşacağını ifade etmiştir. Buna karşın Türkiye'de ki bürokrasi sorunun buna engel olduğunu bunun için başta sivil bir anayasa olmak üzere toplumsal düzlemde, sivilleşmeyi sağlayacak düzenlemelerin tüm toplum kesimleri ile beraber gerçekleştirilmesi gerektiği savunan Küçükömer, kaynakların yeniden bölüşümü için sivil toplumun şart olduğunu ileri sürmüştür (Küçükömer, 1994 c, s.48).

Küçükömer'in bu düşüncelerinin sorgulanabilirliği anlamında bu noktada genel bir sivil toplum eleştirisi yapılacaktır. Sivil toplum düşüncesi ve bu ekseninde geliştirilen tartışmalar gerek sivil toplum kavramının algılanışı gerekse de bu düşünce adına kurulan kurumlar bakımından; akademik ve siyasal anlamda tartışmaları bu düşünce üzerine çekmiştir. Bu noktada sivil toplum kavramsallaştırılmasından ne anlaşıldığı ve bu düşüncenin hangi amaç ve politikalar nezdinde kullanıldığı çalışmamızın bundan

sonraki kısmında ele alınacaktır. Bunun yanı sıra Küçükömer'in sivil toplum anlayışı da çalışmamızda ele aldığımız iki temel aks üzerinden değerlendirilecektir.

2.1.1 Sivil Toplum Düşüncesine Eleştirel Yaklaşımlar

Sivil toplum kavramı şüphesiz farklı tanımlamalar üzerinden ifade edilen bir kavramdır. Ve kavramın düşünsel temelleri antik çağa kadar uzanır (Küçükömer, 1994 c, s.29). Bununla birlikte kavramın tarihsel gelişim sürecinde göze çarpan belirleyici olgu kavramın Batı toplumların gelişim sürecinde diğer bir ifade ile sınıfsal mücadelede burjuvazinin ve kapitalizmin doğuşuna öncülük etmesidir. Bu noktada '*Tarihsel bir olgu olarak Ortaçağın sonlarında biçimlenmeye başlayan sivil toplum, modern ticari merkezlerin ortaya çıkmasına bağlı olarak gelişen kentsel unsurların (esnaf, tüccar gibi burjuvazinin habercilerinin) feodal sistem içinde ekonomik özerliliklerini elde ederek feodalizmin kurallarından özgürleşmeleri sonucu ortaya çıkan durumu tanımlıyordu*' (Küçükömer, 1994 c, s.31). Kavramın gelişim sürecinde göze çarpan bu olguyu Locke, Hobbes ve Montesquieu başta olmak üzere bir dizi düşünürde gözlemleyebiliriz. Öyle ki '*Toplum ve yönetim arasında açık bir farklılaşmayı vurgulayarak, toplum ve devlet için iktidardan feragat etme arasında bir ayrım giden Locke, özel mülkiyet temeli üzerinde yükselen yeni bir toplumsal düzenin ilk habercilerindendir*' (Küçükömer, 1994 c, s.33). Yine Montesquieu'nun sivil toplum kavramsallaştırması kapitalizmin özel mülkiyet esası çerçevesinde sivil alanla siyasal alanı ayırmış; söz konusu alanlarda ki hukuk düzenini ve ilişkileri de siyasal hukuk'u yöneten ve yönetilenlerin ilişkilerini düzenlemekle, sivil hukuk da toplum üyelerinin diğer üyelerle ilişkilerini düzenlemekle görevlendirmiştir. Kapitalizmin gelişimi uyarınca önce ekonomik hakların elde edilmesi daha sonra siyasal haklara uzanılması ve bu çerçevede de toplumsal hukukun yeniden düzenlenmesi, Montesquieu'nun sivil toplum anlayışını da batıda yaşanan toplumsal değişime göre sivil toplumun analiz edildiğinin göstergesidir. Söz konusu değişim bilindiği üzere feodallere karşı yeni bir sınıf olan burjuvazinin doğması ve bu temelde de kapitalist sistemin kurulmasıdır.

Yine sivil toplum Hegel'de de burjuva toplumu olarak ifade edilecek ve devlet söz konusu bu uygar toplumu evrensellik ve rasyonellik çerçevesinde yaşatacaktır. Çünkü bu toplum bireysel çıkar ve isteklerin, ihtiyaçların giderildiği bir toplum olup;

içinde taşıdığı çelişkilerle ekonomin gelişmesini sağlamaktadır (Küçükömer, 1994 c, s.39). Bu anlamda sivil toplum kavramı burjuvazinin ekonomik ve siyasal çıkarlarını dile getirmede kullandığı bir kavram olarak var olmaktadır. Öyle ki burjuvazi feodal sınıfa karşı siyasal güce ulaşmada başta belediye örgütleri olmak üzere, parlamento ve diğer siyasal kurumlarda söz hakkı istemiş; bununla birlikte söz konusu sınıf söz ve ifade hürriyeti, oy hakkı, mülkiyet hakkı gibi istemlerle kapitalizme giden yolda sivil toplum düşüncesini siyasal bir perspektifle kullanmışlardır. Ekonomik gücünü siyasal iktidarı ele geçirerek tamamlamak isteyen burjuvazi bu temelde özel mülkiyeti esas alan istemlerle önce feodallere karşı kralı desteklemişler ve bu yoldan krallıkları merkezi hale getirerek feodallerin gücüne son vermişlerdir. Daha sonra bu kez artan ekonomik güçleri ile de krallara başkaldıran zenginleşmiş burjuva şehirleri 1609'da ilk burjuva cumhuriyetini kurmuşlardır. (Küçükömer, 2002 b, s.25).

Burjuvazinin tarihsel olarak var olma sürecini ortaya koyan bu gelişmeler söz konusu sınıfının mücadele pratiğinde sivil toplum düşüncesini öne çıkarmıştır. Marks'a göre bu noktada sivil toplum '*Ortaçağ sonu burjuvazilerinin bir hareketi olup, burjuvazi ile sermayenin doğuşuna yer açmıştır*' (Küçükömer, 1994 c, s.42). Böylelikle yeni bir sınıf olarak burjuvazi, ekonomik gücünü siyasal alana taşımak ve özel mülkiyet temelinde bir siyasal düzen kurmak için söz konusu 'sivil' istemlerle var olma yoluna gidecekti. Bu noktada sivil toplum gerek tarihsel analizlerde gerekse de günümüz akademik çevrelerinde ifade edildiği üzere katılımın, demokratikleşmenin, uygarlığın ve medeniyetin gerçekleştiği alan değil, kapitalist üretim ilişkilerinin var olduğu alandır. Öyle ki Marks sivil toplumu cilalanmış görgü toplumu olarak değil, üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduranlar tarafından zorla boyun eğdirilen mülkiyetsiz kitlenin bulunduğu toplum olarak ifade eder. Onun için, '*Üretim ilişkileri ve toplumun mülkiyet sahibi sınıflar-mülkiyetsiz sınıflar olarak bölünmesi sivil toplumun tanımlayıcı özelliğidir*' (Küçükömer, 1994 c, s.43). Söz konusu özellik uyarınca sivil toplumun belirleyici özelliği kapitalist üretim ilişkileri çerçevesinde var olmasıdır. Diğer bir ifade ile sivil toplum ile üretilen artığa el konulması artık politik otorite ile değil sivil otorite ile gerçekleşmiştir. '*Örneğin feodalizm gibi haraçlı sistemlerden farklı olarak, kapitalizmde üretilen artığa el konulması, yani sömürü, politik otoritenin varlığından bağımsızlaşır. Başka deyişle, kapitalizmde, sömürünün maddi temelini, politik tabiiyet*

değil toplumsal (sivil) ilişkiler oluşturur' (Çulhaoğlu, 2001, s.26). Ekonomik artıya el koyma ediminin politik bir temele ya da yasal bir güce dayanmaksızın, doğrudan doğruya toplumsal bir ilişki olarak ortaya çıkması anlamında sivil toplum şüphesiz bütün kapitalist ülkelerde mevcuttur. Ve bu noktada sivil toplum kavramı devlet karşıtlığı ya da devletin demokratikleştirilmesi anlamında kullanılan bir kavram olarak değil; kapitalist sömürüye maruz kalan kitlelerin bu sömürüden kurtulmasıyla geleceğin daha az devletli toplumuna karşılık gelir (Çulhaoğlu, 2001, s.43)

Öyle ki devlet kapitalist ilişkiler ağı içerisinde, sermaye birikim sürecinin dinamiklerine göre şekillenen bir yapıdır. Bu anlamda söz konusu yapı Türkiye dinamiğinde görüldüğü üzere sermaye birikim sürecini kimi zaman içsel dinamiklerle kimi zamanda dışsal dinamiklerle var etmiştir. Şüphesiz söz konusu süreç diyalektik bir çizgide ilerlemektedir. Ve devletin kapitalist sistem içerisindeki yeri konjunktürel olarak arttırılmakta ya da azaltılmaktadır. Buna karşılık *'Sınıflara bölünmüş her toplumda, devletin temel işlevi egemen sınıfı iktidarda tutmak koşuluyla geçerli sosyal sistemin yeniden üretilmesini sağlamaktır. Kapitalist toplumda da devletin temel işlevi kapitalizmin yeniden üretilmesi ve kapitalist sınıfın işçilerin tamamı üzerindeki egemenliğini sağlamaktır'* (Gouverneur, 1997, s.264). Devletin konumlanması ifade edildiği üzere bu anlamda kapitalist sistemin sürekliliği ve burjuvazinin çıkarlarıdır. Ve bu anlayış devleti kapitalist ekonomik gelişim uyarınca çeşitli müdahalelere götürebilir. Bu müdahalelerin nedeni ise sermaye birikim sürecinde karşılaşılan konjunktürel ilgilidir. Bununla birlikte söz konusu müdahalelerde değişmeyen tek konu ise sermaye birikim sürecinin sürekliliğin sağlanması ve kapitalist ilişkiler ağının devam etmesidir. Bu bağlamda politik alan olarak devletin ekonominin içinde yer alması ya da ekonomiye ve genel olarak sivil alana müdahale etmesi Küçükömer'de ifade edildiği üzere bir çakışma değil, sermaye birikim sürecinin bir gerekliliğidir.

Öyle ki devlet sistem içerisinde, gerek sistemin ihtiyaç duyduğu yasallıkları belirleyerek gerek, ekonomik ve sosyal alanı düzenleyerek gerekse de ideolojik ilişkiler ağını kurarak sistemle diyalektik bir bütünlüğü sağlar. Devlet tarafından işletmelere sağlanan teşvikler, krediler, ucuz girdi ve vergi indirimleri; devletin işletmeler kurarak sermaye birikim sürecinde istenilen mal ve hizmetleri üretmesi, politik alanla sivil

alanın çakışmasını değil tamamlamasını ortaya koyar. Yine devletin karar mekanizmalarında etkinliği ve ideolojik platformda öne çıkışı bir çakışma değil tersine bir tamamlamayı ifade eder. Küçükömer devletin özellikle üretim alanında öne çıkışını kapitalizmin olmayışına ve yaşanan sisteminde rant sistemi olarak ifade edilmesine salık verir. Ve bu bağlamda da sivil toplumu öne çıkararak yaşanan olumsuzlukların giderilmesinin ancak sivil toplumla sağlanabileceğini öne sürer. Öyle ki sivil toplum ile politik toplum arasında geçişkenliğin yok sayıldığı ve her iki toplumsal yapının da görev yerlerinin önceden belirlendiği bu analiz iki bakımdan hatalıdır. Öncelikle kapitalist sistem içerisinde devletin yeri bu analize göre ekonomiye ve üretime karışmayan, birikime müdahale etmeyen, tarafsız bir devlet görünümündedir. Buna karşılık ifade edildiği üzere devlet sistem içerisinde, bizatihi sistemin bir parçası olarak vardır ve bu müdahaleler de sistemin dinamikleri uyarınca ortaya çıkmaktadır. Türkay bu durumu şöyle ifade etmektedir: ‘ *Önemli olan sermaye birikiminin bütünsel işleyişi içinde devletin pozisyonu, devlete dair anlamlandırmalardır. Devlet, sınıfların çatışmasının tanımladığı bir alandır ve bu sürecin maliyetini toplumsallaştıran, kârını özelleştiren bir işlevi yerine getiriyor* (Türkay, 2006 d, par.2). Söz konusu özelleştirme şüphesiz kapitalist sınıfın çıkarları doğrultusunda gerçekleşiyor. Diğer bir ifade ile sermaye birikim sürecinde yaşanan sınıfsal çatışmaların bir alanı olarak devlet; bu çatışmalardan sermayeyi karlı çıkartıyor. Ercan’ın anlamlı vurgusu ile ‘ *gerek sermaye ile sermaye arasındaki çatışma, gerek sermaye ile emek arasındaki çatışmanın kurallarının konulması devlet üzerinden gerçekleşiyor. Mesela Türkiye devleti bazen Türkiye’deki sermaye grubuna rağmen Hyundai’yi seçebiliyor ya da Nikaragua’daki devlet Türkiye sermayesi adına bir şeyler yapıyor. Devlet sermayenin temel amacı olan sermayesini daha etkin ve kısa sürede daha fazla kâr elde etme koşullarını sağlamak üzere yeniden biçimleniyor tanımlanabilir*’ (Ercan, 2006 d, par.5). Küçükömer tamda bu noktada devleti kapitalizm içerisinde sınıfsal bir zemine oturtamamış ve bu nedenle de devletin müdahalelerini sivil toplumun olmayışı olarak değerlendirmiştir. Ve bu yönüyle de Küçükömer’in sivil toplum anlayışı çıkış noktası itibariyle hatalıdır. Öyle ki bu müdahalelerin eleştirisi bağlamında yine sivil toplum düşüncesi öne çıkarılmış ve ilerlemenin bir gereği olarak ısrarla sivil toplum işaret edilmiştir.

Bu anlamda Küçükömer'in sivil toplumu alt yapıya politik toplumu da üst yapıya koyarak analizini Marksist bir tahlile oturtma çabası, kapitalizmin yapısal özelliklerine, sınıf çelişkilerine ve birikim dinamiklerine işaret etmediğinden hatalı değilse bile eksik bir Marksist analiz biçimi olarak karşımızda durmaktadır. Öyle ki Marks'a göre asıl sorun kapitalist sömürüyü var eden sınıfların ve devletin ortadan kaldırılmasıdır. Sivil toplum bu yönüyle de sömürünün gerçekleştiği bir toplumdur. Küçükömer'de açığa çıktığı üzere bu toplum üzerinden geliştirilen demokrasi, katılım, sosyalizm tartışmaları sınıf gerçekliğini ve bu sınıf içerisindeki çatışmaları yok saymaktadır. Öyle ki Küçükömer tahlilinde sivil toplumun, politik toplumu değiştirmek, ele geçirmek olarak kurgulanması ve bununda alt yapının üst yapıyı belirlemek anlamında formüle edilmesi sivil topluma dair sınıf gerçekliklerini ve kapitalizmin eşitsiz güç ilişkilerini göz ardı etmektedir.

Öyle ki sınıfsal ilişkilerin üretildiği sivil toplum alanı kapitalizmin gelişim yasaları uyarınca eşitsiz gelişim yasalarınca belirlenmektedir. Bu belirlenim doğrultusunda emek kapitalizm içerisinde bir meta olarak görülürken sermaye ve onun sınıfı burjuvazi sistemin temel dinamiğini oluşturur. Bu noktada sivil toplum alanı eşitsiz güç ilişkileri çerçevesinde var olmaktadır. Bu gerçekliği göz önünde bulundurmadan ele alınan sivil toplum analizleri en azından teorik çerçevesi itibarıyla hatalı olacaktır. Therborn bu noktada söz konusu analizlere ve sivil toplum söylemlerine dönük eleştirilerini şöyle sıralamaktadır:

a) Sivil toplum söylemi bir taraftan güç ve iktidar ilişkilerini dışarıda bırakmakta diğer taraftan da toplumsal ve siyasal çözümlemeyi dinsel ya da diğer değer sistemlerine oturtmakta,

b) Sivil toplum söylemi, sivil toplumun üyeleri arasında bir eşitlik olduğu ön kabulü ile varolan eşitsizlikleri göz ardı etmekte,

c) Sivil toplum kuramlaştırmaları devlete karşı toplum konumlanışını anlamlı tek yarık ve çatışma hattı olduğunu varsayarak, toplum ve devlet içindeki çatışmaları ihmal etmektedir (Therborn'dan aktaran Çulhaoğlu, 2001, s. 36)

Sivil toplum söylemi üzerine ifade edilen bu eleştiriler, sivil toplum algısının analizlere yanlış bir biçimde yansımalarının bir sonucu olarak ortaya çıkarken günümüz gerçekliğinde sivil toplumcu kuruluşların artan egemenliği de bu eleştirilerin ortaya çıkmasında belirleyici olmuştur. Küçükömer bu çerçevede sivil toplum düşüncesini, tarihselliğinden kopararak analizlerinde demokratikleşmenin ve siyasal iktidarın bir parçası haline getirmiştir. Öyle ki Küçükömer politik alanın sivil alandan ayrılması olarak formüle ettiği demokratik miras ile sorunların çözüleceğini şu sözlerle ortaya koymaktadır *'Bununla toplum ve devlet yeniden kurulur, bürokratik insansız özünden arındırılır; bu bütün halkın gündemine getirilebileceği gibi kaynakların bugünkü tarzda bölüşümünü değiştirmek üzere çalışan sınıfların politik platformuna getirebilir'* (Küçükömer, 1994 b, s.48). Kapitalizmin özünü oluşturan eşitsiz gelişim ve bu gelişim üzerinden şekillenen güç ilişkileri Küçükömer'in sözlerinde de açığa çıktığı üzerinde analize dahil edilmemiştir. Bunun yerine devlet sivil toplum karşıtlığı temelinde, söz konusu sorunların çözümü bu alanların birbirinden mutlak olarak ayrılmasında aranmıştır. Söz konusu çözüm modeli de bu noktada sınıfı ve sınıf gerçekliğini analizin dışına taşımıştır.

Söz konusu sürece denk düşecek bir şekilde Post Marksistlerde analizlerine sınıf gerçekliği yerine, ideolojik ve politik olguları koyarak antikapitalist mücadelenin zeminini farklı bir alana taşımışlardır (Ercan, 2003 g, s. 655). Öyle ki söz konusu analizlere göre sınıf nosyonu 19.yüzyılda toplumsal kimliklere denk düşen bir analiz iken bugün aynı şey geçerli değildir. Bugün için artık failerin kimliği ve homojenliği bir yanılsama olup, her yeni toplumsal özne kimliğini yitirmiştir. Kimliğinde yalnızca değişen konumsallıkların istikrarsız eklemlenmesi mevcut olup bu yeni kimlikte giderek sorgulanmaya açık hale gelmektedir (Ercan, 2003 g, 655). Böylelikle analizlerde artık toplumsal berraklığı kaybeden sınıfsal kimlikler değil, ideolojik politik kimlikler kullanılacaktır (Ercan, 2003 g, s.655)

Söz konusu yaklaşıma göre sivil toplumda devletin dışında, özgürlükler alanı olup demokrasi için önemli bir gerekliliktir (Ercan, 2003 g, s.656) Sivil toplum kavramı da yer yer oldukça radikal söylemler içerse bile, ulaşılan noktada bulunan çözüm liberal demokrasinin sınırları genişletmek olarak tanımlanmıştır (Ercan, 2003 g,

s. 656). Ercan'a göre sınıf gerçekliğinden kaçışı gösteren bu analiz biçimleri sivil toplumun 1970'lerde yaşadığı kaymayı göstermesi bakımından dikkate değerdir. Öyle ki Küçükömer analizlerinde de benzer bir şekilde kapitalizmin sınıfsal gerçekliğine işaret etmeden sivil toplumu tanımlama ve bu çerçeveden politik alana taşıma gayretlerini gözlemlemekteyiz. Bu noktada 1970'lerin atmosferinde yaşanan sınıfsal gerçeklikten uzaklaşma eğilimlerinin, Türkiye özelinde de gözlemlenmesi dikkate değerdir.

Kapitalizmin sömürü gerçekliğini açığa çıkarması anlamında beliren sivil toplum kavramı tarihsel olarak uğradığı kaymalarla birlikte bugün artık deforme edilmiş, içeriği boşaltılmış bir kavram olarak karşımızdadır. Bu yönüyle de sivil toplum söylemi *'felsefi olarak idealist, yöntemsel olarak eklektik, siyasal perspektif açısından ise uzlaşmacı reformist bir söylemdir'* (Çulhaoğlu, 2001, s.37). Küçükömer'de bu noktada benzer bir analiz yöntemi ile sivil toplum algısını yanlış bir analiz biçimi üzerine oturtmuştur. Bu noktada sivil toplum düşüncesi üzerinde ortaya konulan yanlış analiz biçimleri sivil toplumla ilgili eleştirilerin başında gelmektedir. Daha önceki satırlarda da ifade edildiği üzere sivil toplum kuruluşları başlığında ortaya çıkan kurumların sosyal hayat üzerindeki artan egemenlikleri de bu eleştirilerin ikinci önemli nedenini oluşturmaktadır.

Sivil toplum düşüncesinin tarihselliğinde de ortaya konulduğu üzere, bu düşünce burjuvazinin sınıf çıkarlarını siyasal iktidara taşımak amacıyla ortaya konulmuştur. Uzun süren mücadeleler sonrasında siyasal iktidarı da ele geçiren burjuvazi böylece sivil toplum devlet ayrımını ortadan kaldırmıştır. Diğer bir ifade sivil toplum düşüncesinde örgütlenen burjuvazi sınıfsal olarak, siyasal iktidara da sahip olduğunda sivil toplum devlet ayrımı ortadan kalkacaktır. *'Bu nedenle, sivil toplum düşüncesini çıktığı Batı'da, sivil toplumun, burjuvazinin/devletin karşısında değil, yanında olduğu bugün artık kesinlik kazanmış bulunuyor. Kapitalist metropollerin buna olan inançları, sivil toplumu model olarak dayatmalarından da anlaşılıyor. Başka şekilde söyleyelim: Sivil toplum ile sivil toplum örgütlerinin, kapitalist metropoller başta, burjuvaziden alkış alması bile en azından çevresine, dünyasına farklı bakmak zorunda olan solcuyu kuşkuya düşürmelidir'* (Maga, 2001, s.12). Söz konusu

perspektifin doğruluğu tarihsel olarak da kanıtlandığına göre, sivil toplum kuruluşlarının bu derecede yaygınlık kazanması ancak kapitalizmin ideolojik hegemonyası ve çıkarları ile anlaşılabilir. Bu çerçevede başta Küçükömer olmak üzere sivil toplum destekli yazarların sivil alanın bayraktarlığını yapıp sivil toplum örgütlerini demokratikleşmenin ve gelişmenin kaynağı olarak göstermeleri sınıfsal gerçeklikten uzaklaşma eğilimleri olarak göze çarpmaktadır. Söz konusu eğilim kapitalizm gerçekliğini doğru okuyamamak eğiliminden kaynaklanmaktadır. Öyle ki kapitalizmde artığa el koyma biçimi doğrudan doğruya sivil ilişkiler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu noktada sivil alan sömürünün gerçekleştiği alan olarak kapitalizmin özünü temsil eder. Dolayısıyla sivil toplum söylemlerinde öne çıkacak her türlü strateji ya da politika kapitalizmin sömürü ilişkilerini besleyici bir nitelik de taşıyacaktır. Küçükömer'e göre ise durum tam tersidir. Yani sivil toplumu sermaye istemez, sivil ilişkiler kapitalizmi doğursa da tarihsel olarak bu ilişkiler değişebilir. Bu noktada sivil toplum yanlılarını sol burjuvaziler, kapitalizme tamamlanmış sol ve sınıfsal mücadeleyi kabul etmeyenler olarak görmek yanlıştır. Öyle ki kapitalist ilişkilere girmek insanı burjuva yapmaz. Çünkü burjuva Avrupalıdır (Küçükömer, 1994 b, s.148). Küçükömer bu noktada burjuvaziyi batıya özgü bir kategori olarak değerlendirmiş ve bu yönüyle de kapitalizmin sınıfsal gerçekliğini batı ile sınırlandırmıştır. Buna karşılık kapitalizm kendisini kurduğu ilişkilerle var etmektedir. Ve bu ilişkiler kapitalizmin özellikle burjuvazi koluyla daha bir derinlik kazanmaktadır. Buna göre, üretim alanında başat amacı kar olan bir sınıfla ilişkiye girmek toplumsal yapıyı hangi zeminde üretir? Kapitalist ilişkiler başlı başına kapitalizme hizmet etmez mi? Bu ve benzeri sorular ölçeğinde Küçükömer'in cevabının hayır olmasını, sınıftan kaçış değil de hangi argümanla açıklamalıyız o zaman?

Küçükömer analizlerinde öne çıkan sivil toplum örgütlerinin kapitalist sistem içerisindeki yerine değinirsek bu kez yine önemli bir gerçeklikle karşılaşırız. Bu noktada sivil toplum önceki sistemlerden farklı olarak merkezi iktidardan ayrı bir alanı oluştursa da, bu alanın kapitalizm örneğinde olduğu üzere kullanımı *'bir tür katalizatör olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki bu kuruluşlar sistem kodlar içerisinde sistemi eleştiriyorlar. Bu durumda yumuşak geçiş arayışlarının da içinde bulunduğu bir misyon üstleniyorlar'* (Maga, 2001, s.12). Bu misyonla kapitalizme özgü eşitsizlikler ve yapısal

sorunlar sınıf ve mülkiyet ilişkilerinin dışında dezavantajlı gruplar, çıkar grupları, marjinal kesimler, dışlanmışlar gibi argümanlarla açıklanma yoluna gidilerek, toplumsal tepkinin yönü kaydırılmıştır (Çulhaoğlu, 2001, s.40). Bu kaydırma ile toplumdaki her kesimin sivil toplum örgütleri aracılığıyla hakkını savunabileceği ve olası haksızlıklar karşısında mevcut durumu değiştirebileceği vurgusu öne çıkarılmıştır. Bu noktada başat kavramda katılımdır. *‘Katılım, kapitalizm çerçevesinde işçilere kararlara katılma hakkı kısıtlaması sağlamayı, temsilcilerini de, reform politikalarına dahil etme yolunu açar. Liberal ideoloji, bu katılım ve istişareyi temel bir değişiklikmiş gibi gösterir. Sanki işçilerle patronlar arasında iktidar paylaşılıyormuş gibi bir izlenim yaratılmak istenir. Daha da ötede, sanki yeni bir toplumsal düzene açılan kapı aralanıyormuş izlenimi yaratılmak istenir. Bütün bunlarla burjuvazi kapitalist sisteme yönelik genel karşı çıkışı bir defa daha püskürtmeyi başarır’* (Gouverneur, 1997, s.270). Bu noktada dikkatlerimiz çeken olgu Küçükömer’inde sivil toplum aracılığı ile sosyalizme geçiş stratejisidir. Somer bu durumu şöyle ifade etmektedir: *‘ Sivil toplumun oluşması, onun için liberal bir düzenin kurulması bakımından değil, demokratik bir düzenin kurulması bakımından dolayısıyla sosyalizme geçişin temel koşullarından biri olarak önem taşıyordu* (Somer, 1994 a, s.292). Bu noktada Küçükömer’in politik strateji için sivil toplumu öne sürmesi ile burjuvazinin aynı doğrultuda katılım düşüncesini öne çıkarması kapitalistleşen sol tabirini güçlendirmektedir.

Liberal düşüncenin Türkiye ölçeğinde savunusunu yapan Erdoğan’da bu noktada sivil toplum kuruluşlarının önemine vurgu yaparak bu kuruluşların sadece ulusal düzeyde değil uluslar arası düzeyde de insanlığın ortak meselelerini çözecek kamuoyunu yaratacak güç de olduğunu söylemektedir. Erdoğan’ın ifadesiyle Milletler arası sivil toplum örgütleri(NGO’lar) bugün itibariyle birçok ulusal hükümetten daha etkindir. *‘O kadarki, milletler arası alanda faaliyet gösteren hükümet dışı kuruluşlar bazen BM’ye vekaleten ve ulusal devletleri ikame eder tarzda dünyanın çeşitli bölgelerinde rol almaktadırlar. Nitekim 1990’lar ortalarında dünyanın çeşitli bölgelerine yapılan gelişme/kalkınma yardımlarının % 10’dan fazlası NGO’lar eliyle dağıtılmıştır. Acil yardım dağıtımına on kadar büyük NGO hakim durumdadır’* (Erdoğan, 2001, s. 318). Bu noktada Sivil toplum kuruluşlarının artan etkinliği sayısal verilerle de görmek mümkün. Öyle ki bugün itibariyle Arjantin’de 115, Brezilya’da

1010, Peru’da 400 kalkınma amaçlı olmak üzere 3 bin kadar sivil toplum örgütü bulunmaktadır..1980’li yılların başlarında, üçüncü dünyada yaklaşık 100 milyon kişinin kalkınma amaçlı sivil toplum örgütlerinin faaliyeti içinde olduğu tahmin ediliyordu. Yine 1990’da Birleşmiş Milletler, 50 bin sivil toplum örgütünün çeşitli eylem alanlarında etkin olduğunu açıklamıştı. Bunun yanı sıra sivil toplum örgütlerinin etkin olduğu programlara her yıl 7 milyar dolar civarında para aktarılırken, bu programlara dahil olan insan sayısı 250 milyon kişidir (Corsino, 2001, s.54). Yine Türkiye’de içinde dernek, vakıf, sendika, oda, yurttaş girişimi, kültür amaçlı ticari kurumlar vb olmak üzere 100.000 civarında sivil toplum örgütü bulunmaktadır (Tosun, 2001, s.29)

Sivil toplum örgütlerinin (STK) ulusal ve uluslar arası düzeyde bu derecede yaygınlaşması şüphesiz kendiliğinden ortaya çıkan bir gelişme değildir. Ercan göre söz konusu yaygınlaşma kapitalizmin geldiği aşama ile ilgilidir. Bu aşamada bireysel sermayeler arasında yaşanan çatışmalar daha önce var olan bir takım kamusal hizmetlerin görülmesini engellemiş buna karşılık özellikle toplumsal alanın yeniden üretimi için söz konusu hizmetlerin bir kısmı sivil toplum kuruluşları tarafından üretilmiştir. *‘Özellikle Dünya Bankası çevresinde işaret edilen Küçük Hibelere Programı STK’ların, üstleneceği işlevi anlamlı bir şekilde ifade etmekte: ‘Küçük hibe programı savunmasız ve uç grupların toplumsal katılımını destekleyen aktiviteler için fonlar sağlayarak kalkınmayı daha kapsamlı ve eşit hale getirmeyi amaçlar.’ STK’ların ortak toplumsal sonuçları ifade eden kalkınma sorunsalı yerine, bireysel birikimlerin egemen olduğu bir yapıda açığa çıkan çelişkileri, acıları azaltmaya yönelik bir işlev görüyor. Dahası bu işlevin kendisi bir sektör olarak, yeni bir istihdam ortamı olarak hayat buluyor, kendi var oluşunun ideolojisini geliştiriyor’* (Ercan, 2005 e, par.12).

Böylelikle kapitalizmin toplumsal ölçekte ortaya çıkarabileceği tepkiler önlenmiş olacak; ters taraftan da söz konusu hizmetleri yerine getirmeyen devlet kötü ilan edilerek küçülmesi istenecektir. Böylelikle sivil toplumcu anlayış bir taraftan neo liberalizmin ortaya çıkardığı tahribatı hafifletmeye çalışırken, diğer taraftan da deregülasyoncu politikaların destekleyicisi olacaktır (Çulhaoğlu, 2001, s.89). Özellikle seksen sonrası başta Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere olmak üzere bir dizi

ülkede uygulanmaya başlanan liberal ekonomi politikaları söz konusu sonuçların görülmesi anlamında iyi birer örnektir.

Diğer taraftan siyasal perspektifini iktidarı ele geçirmek ve onu değiştirmekten uzaklaşan muhalif politik yapılarda sivil toplum örgütlerinin artmasına neden olmuştur. *‘Öyle ki siyasal iktidarı değilde “toplumu” hedef sol, bu alanı ‘sivil toplum’, reformcu-iyileştirici kuruluşları da ‘sivil toplum kuruluşu’ olarak adlandırmaya başlamıştır. Neo liberal yada yeni sağ politikaların deregülasyoncu yönelimleri piyasa dinamiklerini öne çıkardıkça, piyasa dinamiklerin zararlı ve yoksullaştırıcı gene aynı zemindeki girişimler ve kuruluşlarca hafifletilebileceği düşünülmüştür’* (Çulhaoğlu, 2001, s.88). Ercan’da özellikle nesnel sınıfsal taleplerin gündeme getirilemediği koşullarda STK’ların vatandaşlara tam zamanlı vatandaşlık hizmetleri sunmakta olduğunu ifade ederek söz konusu hizmeti şöyle değerlendirmiştir: *‘Bu olanak her geçen gün, sistemin temel mantığı olan piyasanın egemenliğini piyasanın dışında kalan kesimleri de içine çekecek işlevler görüyor. Küresel kapitalizmin plastik hapishane tarzı varoluşun, yapısal bir tarz olarak dışarıda kalanları da içeri çekmesi, küçük hücreleride sistemin mantığına göre kodlamasını STK’lar kanalıyla gerçekleştirmekte’* (Ercan, 2005 e, par.14) Böylece STK’ lar kapitalist sistemin üretiminde aktif bir rol oynamakta, nesnel sınıfsal her türlü istem bu örgütler aracılığı ile pasifize edilmekte.

Gelinen nokta itibariyle baktığımızda gerek sivil toplum düşüncesi gerekse de, bu doğrultuda örgütlenen sivil toplum kuruluşları tarihselliğinden koparılarak kapitalist sistemin üretimi noktasında işlev görmekte dirler. Küçükömer’de yansıyan sivil toplumcu yaklaşımda söz konusu sistemin üretimi noktasında işlev görerek, kapitalizmin esas örgütlendiği ve artık değere el koyduğu alanı yok soymakta, sistemdeki sorunları devlet-sivil alan ile doğu-batı ikilemine kaydırmaktadır. Sivil topluma olumlu değer atfederek sistemi eleştiren bu yaklaşımlar, sivil toplumun sömürü alanını gizlediği ölçüde, yaşanan emek sömürüsüne katkıda bulunacaklardır. Öyle ki Türkiye’de sağlıksız koşullarda çalışan binlerce çocuk vardır. Mobilya ve deri sanayi bunlara en tipik örnektir. Ve bu sanayi kollarında yaptırım gücü olan tek kuruluş Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığıdır. İşverenleri ve onların kuruluşlarını, işyerlerine havalandırma konusunda ikna etmeniz çok zordur. Çünkü onlarda

maksimum kar hedefi doğrultusunda kıyasıya bir rekabet ortamı içerisindedirler. Bu noktada söz konusu bakanlık bir takım düzenlemelerle bu alana müdahale ederse bu doğrudan doğruya sivil topluma müdahaledir. İyi bir sivil toplumdunun yapacağı ise bu müdahaleye karşı çıkmaktır. Tabii yaşanan sömürüyü görmeyip hala sivil toplum gerçekliği anlamamışsa. Sanırım bu noktada Türkay'ın ifadeleri sivil toplum düşüncesine yaklaşımı en yalın haliyle ortaya koymakta: *'devlet-sivil toplum ilişkisine, bir karşılık olarak değil, de bir tamamlayıcılık perspektifinden yaklaşmak, bu ilişkiyi doğru bir şekilde anlamamızı sağlayacaktır'* (Türkay, 2005 e, par.3).

3.ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 1. İdris Küçükömer’de Batılılaşma ve Osmanlı Toplum Düzeni Analizleri

İdris Küçükömer özellikle Türkiye ve Osmanlı toplum yapısına ilişkin analizleri ile gerek yaşadığı dönem açısından gerekse de bugün itibariyle tartışılan bir akademisyendir. Tartışma Küçükömer’in gerek Osmanlı toplum yapısı ile gerekse de Türkiye toplum yapısı ile ilgili görüşlerinin bildik analizlerin dışında kalması ve pek çok kez ‘aykırı’ olarak ifade edilen düşüncelerinden kaynaklanmaktadır. Bu anlamda özellikle ‘Batılılaşma: Düzenin Yabancılaşması’ adlı eseri yayınlandığı dönem itibariyle önemli eleştirilere hedef olmuş, gerek politik düzeyde gerekse de akademik düzeyde söz konusu eser Küçükömer’i tartışmalı bir yazar haline getirmiştir.

Küçükömer’in özellikle bu eserde Batılılaşma ve Asya Tipi Üretim Tarzı(Atüt) ile ilgili görüşlerini açıklarken söz konusu görüşlerinden çıkarsamalar yapmış ve bunları politik alana taşımıştır. Yine bu çerçevede Türkiye siyasetinde sağ ve sol siyasetleri incelerken kullandığı analiz yöntemi ve bu doğrultuda öne sürdüğü görüşler önemli yankılar uyandırmıştır. Sol ve sağ siyasetleri o ana kadar söylenegelenin dışında ele alan ve tam tersi biçimde Türkiye’de ‘sağ’ı sol, ‘sol’u da sağ, olarak ifade eden yazar büyük tepkiler çekmiş fakat bu konudaki görüşlerini ölümüne değin korumuştur.

Çalışmamızın bu bölümünde Küçükömer’in oldukça tartışmalı olan çalışma başlıklarını ele alacağız. Bu başlıklardan ilki olan ‘Küçükömer’de batılılaşma düşüncesi’ bu bölümün ilk konu başlığı olarak ele alınacaktır. Bu çerçevede öncelikle yazarın batılılaşmaya dönük tarihsel analizlerine yer verilecek sonrada bu konu üzerindeki eleştirileri ele alınacaktır. İkinci bölümde ise yazarın Osmanlı toplum yapısına ilişkin görüşlerine yer verilecek ve bu bağlamda Atüt tezi kısaca incelenecektir. Üçüncü ve son bölümde ise yazarın oldukça tartışmalı olan ‘Sağ’ ve ‘Sol’ siyaset analizlerine yer verilecek, sağ ve sol siyaset üzerine Küçükömer’in ortaya koyduğu görüşler bu temelde eleştirel bir gözle ele alınmaya çalışılacaktır.

3.2.İdris Küçükömer’de Batılılaşma Düşüncesi

Küçükömer analizlerinde sık karşılaşılan bir durum olarak olguların ele alınış biçimi tarihsel bir düzlemde karşımıza çıkar. Küçükömer gerek sivil toplum, gerek batılılaşma ve gerekse de Bürokrasi analizlerini hep tarihsel bir zemine oturtarak ele almıştır. Söz konusu tarihsel zeminin kaynağı daha çok Osmanlı devleti olmak üzere doğu toplumlarının siyasal toplumsal özellikleri olarak belirir.

Küçükömer bu noktada batılılaşma analizlerini de tarihsel bir düzleme oturtarak ele almıştır. Söz konusu tarihsellik içerisinde batılılaşma; Küçükömer’in bir kitabına ismini verecek şekilde düzenin kendine yabancılaşması olarak ifade edilirken, diğer taraftan batılılaşma bir perspektif olarak sivil toplumun oluşması ve toplumsal gelişimin yakalanması için bir araç olarak düşünülüyordu. Bu bölümde öncelikle batılılaşma hareketlerinin Osmanlı toplumsal yapısı içerisinde nasıl geliştiği irdelenecek ve düzenin yabancılaşması anlamında Batılılaşma olgusuna açıklık getirilecek; daha sonra ise Küçükömer’de olumlu bir anlam bulan Batılılaşma perspektifi verilecektir.

Düzenin yabancılaşması olarak Küçükömer’in en ünlü kitabına da ismini vermiş olan Batılılaşma, tarihsel koşullar içerisinde bürokratlar tarafından yürütülmüş ve emperyalizm bu yolla ülke içerisindeki yerini almıştır. Diğer bir ifade ile Küçükömer’e göre Batılılaşma ‘*Batı toplumlarına girme ‘Civil Toplum’ yaratma çabaları, kökü dışarıda, yani kapitalizmde olan ve mevcut yerli üretim düzeninden kopuk ya da onunla bir türlü tamamlanamayan sözde bir kültür devrimi gözükmektedir*’ (Küçükömer, 2002 b, s.83). Küçükömer Batılılaşma hareketlerinin geldiği noktayı böyle tanımlarken, Batılılaşmanın çıkış noktasını da çökmekte olan bir imparatorluğun, kurtuluş yolu olarak batı kurumlarını ithal etme çabalarında görmekteydi. Öyle ki padişah artan ekonomik sorunlar sebebi ile devleti kurtarma anlayışı çerçevesinde yenilik hareketlerine gidecek, şüphesiz bu hareketlerde yeni oluşmaya başlayan ayan ve derebeyleri tarafından desteklenecekti. Ayan ve derebeylerinin batıdan ithal edilen yenileşme hareketlerini desteklemeleri konjektürel olarak ortaya çıkan bir durumdu. Buna göre bu gruplar toprak üzerindeki fiili mülkiyetlerini hukukileştirmek ve bu

mülkiyeti garantilemek için batı kanunlarına ihtiyaç duyuyorlardı. Buna karşın söz konusu gruplar istenilen hakları elde ettikten ve bir süre sonra yeni denge koşulları ile karşılaştıktan sonra batılılaşma yönündeki eğilimlerden desteğini çekecekler ve batılılaşma yanlısı olarak da sadece bürokratlar kalacaktı. Bürokratların tarihsel süreç içerisinde ve bugünde hala batıcı olmaların nedeni ise üretim ilişkileri içerisindeki konumlarıdır. Buna göre bürokrat kesim bir sınıf olmadığından ve gücünü bir üretim aracı olarak ortaya koyamadığından kendilerini ve servetlerini korumak amacıyla batının üst yapı kurumlarını alma yoluna gitmişler, böylelikle söz konusu kurumlar ve kanunlar ile mevcut yerlerini kalıcılaştırmak gayesini gütmüşlerdir. Kuşkusuz bir sınıf olmadan artık ürünün önemli bir kısmına el koymak ancak söz konusu kanunlarla verili durumunu yasal bir zemine oturtmakla sağlanabilirdi. Küçükömer'e göre '*Bürokrat iktidar grubu üretim gücünü temsil eden sınıf olmaksızın politikanın geçici otonomisini devam ettirmek istiyordu. Üretim gücünü temsil etmeyen bir politik güç geçicidir. Artık burada söz konusu olan bürokrat, politik güce devamlı olarak sahip olmak isteyen ve bu yoldan artık ürünün bir kısmına el atan ve bunu yaparken üretim güçlerinin gelişme hızını yavaşlatan, gelişmeyi durduran, bu güçlerin tasfiyesine sebep olan nitelikte rol oynayan yöneticiler grubudur*' (Küçükömer, 2002 b, s.83)

Küçükömer'e göre başta padişah tarafından istenen sonrada ayan ve bürokrat kesim tarafından desteklenen batılılaşma hareketleri emperyalizmin ülke içine sokulmasından başka bir işe yaramamıştır. Öyle ki özellikle 18.yüzyılın sonu itibariyle kapitalizm gelişme hızını şiddetle arttırarak, pazar olanaklarını genişletmek istemiş bunun yanı sıra ilkel madde ihtiyacını da başta Osmanlı devleti olmak üzere 'çevre' ülkelerden karşılama yoluna gitmiştir.. Tam bu noktada bürokratların verili durumlarını korumak için yenilik hareketleri adı altında batılılaşma istekleri, sonra da ayan ve derebeylerin fiili güçlerini politik güce çevirmek anlamında batıdan getirmek istedikleri kurum ve kanunlar, batı kapitalizminin ülkeye giriş koşullarını doğrudan karşılamakta idi. Yerasimos'a göre de Osmanlı imparatorluğunda bürokrat kesim, gayri müslim burjuvaziden sonra emperyalizmin diğer önemli temsilcisi durumundaydı. '*Ülkenin ve ülke zenginliklerinin yöneticisi olan bu bürokratlar, Avrupalı iş adamlarına kendi yararlarına ihalelere sokarak, onlara iş imkanı sağlamaya çalışırlar*' (Yerasimos, 2001 b, s.316). Küçükömer Osmanlıda kapitalist alemin istekleri ile Osmanlıda hakim

sınıfların isteklerinin çakışmasını şu sözlerle ortaya koymuştur. *‘Sanki dünyanın ortasında imiş gibi duran geniş Osmanlı ülkelerinde, dış kapitalist isteklerin gerçekleştirilmesi için gerekli ortamın hazırlanmasına batılılaşma hareketi hayret edilecek biçimde uyuyordu. Bürokrat serveti için melce ve devamlı politik güç arıyordu. Ayan ise fiili büyük toprak mülkiyetine hukukende kavuşmaya çalışıyordu. Fakat bunların istedikleri üst yapı kurumları alınırsa, bu Osmanlı kapısını kapitalizme ardına kadar açacaktı’* (Küçükömer, 2002 b, 56). Küçükömer’e göre Osmanlı devletinde yenileşme adı altında ortaya çıkan batılılaşma hareketleri 18.yüzyılla birlikte Damat İbrahim Paşa tarafından başlatılmıştır. Söz konusu batılılaşmanın da öncelikli gereği Osmanlı ekonomik yapısının bozulmaya başlaması ve sanayileşmenin batıda ki ivmeyi yakalayamamasıdır. Bununla birlikte batıdaki yaşam tarzına duyulan özenti ve bu eksende yaşanan bir lale devri batılılaşmanın ikinci önemli nedeni olarak karşımıza çıkıyordu. Böylelikle ekonomik ve sosyal eksenli batılılaşma hareketi Osmanlı tarihinde Damat İbrahim Paşa ile başlıyordu. Buna karşın batılılaşma hareketleri daha baştan toplumsal destekten diğer bir ifade ile halk desteğinden mahrum başlayacaktı. Özellikle lale devri, masrafçı yaşantısı ile İstanbul halkına (esnafı, yeniçerisi v.s.) onun değerler istemine ters düşmüştü (Küçükömer, 2002 b, s.47). Bu ters düşmenin belkide esas mahiyeti söz konusu grupların yenileşme-batılılaşma hareketleri sonrasında çıkarlarının zedeleneyecek olmasıydı. Öyle ki önceki satırlarda ifade edildiği üzere Osmanlı devleti içinde bulunduğu sıkıntılar sebebi ile devlet kurtarma politikasına girmişti. Bu politika uyarınca yenileşme hareketleri ilk olarak orduda denenmek istendi. Çünkü yeniçeriler gerek silahlarda gerekse stratejide meydana gelen değişikliklerde çağının gerisinde kalmakta bunun yanı sıra eski yeniçerilik kurallarını artık uygulayamamakta idi. Buna karşın yeniçeri ocağını kaldırmak ya da bu ocakta bir değişiklik yapmak sadece bu ocağı etkilemeyecek; üretim ilişkileri içerisinde bu ocakla ilgili gruplarda bu değişiklikten önemli derecede etkilenecekti. Öyle ki *‘Eğer yeniçeri ocağında çağa uyan bir değişiklik yapılmak istenirse, yeniçeri ocağına mal satan esnaf (Loncalar) ve ona yaslanmış tekkeler bundan zarar görürdü. Yenilikler, orduya ve diğer eğitim alanlarını da girince, şeriatı öğreten ve uygulayan zümre olarak ulema (ruhban)ın statik ve dini bilgi alanı bu yeniliklerle çelişirdi’* (Küçükömer, 2002 b, s.54). Söz konusu yenilikleri hayata geçirmek ise gerekli koşulların sağlanmadığı için mümkün değildi. Burada gerekli koşullardan kasıt söz konusu yenileşme hareketlerinin sınıfsal gelişmelerden

yoksun olarak ortaya çıkmasıydı. Yenileşme hareketlerinin sınıfsal olarak desteklenmemesi, söz konusu yeniliklerin hayata geçirilmesini zorlaştıracaktı.

Küçükömer'e göre Batı'da ki ordulara benzer ordular kurmak tarihi şartlardan mahrumdu. Batı'da kapitalist sınıf başta ordu olmak üzere yaşanan değişimlerde doğrudan ya da dolaylı olarak etkili olmuş buna karşın Osmanlıda böyle bir sınıf olmadığı için söz konusu değişimler üretim güçlerinden bağımsız olarak ortaya çıkmıştı. Burjuva sınıfı bu anlamda üretim güçlerini geliştirebilmek ve iç pazarı genişletebilmek için lonca sistemine karşı çıkmış, kilise kurallarını değiştirmek istemiş ve feodal düzenin gümrük duvarlarının yıkılması için kralla işbirliği yapmıştı. Bu anlamda Osmanlı devletinde yaşanan değişimler sınıfsal bir hareketten mahrum olduğu için başarısız kalmaya mahkumdu. *'Bu sebeple orduda, eğitimde, v.s. yenilik hareketi, üretim güçlerinde olumlu bir gelişmeye dayanmayan, geriye doğru yürüyen tarihi süreç içinde, ancak gidişi önlemeye çalışan köksüz, tutarsız ıslahat hareketleri olarak kalacaktı. Bunun için üst yapıda girilen sınıf gücüne dayanmayan yenilikler yeniçerileri hele 18.yüzyılda kendilerini savunmak için yeniden güçlenen yeniçerileşmiş esnafı ve ulemayı karşısında bulurdu. (Patrona Halil isyanında olduğu gibi)'* (Küçükömer, 2002 b, s.54). Nitekim ulema-esnaf-yeniçeri birliği Lale devri ile estirilmek istenen batılılaşma hareketlerine karşı çıkmış yine bu ekseninde üçüncü Selim tarafından başlatılan fabrika kurma ve Nizami Cedid denemeleri de bu birlik tarafından istenmemişti. Küçükömer'e göre bu akımın yabancı düşmanlığı zamanla daha da artacak söz konusu düşmanlığın temelini ise dini sebepler değil emperyalizmin getirdiği çelişkiler oluşturacaktı.

Bu çelişkiler hiç şüphesiz devlet kurtarma politikası nezdinde gerek duyulan batılılaşma hareketlerinin, devleti kurtarmak bir yana devletin çöküşünü daha da hızlandırmasıydı. Bunun yanı sıra yine batılılaşma hareketlerinin bu hareketlerden çıkar sağlayan zümreler lehine işlev görmesiydi. Özellikle Mustafa Reşit Paşa ile başlayan mal emniyeti, servetlerin müsadere edilememesi gibi hakları içeren Gülhane Hattı Hümayunu bu duruma örnek oluşturacak önemli gelişmelerden bir tanesini oluşturmaktadır. Yine bu ekseninde 1838 yılında imzalanan İngiliz-Osmanlı ticaret anlaşması Osmanlıyı kelimenin tam anlamıyla bir iç pazar haline getirecekti. Bu

anlaşma ile devletin ekonomik hayatta sahip olduğu gelir sağlayan tekelci nitelikteki kontrol hakları kaldırılmış, yerli tacirler için tekelci nitelikte mal alım ve satımında ağır engeller olduğu halde, yabancılar için bu tür engeller söz konusu olmamıştır. Öyle ki anlaşma uyarınca yabancılar %5 gümrük vergisini ödedikten sonra, Osmanlı ülkelerine istedikleri malı getirip serbestçe satabileceklerdi. Aynı durum Osmanlı topraklarında ürettikleri mallar içinde geçerli idi. Buna karşılık yerli tacirler bir ilden diğer ile sınaî ürün satışı için %8 oranında bir iç gümrük vergisi ödemekteydiler (Kepenek, Yentürk 2003: 16). Leventoğlu'na 1838'de ekonomik yapıda meydana gelen değişiklikler ve bunu takiben 1839'da siyasal yapıda sağlanan liberal haklar Osmanlı'yı yarı sömürge haline getiren anlaşmaların başlangıcını oluşturacaktı (Leventoğlu, 1999, s.61). Söz konusu gelişmelerin sonucu olarak halk ortaya konulan yenileşme hareketlerine tepkili yaklaşacak, Küçükömer'in deyimi ile Yeniçeri-Esnaf-Ulema birliğinden gelen doğucu İslamcı halk cephesi ortaya çıkacaktı.

Öyle ki bu gelişmeler sonunda *'işyerleri kapatıldı, üretim düştü ve işsizlik arttı. İmparatorlukta yeniden düzenleme (bir başka deyimle Batılılaşma) girişimleriyle yeni sanayinin belirtilen süreçle yıkıma uğraması aynı yıllara rastlar. Bu olgunun, yenileşme çabalarının geniş kitlelerce benimsenmesini olumsuz yönlerde etkileyen nedenlerden biri olduğu söylenebilir'* (Kepenek ve Yentürk, 2003, s.16). Küçükömer'e göre bu yönlü bir batılılaşma *'yabancı bir sosyal sistemin, giderek emperyalist olacak kapitalizmin ekonomik tabanı üzerindeki ideolojisine, onun çıkarlarına uygun bir ortam yaratabilirdi'* (Küçükömer, 2002 b, s.14). Başkaya'ya göre söz konusu olgu 200 yıldır Anadolu topraklarında, ilerlemenin ve gelişmenin önünde en büyük engeli oluşturacaktı. Başkaya'nın ifadeleri ile *'Türkiye'nin iki yüz yılı aşan 'çağdaşlaşma', kalkınma', 'çağ atlama' problematiği, sömürgeleşme sürecinden başka bir şey değildir'* (Baskaya, 1997 c, s.8). Öyle ki batılılaşma adı altında yürütülen faaliyetler Küçükömer'e göre Türkiye'nin sosyal ihtiyaçlarından ve üretim güçlerinin geldiği aşamadan ziyade, belirli bir zümrenin ve batının çıkarları için yapılmaktaydı. Çünkü *'Batılılaşma hareketini yürütenler, mülkiyet sınıf meselelerini, iktidar ve sınıf ilişkilerini, bunun organik bağlantılarını dikkate alamıyorlardı. Bu ise, onlara Batı kapitalizminin çemberini kırıcı, onun boyunduruğundan kurtarıcı nitelikte ve üretim güçlerinde gelişme sağlayacak yolu adeta kapatıyordu. Durum bu olunca, İslamcıların dediği gibi, batıcılar, kendileri asri*

yaşasalar da, gavur yaşantısının taklitçisi olmaktan ileri gidememişlerdi' (Küçükömer, 2002 b, s.69).

Böylelikle batılılaşma hareketi başlangıç itibariyle ekonomik politik gerekçelerle ortaya çıksa da gelinen süreç bu hareketin kapitalizmin çıkarları doğrultusunda kültürel yabancılaşmanın yaşandığının göstergesi olacaktır. Öyle ki *'Batılılaşmanın bir üretim altyapısı olmaktan çok, bir kültürel üst yapı ve biçim değişimi olarak görülmesini, halktan kopuşun, başka bir deyimle sivil toplumun özünden uzaklaşmanın bir göstergesi olarak değerlendiren İdris Küçükömer, bunu düzenin yabancılaşması süreci olarak değerlendirmektedir*' (Davutoğlu, 2000, s.66). Küçükömer'in ünlü kitabına da ismini verdiği yabancılaşma olgusu bu noktada karşımıza çıkmaktadır. Burada yabancılaşma vurgusu batılı değerlerin aynen alınıp, farklı bir toplumsal yapıya monte edilerek uyarlanma girişimiydi. Böyle bir durumun doğal sonucu olarak, söz konusu batılı değerlerle biçimlendirilmek istenen toplumsal yapının yeni değerler sistemine yabancılaşacağıdır. Bu noktada Küçükömer'in *'batılılaşma' adını verdiği 'yabancılaşma', kendi terimleriyle söylemek gerekirse, 'Batısal politik kavramlar ya da tarihi kategorileri, oradaki gelişim ve vargulardan soyutlayarak form diye alıp, reform diye tamamen başka tarih ve yapıdaki bir topluma ve üstelik o yapıyı yok sayarak, üstten monte etmek girişimiydi*' (Somer, 1994 a, s.203). Bununla birlikte özellikle ekonomide batıya verilen tavizlerle Osmanlı sanayisinin çöküşü ve yaşanan iktisadi bunalımlar halkı yoksullaştırmıştı. *'Kitleler haklı olarak yoksullaşmalarının ve kimlik kaybına uğramalarının sorumlusu olarak, 'Batıcı-yenilikçi- kliği ve onların 'yeniliklerini' gördüler. Sonuç olarak Osmanlı imparatorluğu'nda varolan yönetici sınıf halk yabancılaşmasına (ki bu köklü bir yabancılaşmadır) yeni bir boyut eklendi. 'Eski Türkiye'de güzideler sınıfı, halka ait ne varsa bayağı, adi, amiyane görür, bundan dolaydır ki halka 'avam' adını verirdi. 'Avam, hevamdan farksızdır diyerek, halkı hayvanlar derekesine indirirdi. Kendi kendine 'hevas revanım' unvanını veren bu zümre, hiç avama kıymet verebilir mi*' (Başkaya, 1997 c, s.21)

Küçükömer'e göre Batılılaşma adı altında yürütülen bu tür hareketler gerek Osmanlının sosyolojik yapısına gerekse de ekonomik yapısına uyum göstermediğinden, söz konusu değerler sistemine halkın destek vermesi imkansızdı. Çünkü toplumlar arası farklılıklar göz önünde iken, her toplumu aynı yapı ve ilişkiler içinde görmek ve bu doğrultuda toplumsal gelişimi -Osmanlı örneğinde görüldüğü üzere-kapitalist toplumsal ilişkiler setine bağlamak tarihsel olarak mümkün değildi.

Buna karşın Osmanlı bürokratları özellikle 19.yüzyılın ortalarından itibaren Danıştay, Yargıtay gibi hukuk kurumlarını almış ve yine batı tipi ticaret kanunları bu yıllarda yürürlüğe girmiş; Batı kurumları olarak bilinen başta Galatasaray Lisesi olmak üzere, Amerikan koleji gibi eğitim kurumları bu yıllarda açılmıştı. Küçükömer bu durumu şöyle ifade etmektedir: ‘ *Batı kapitalizmi, artık bilinen her şeyiyle imparatorluğa girip onu dağıtıyor ve kendine gerekli olanı da kontrol altına alıyordu. Balolar gibi, Batılı görüntülü yaşantı yanında kültür emperyalizmi eğitim kurumlarıyla ve zorunlu olarak giriyordu ülkeye*’ (Küçükömer, 2002 b, s.66). Batı kapitalizmi bu noktada hızla kurum ve kuruluşları ile ülke içine girerken bürokratlar arası rekabette farklı bir düzlemde ilerlemeye devam ediyordu. Söz konusu rekabet ortamında Tanzimat bürokratlarına muhalif bir bürokrat grubu ortaya çıkmıştı. Yeni Osmanlılar adındaki bu grup hürriyetçi ve muhalif görüşleriyle ve yabancı sermayeye olan eleştirileriyle dikkat çekmekteydi. Bu ayrışmanın akabinde Birinci Meşrutiyet ilan edilmiş. Bu durumun doğal bir sonucu olarak toplumdaki ikileşme daha belirgin hale gelmiş; dönemin koşulları içerisinde Sultan Abdülhamit'te İzzet Paşa tarafından önerilen İslam Birliği projesini kabul ederek, batıcı bürokrat grubu ile padişah arasındaki batılılaşma ittifakına son vermiştir. Batıcı bürokrat grup ile padişah arasındaki ittifakın bozulmasına rağmen, söz konusu grup gittikçe güçlenmekteydi. Öyle ki Tanzimat bürokratları bir süre sonra Sultan Abdülhamit'e karşı Mithat Paşa ile iktidara gelerek daha önceki bürokratlar gibi emperyalizm için gerekli ortamı hazırlayarak ve işbirlikçileri de yanlarına alarak İmparatorluğun dağılmasında rol oynamışlardır (Küçükömer, 2002 b, s.68).

Küçükömer söz konusu batıcı bürokrat kesimin Abdülhamit'e karşı Batıcı kapitalist değerleri savunurken kendi içinde yaşadığı ayrılıkların biçimsel olduğunu, bir grubun bu ayrılık içinde merkezi bürokratik geleneği savunurken diğerinin daha ademi-i merkeziyetçi bir temelde örgütlenmeyi savunmasının temel hedef olan burjuva sınıfın yaratılmasına aykırı olmadığı öne sürer. Söz konusu ayrışmanın 1908 seçimlerini kazanan İttihat Terakki içinde de yaşandığını ifade eden Küçükömer bu ayrışmada da hürriyetçi politikalarla, merkeziyetçi politikaların öne çıktığını; İttihat Terakki'nin ise halktan gittikçe kopan merkeziyetçi politikaları seçtiğini söyler (Küçükömer, 2002 b, s.76). İttihat Terakki bürokratları bu noktada tıpkı önceki bürokratlar gibi devleti kurtarmak iddiası ile iktidara gelirken, özde batılaşma perspektifinden ayrılmamışlar sadece kapitalist-emperyalist işbirliğini İngilizlerle değil, Almanlarla yürütmüşleridir (Küçükömer, 2002 b, s.78).

İttihat ve Terakki grubu Birinci Büyük Millet Meclisi ile kendi içinde iki gruba ayrılmış; birinci gurup Mustafa Kemal önderliğinde batıcı-bürokratik geleneğe dayanırken, ikinci grup seçim dolayısıyla İslamcı-Doğucu geleneğe dayanmak zorunda kalmıştır (Küçükömer, 2002 b, s.87). Buna karşın bürokratik batıcı gelenek 1924 Anayasası ile kendi Hiyerarşik düzenini oluşturmuş, Mustafa Kemal'de bu 'bürokratik-militer' yapının lideri olmuştur. Söz konusu bürokrat batıcı grup bu ekseninde Cumhuriyet Halk Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi-Milli Birlik Komitesi, Cumhuriyet Halk Partisi ortanın solu açılımı ile devam ederken; Yeniçeri-esnaf-ulema birliğinden gelen batılaşma karşıtı yapılanmalarda Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte, Serbest Fırka, Demokrat Parti ve Adalet Partisi ile devam etmiştir (Küçükömer, 2002 b, s.72). Küçükömer batılılaşma perspektifleri doğrultusunda da tarihsel olarak 'sağ' ve 'sol'un konumlanışlarını ünlü tablosu ile ortaya koyar. Bu tabloya göre tarihsel olarak Batıcı-laik bürokrat kesim ile başlayan ve Jön Türklerin Terakki ve İttihat kanadı ile devam eden, İttihat ve Terakki, Müdafai Hukuk Cemiyetindeki birinci grup, Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi-Milli Birlik Komitesi ve Cumhuriyet Halk Partisi ortanın solu açılımı sağı temsil ederken; Yeniçeri-esnaf-ulema birliğinden gelen ve doğucu halk cephesine dayanan Jön Türklerin Prens Sabahattin kanadı, Hürriyet ve İtilaf, Müdafai Hukuk Cemiyetindeki ikinci grup, Terakkiperver Fırka,

Serbest Fırka, Demokrat Parti ve Adalet Partisi solu temsil etmektedir (Küçükömer, 2002 b, s.72).

Küçükömer bu tablosu ile özellikle politika alanında vurgulana gelen sağ ve sol ayrımlarını farklı bir yere taşımıştır. Öyle ki özellikle CHP'nin sol bir parti ve Demokrat Partisi'nin sağ bir parti olduğu yönündeki görüşleri ters yüz etmiştir. Küçükömer Türkiye özelinde sağ ve sol siyasetleri birden çok nedene bağlı olarak alışılagelenden farklı tanımlamıştır. Bununla birlikte siyasi yapıların üretici güçler karşısındaki konumu sağ ve sol kategorileri için önemli bir değerlendirme olmaktadır. Bu anlamda üretici güçlerin gelişimini durduran hareketler sağ olarak nitelendirilmiş, üretici güçleri geliştiren hareketlerde sol olarak görülmüştür.

Küçükömer bu noktada özellikle 18 yüzyılla birlikte Batıcı laik güçlerin, üretici güçlerin gelişimini durdurduğunu hatta tahrip ettiğini iddia eder. Aynı geleneği sürdüren CHP'de bu noktada sürekli emperyalizm ile iç içe hareket ederek üretici güçlerin gelişimini durdurmaktadır. Küçükömer'e göre '*CHP, Osmanlı bürokratik geleneğinin iktidar nimetlerini devşirip çeşitli sınıflardan gelen adamlarına dağıtarken, halkın karşısına düşmüştür. Kendi ifadeleriyle 'festen utandıklarından şapka giyecek' bürokratlar batı kapitalist ideolojisi içinde politik, hukuki, vs kurumlarıyla batı emperyalizmiyle işbirliği yapma yollarını açık tutmuşlardır. Çok dikkat edilsin, bu ideoloji içinde sermayenin sömürücü niteliği gözden uzak tutulmaktadır* (Küçükömer, 2002 c, s.75). Buna karşın '*Türkiye'nin ilericileri 'sağ' cenahta görülen geniş İslamcı halk kitleleridir. Onlara bu niteliği kazandıran, onların değişmeye ve gelişmeye, dönüşmeye açık olan sosyal, ekonomik istekleridir. Bu istekler üretim güçlerini geliştiricidir, toplumdaki monolitik iktidar yapısını çatlatıcı ve çoğulcudur'* (Küçükömer, 2002 b, s.7).

Küçükömer yeniçeri-esnaf-ulema geleneğinin diğer bir ayrıcalıklı yanını da, söz konusu geleneğin, batılaşma hareketini kopyacı, taklitçi bir hareket olarak değerlendirmesinde görür. Yine bu gelenek batının teknik üstünlüğünü kabul etmiş ve onu ekonomik hayatta uygulamak istemiştir. Ve bu yönüyle de üretim güçlerini geliştirici bir etkiye sahiptir (Küçükömer, 2002 b, s.14).

Küçükömer'in siyasal olarak üretici güçleri geliştirip-engellemesi ikileminde yaptığı sağ ve sol ayrımı eleştirilere maruz kalmıştır. Sol ve Sağ siyasetler başlığı altında sıralanan hareketlerin, verili durumları bu eleştirilerin kaynağını oluşturmuştur. *'Küçükömer'in naif ve "kral çıplak" diyen bir üretici güçler anlayışını izlediği ve bir çelişkiyi ortaya koyduğu görülüyor. Onun, "rijit" bir tarzda yaptığı sol ile sağın yer değiştirmesi elbette tarihsel gelişmelere çoğu kez aykırıdır. Sağda sayılan İttihat ve Terakki ile Kemalist iktidarın da üretici güçleri geliştirici nitelikteki önlemleri birçok yazar tarafından gösterilmiştir. Üstelik Küçükömer, Düzenin Yabancılaşması'nda, bunu genellikle kabul etmekte, fakat reaksiyoner bir yöntem izlediğinden, daha çok "sol kamuoyu"na bu tür bir gelişmeyi gerçekleştirmemiş kabul edilenlerin, örneğin II. Abdülhamit'in de üretici güçleri geliştirdiğini göstermeye çalışmaktadır. Hiç değilse, Küçükömer'in yaptığıyla, egemen sınıfların solda sayılanlarının hiç de solcu olmayabileceği görülmüştür'* (Kayaoğlu, 2005, s.17). Bir sonra ki bölümde Küçükömer'de sağ ve sol kavramları olarak yeniden ele alacağımız bu konu, şüphesiz Küçükömer'in en iddialı ve en tartışmalı tezlerinden biri olarak karşımızda durmaktadır.

Batılılaşma düşüncesinin Küçükömer tarafından ele alınış tarzına yeniden dönersek Küçükömer'in batılılaşmaya dönük olumlu görüşleri ile karşılaşırız. Önce ki satırlarda da ifade ettiğimiz üzere Küçükömer aslında batılılaşma yanlısıdır. Fakat batılılaşma perspektifi Küçükömer'de, Türkiye'de sivil toplumun oluşması ve ayrışık iktidar birimlerin sağlanması için gerekli bir araç olarak vardır. Öyle ki Osmanlı toplumsal yapısı başta olmak üzere, doğu toplumlarında sivil toplumun varlığını rastlanmaz. Sivil toplumun ön koşulu ise Türkiye'nin batılılaşması, batı gibi bir siyasal toplumsal yapıyı kendi dinamitlerine göre kurmasıdır. Küçükömer'e göre doğulu bir toplumsal yapıdan çıkıp, batılı bir toplum durumuna dönüşme sürecine girmeden çağdaş bir sivil toplum oluşamazdı (Somer, 1994 a, s.203). Daha önce ki bölümde ifade edildiği üzere sivil toplum düşüncesi Küçükömer analizlerinde önemli bir yer tutar. Küçükömer'e göre batı tarihsel süreç içerisinde sınıfsal ilişkiler ağı ile sivil toplumu oluşturmuş; bunun sonucu olarak ayrı iktidar birimleri oluşmuş ve sivil toplum alanı

politik toplumu belirlemiştir. Doğu toplumlarında ise böyle tarihsel bir sürece rastlanmaz. Osmanlı'da bu anlamda sivil toplum yoktur.

Sivil toplumun oluşması da ancak batılı bir toplumsal dönüşümle gerçekleşebilir. Küçükömer' göre gerek doğulu toplumlar gerekse de Osmanlı için sivil toplumun oluşması batılılaşma ile mümkün olabilirdi ancak. Ve bu batılılaşma batılı değerleri aynen alıp farklı toplumsal yapılara aktarmak değil, batının geçirdiği evrelerden geçmekle bu evrelere özgü kurum ve ilişkileri oluşturmakla mümkün olabilirdi. Somer bu durumu şöyle ifade etmektedir: *'Bu söylenenlerden, ancak Batılı toplum bireylerinin sivil topluma özgü bir 'engram' içinde yaşadıkları sonucu çıktığına göre, İdris Küçükömer'in 'batılılaşma' adını verdiği 'yabancılaşma'yla doğulu bir toplumun uzunca bir gelişim sonucu batılı bir toplum durumuna dönüşmesi anlamına gelen batılılaşma'yı karıştırmamak gerekiyordu. Sivil toplumun gelişmesi toplumun doğulu bir toplum olmaktan çıkıp, gerçekten batılı bir toplum durumuna dönüşmesine bağlıydı. Nitel bir sıçrama anlamına geliyordu bu'* (Somer, 1994 a, s.203). Alkin'de benzer bir vurguyla Küçükömer'in batılılaşma düşüncesünü şu sözlerle ifade etmişti: Küçükömer'in *'Batı' derken kastettiği, tam demokratikleşmiş sivil toplumdur* (Alkin, 1994, s. 37).

Sivil toplumun oluşması daha önce ifade edildiği üzere Küçükömer analizlerinde başat bir noktada durur. Çünkü doğulu toplumsal yapı, batıdan tarihsel olarak farklı gelişmiştir. Bu farklılığın temelinde ise iktidarın bölünmüşlüğü olgusu vardır. Batı kültür ürünü iktidarlar kölecî toplumdan bugüne kadar hep bölünmüşlerdir (Küçükömer, 2002 c, s.147). Doğulu toplumlarda ise böyle bir durum söz konusu değildir. Merkezi iktidarın egemenliğinde, iktidar hep topak olarak var olmuş buda sivil aralıkları yok ederek sınıfsal çatışmaların önüne geçmiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak ta doğulu toplumlarda iktidar sınıflara bağlı olarak oluşmamıştır. Bu durum Küçükömer'e göre toplumsal gelişmenin önünde önemli bir engeldir. Öyle ki iktidarın sivil aralıklarla belirlenmediği bir toplumda demokrasiden ve gelişmeden bahsedilemez. Dolayısı ile sivil toplum iktidarın bölünmüşlüğü ve bu bölünmüşlük içerisinde sınıfsal taleplerin dile getirildiği bir yapı olarak vazgeçilmezdir.

Küçükömer sivil toplumun batı toplumlarında yaşanan tarihsel gelişmenin doğal bir sonucu olarak ortaya çıktığını vurguladıktan sonra; sivil toplumun oluşma sürecinde batı toplumlarında izlenen yolun örnek alınması gerektiğini ifade etmiştir. Batılılaşma olarak ifade ettiği sivil toplumun oluşma süreci bu anlamda batının geçirdiği evrelerin izlenmesini anlamında açıklık kazanmaktadır. Somer batılılaşma ile sivil toplum arasındaki ilişkiyi şöyle ifade etmektedir: *‘Doğulu bir toplumun batılılaşması demek, çok şematik bir biçimde söylemek gerekirse, sivil toplumsuz bir toplum olmaktan çıkıp, derece derece sivil toplumlu bir toplum durumuna gelmesidir’* (Somer, 2000 b, s.23). Somer bu noktada Küçükömer’in tutarlı bir batılılaşma yanlısı olduğunu ifade etmiş; batılılaşmanın da Küçükömer analizleri uyarınca sosyalistleşme ile gerçekleşebileceğini öne sürmüştür.

Somer’e göre Küçükömer *‘Gerçekte tutarlı bir batılılaşma yanlısıydı: Batılılaşma adını verdiği yabancılaşmaya ve bu yabancılaşmayı simgeleyen Jön Türk laisizmi ve devletçiliğine, sivil toplumun oluşma ve gelişmesinin önündeki engeller olarak ortaya çıkıyor, bu laisizm ve devletçilik karşısındaki tepkileri, bu tepkiler nereden gelirse gelsin, gerçekte demokratik bir düzenin ve sosyalizme geçişin temel koşullarına katkıda bulunabilecek sol tepkiler olarak değerlendiriyordu’* (Somer, 2000 b, s.24.). Batılılaşma ile sosyalistleşme arasındaki bağ ise tarihi şartların getirdiği bir durumdur. Küçükömer’e göre Türkiye kapitalistleşmeden batılılaşamaz (Küçükömer, 2002 b, s.15). Çünkü kapitalizm sivil toplumun oluşma sürecinin merkezinde yer alır. Ve bu yönüyle de yaşanan dönüşüm sürecinde önemli bir uğraktır. Buna karşın Türkiye’nin kapitalistleşmesi bugün itibariyle artık mümkün değildir. Çünkü gerek tarihi şartlar gerekse de, kapitalizmin geldiği aşama Türkiye’nin batıda ki kapitalist bir ülke olmasına elvermeyecektir (Küçükömer, 2002 b, 101). Bu durumda Türkiye eğer kapitalistleşemeyecekse, batılı bir toplum halinde de gelemeyecek midir? Sorusuna Somer şöyle cevap vermektedir: *‘Türkiye’nin batılılaşamayacağı değerlendirmesinin, Türkiye’nin Batı Avrupa ülkeleri, ABD ve Japonya’nın kapitalistleştikleri gibi kapitalistleşmeyeceğinden, Türkiye’nin önünde sosyalistleşme dışında bir tarihsel seçenek olmadığından başka bir anlama gelmediğini biliyoruz* (Somer, 2000 b, s.23).

Batılılaşma düşüncesi perspektifinde Küçükömer için Türkiye'nin batılılaşması zorunlu bir seçenek iken söz konusu dönüşümün, sosyalist bir politika ile gerçekleşeceği düşüncesi, ifade edildiği üzere kapitalizmin Türkiye koşullarında kalkınmayı sağlayamayacağı düşüncesi ile ilgilidir. Çünkü Batı Avrupa tarzı kalkınma farklı tarihi ekonomik şartların bir sonucudur. Benzer şartlar tekrardan yaratılamayacağından kalkınma perspektifi zorunlu olarak sosyalizme çıkmaktadır (Küçükömer, 2002 b, s.149). Bu analiz uyarınca Somer doğulu bir toplumda sosyalistleşme ile batılılaşma arasında organik bir ilişkinin olduğunu ifade etmiş; Küçükömer'in batılılaşma perspektifinin de sosyalizme çıktığını söylemiştir.

Küçükömer, batılılaşmayı başta sivil toplum olmak üzere demokratikleşme ve kapitalistleşme için ileri sürerken bunun batı kurum ve yasaları ithal ederek değil batılı toplumların geçirdiği evreleri izleyerek gerçekleşebileceğini ileri sürmüştür. Bu yönüyle Küçükömer analizlerinde batı toplumsal dönüşümün kaynağıdır. Ve doğu batı ikilemi üzerine kurulu bir yapı içerisinde batı gelişme ve ilerleme için en önemli modeldir. Batının diğer 'az gelişmiş' ve doğu toplumları için, gelişme yönünde model olarak gösterilmesi Küçükömer analizlerini evrimci ve ilerlemeci bir noktada ortaya çıkarmaktadır. Bu noktada Batı Avrupa toplumlarının gelişim sürecini diğer tüm toplumlar içinde örnek gösteren bu yaklaşım, evrimci bir dili içinde barındırmaktadır. Akay bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir: '*...Sivil toplumun oluşması için batılılaşma şarttır; yani bu, batılılaşmadan geçer tezi Küçükömer'in yine aynı paradigma içinde, evrensellemeci olduğunu bize gösteriyor. Yani hiç de öyle doğunun ayrı bir kültüre, ayrı bir yapıya, zihne sahip olduğunu söylemek durumunda kalmaksızın ilerlemeci ve evrensellemeci bir paradigmanın, Küçükömer'in kafasında olduğunu bize düşündürüyor*' (Akay, 2000 b, s.115). Küçükömer'in analizlerini bu noktada ilerlemeci bir yaklaşıma sokması Kadioğluna göre, yazarın yaşadığı dönemin hakim söylem ve paradigmalarının bir ürünüdür. Yazara göre Küçükömer içinde bulunduğu dönemin koşulları gereğince gerek oryantalist söylemden gerekse de modernleşme paradigmasından ciddi derecede etkilenmiştir. Bunun sonucu olarak da Küçükömer doğu toplumlarının gelişimi için 'yukardan, seçkin bir modeli' örnek almış, yine bu çerçevede analizlerine III. Dünyacı, antiemperyalist bir dil katmış ve doğu toplumların farklılığını anlamak için biyolojik analizlere başvurmuştur (Kadioğlu, 2000 b, s.128).

Yine Kadioğlu'na göre Küçükömer analizlerinde hakim vurgu doğu-batı ayırımıdır ve bu ayırım aslında sivil toplum arayışlarının, demokratikleşmenin önünde ciddi bir engeldir (Kadioğlu, 2000, s.127).

Küçükömer de ortaya evrimci-ilerlemeci bu dil aslında kapitalizm ve modernleşme ilişkisine dayanmaktadır. Buna göre modernleşme *'yaşamın süregelen pratiklerini örgütleyen, gizemli tanrısal düzenler, derebeylik hakları, dinden doğal haklara ve bunların yarattığı eşıtsizlik ve zenginliğe bir tavır alıştı'* (Ercan, 2006 a, s.30). Modernleşme bağlamında bireyin ne çıkarılması ve bu noktada Tanrısal zne fikrinden İnsan özneye geçiş fikri bireyi yaratan özne durumuna dönüştürmüştür. Bu dönüşüm içerisinde *'yaratıcı güç olarak insan emeğine yapılan vurgu ile birlikte modernleşme (ve daha önemlisi kapitalizmi tanımlayan) insanın emeğinin özgürleşmesi yani serf yada kölelik gibi tarihsel biçimler altındaki kısıtlamalardan kurtulması anlamına gelir'* (Ercan, 2006 a, s.31). Diğer taraftan modernleşme ile serbest piyasa ilişkilerinin kurulmaya başlanması, bireyin yüzyüze ilişkilerden kopartılarak, anonim ilişkiler biçimine sokulması, yine bireyi özgün yaşamından ve doğadan sıyrarak piyasa süreçleri içerisinde meta üretime endeksli bir özne durumuna getirilmesi kapitalizmin doğumuna işaret etmekteydi (Ercan, 2006 a, s.32) Böylelikle Batı Avrupa'da yaşanan toplumsal dönüşüm bir taraftan geleneksel olanın kırılması ve insanın özgürleşmesi sürecini ortaya koyarken diğer taraftan kapitalizmi başat hakim sistem durumuna getiriyordu. Ercana'a göre *'Modernleşme ve bunun düşünsel dile geliş biçimi tarihsel olarak ileri bir düşünce, bir proje olmasına rağmen; kapitalist ekonomik işleyiş yani daha fazla birikim, daha fazla kar amacı, bu projenin yönünü değiştirmiştir. Bunun yerine kapitalizmin sürekli üretim ve sürekli tüketim mantığı, insana rağmen gelişme olgusunu gündeme getirmiştir'* (Ercan, 2006 a, s.37).

Kapitalist sistemin modernleşme sürecinde hakim sistem durumuna gelmesi ve bu yönüyle de modernleşmenin kapitalizm ile zdeleşmesi ilerleme ve evrimci teorileri beraberinde getirmiştir. Bu teorilere göre gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler arasındaki fark bu ülkelerin gelişim dinamiklerinde ortaya çıkar. Buna göre gelişmiş ülkeler bir dizi ekonomik ve sosyal değişikliği yaşayarak bu güne gelmişlerdir. Diğer azgelişmiş ülkeler ise gelişmiş ülkelerin yaşadıkları bu dönüşümleri hayata geçirmemişlerdir. Ve

bundan dolayı da az gelişmiş bir ülke yapısına sahiptirler. İlerleme ve gelişme için modernleşme ve kapitalizm bağlamında bir toplumsal dönüşüm süreci şarttır. Ki bugün itibarıyla Batı Avrupa toplumlarının geldiği aşama en üstün toplumsal aşama olup diğer bütün toplumlarda gelişme için söz konusu toplumların izlediği yolu izlemeli ve bu şamaya gelmelidirler. Weber başta olmak üzere Rostow ve diğer yazarlarda yaşanan dönüşümün hangi dinamikler üzerine şekillendiği bellidir. Rostow'da bu noktada toplumsal gelişimi belli aşamalarla ayırmış ve her toplumun bu aşamalardan geçerek gelişmesi gerektiğini söylemiştir. İlerlemenin ve gelişmenin kapitalist modernleşme süreci bağlamında hayata geçmesi; bununla birlikte tüm toplumların belli aşamalardan geçerek diğer bir ifade ile evrimci bir süreç içinde aynı aşamaları izleyerek gelişmesi gerektiği vurgusu gelişme yazınında alt yapısını oluşturmuştur. Buna göre gelişme yazınında *'ideal modellere referans olarak kapitalizmin ortaya çıkıp geliştiği ülkeler gösterilirken, bu ideal tiplerin karşısında yer alan diğer toplumların arasındaki farklılıklar ise göz ardı edilmiştir. Onları homojenleştirmekte ve ekonomik/siyasal koşulların değişimine bağlı olarak ya 'üçüncü'dünya, ya 'geleneksel' ya da gelişmemiş toplumlar olarak adlandırmaktadır'* (Ercan, 2006 a, s. 95).

Söz konusu adlandırma kapitalizmin tüm toplumlar için evrensel ve değişmez nitelikte bir sistem olduğunu ortaya koyarken bu doğrultuda gelişme ve ilerlemenin sadece kapitalizme olabileceği vurgusu ön plandadır. Öyle ki *'gelişmiş karşısında, az gelişmiş, birinci dünya karşısında üçüncü dünya, modern toplum karşısında geleneksel toplum kavramları, gerçekte varolan eşitsiz ve hiyerarşik ilişkilerin dil ve kavram düzeyinde yeniden üretilmesine ve dahası varolan ilişkilerin meşrulaşmasına olanak sağlamıştır'* (Ercan, 2006 a, s.95).

Küçükömer daha önce ekonomik gelişme ve kalkınma bölümünde ifade edildiği üzere, ekonomik gelişme bağlamında stratejilerini kapitalizmin ekonomik parametreleri ile dile getirmiştir. Tasarruflardan vergilere, yabancı sermayeden, ekonomi alanındaki reformlara kadar kapitalizmin argümanları gelişme ve ilerleme için gerekli parametreler olarak kullanılmıştır. Diğer taraftan ülke içindeki kapitalistler beğenilmemiş Batı tarzı kapitalistler, ekonomik gelişim için aranır olmuştur. Aynı şekilde sendikalar, belediyeler de karşılaştırmalı bir analiz ile yeterli görülmemiş ve

bunların gelişim düzeyi içinde Batı örnek gösterilmiştir. Öte yandan Küçükömer Batılılaşma perspektifi doğrultusunda, Türkiye'nin toplumsal gelişimini kapitalizmin ilerleme ve modernleşme süreçlerine bağlayarak evrimci bir analiz yoluna gitmiştir. Öyle ki sivil toplumun oluşma sürecinden, ekonomik gelişmeye, modernleşmeden, üretim tarzına kadar bütün toplumsal gelişme dinamikleri Batıya göre analiz edilmiş ve bu doğrultuda gelişmenin tüm mahiyeti Batılılaşmada aranmıştır. Söz konusu gelişim sürecinin tüm toplumları aynı yere götüreceği varsayımı altında; Türkiye'nin sorunları kapitalizmin tarihsel olarak taşıya geldiği yapısal özellikleri ile değil mistik bir doğu Batı ayırımına göre değerlendirilmiştir. Ve bu ayırım doğrultusunda da evrenselleşmeci bir yaklaşım ile Batı toplumsal gelişim süreci tüm sorunların çözümü olarak gösterilmiştir.

3.3. Küçükömer'de Osmanlı Ekonomik Düzeni Ve Asya Tipi Üretim Tarzı

Osmanlı ekonomik düzeni üzerine ortaya konulan tartışmalar akademik camianın dünden bugüne üzerinde tartıştığı önemli konu başlıklarından birisini oluşturmuştur. Tartışmanın özellikle siyasal ölçekte kazandığı boyut söz konusu konunun popülaritesini daha da arttırmıştır. Küçükömer bu noktada özellikle Osmanlı'nın kapitalizme neden geçemediği sorusunda odaklaşırken, çalışmalarını da yine bu ekseninde sürdürmüştür.

Asya Tipi Üretim Tarzı(Atüt) ve Feodal Üretim tarzı Osmanlı'nın ekonomik yapısını belirtmekte iddia edilen başlıca üretim tarzlarıdır. Bunun dışında Osmanlı'nın kendine has bir ekonomik yapı içinde bulunduğu, merkezi feodal olduğu, feodal olmamakla birlikte feodaliteye doğru yol aldığı yada bozuk bir Asya tipi üretim biçimi içerisinde bulunduğu gibi analizlere de rastlanmaktadır. (Kızılcelik, 2001, s.6) Buna karşın yukarıda ifade edildiği üzere Osmanlı üretim yapısı üzerinde en çok Atüt ve Feodal üretim tarzı analizleri göze çarpmaktadır. Çalışmamızın bu bölümünde öncelikle Küçükömer'de Osmanlı ekonomik düzeni ve kapitalizm arasındaki ilişki ele alınacak, buna paralel olarak Küçükömer'in Osmanlı ekonomik sistemine dair analizlerine yer verilecektir.

3.3.1 Küçükömer'in Osmanlı Ekonomik Düzeni İle İlgili Analizleri

Küçükömer Osmanlı üretim ilişkileri ile kapitalizm arasındaki ilişkiyi ele alırken öncelikle şu soruyu sorar: Batı Avrupa'da 16. ve 17. yüzyıl merkantilist dönemin iyice geliştiği, kapitalizme doğru adımların atıldığı bir dönem iken Osmanlı'da neden böyle bir süreç izlenmemiştir? Diğer bir ifade ile Batı'da kapitalizmin geliştiği bir dönem neden Osmanlıda yaşanmamıştır? Küçükömer bu soruların cevabını Osmanlı ekonomisi üzerine gerçekleştirdiği analizler ile vermeye çalışır. Bu analizlere konu olan tarihsel süreç ise 16. yüzyıl ile başlayıp Cumhuriyete kadar devam eder.

Küçükömer Osmanlıda bir sistem olarak kapitalizmin görülmeşiğini, öncelikle Osmanlıda üretici güçleri ele alarak anlamaya çalışır. Buna göre Osmanlıda toprak, tarımsal yapıda asıl araçtır. Buna karşılık toprağı işleme ve ürün elde etme noktasında kullanılan yöntem ve araçlar teknolojik gelişmeden yoksundur. Aynı şekilde lonca sisteminde ve imalathanelerde kullanılan araçlarda teknolojik olarak oldukça geridir (Küçükömer, 2002 b, s.30). Diğer taraftan ortaya çıkan artık ürünün verimli yatırımlardan uzak kullanılması ve artan nüfusun ortaya çıkardığı sorunlar, tarımdaki ilkel teknoloji ile birleşerek, köylülerin çift bozarak topraklarını terk etmelerine yol açmıştır. Öyle ki özellikle artan nüfus tarımsal verimliliği iyice düşürmüş bunun sonucu olarak da, köylüler çareyi şehirlere göç ederek imalathanelerde çalışmada aramışlardır. Buna karşılık imalathanelerde bu kadar fazla işgücünü istihdam edecek bir üretim düzeyinden yoksundu. Batıda aynı dönemde kapitalizmin gelişim sürecine bağlı olarak ucuz işgücü istihdam edilip, üretici güçler gelişirken Osmanlıda söz konusu durum ortaya çıkmamıştır. Aksine işgücünün şehirlere olan göçü önemli sorunları da beraberinde getirmiştir. Osmanlı da sürekli sorun olan şehirli nüfusun beslenmesi sorunu tarımsal yapıda ortaya çıkan bu kopuşlarla daha da artarken, besin fiyatları ortaya çıkan kıtlık nedeniyle artmış, aynı şekilde işgücü maliyeti de bu durum sebebi ile bir düşüş eğilimi göstermemiştir (Küçükömer, 2002 b, s.31).

Şehirli nüfusun beslenmesi sorununa çare olarak ise başta besin maddeleri olmak üzere bir dizi ürüne ihracat yasağı konmuş, ithalat da başta besin ürünlerinde ortaya çıkan kıtlık sebebi olmak üzere bir dizi sebeple teşvik edilmiştir. Öyle ki merkantilizmle birlikte batının teknolojik olarak üstünlüğü, Batının sanayi ürünlerin ithalatını gündeme getirmiş; diğer taraf tan gümrük vergisi alabilmek için doğu ve batı arasında ithalatı teşvik edici tedbirler geliştirilmiştir (Küçükömer, 2002 b, s.33). Oysa batı 15. yüzyıl itibariyle merkantilizme uygun düşen bir ekonomi politikası gereğince ithalatı yasaklarken, ihracatı arttırma yoluna gitmiştir. Aynı şekilde bu dönem içerisinde batı merkantilizmin itmesiyle yeni zenginliklere ulaşmak gayesi ile yeni kıtalar keşfetme yoluna gitmiştir. Yeni kıtaların ortaya çıkmasının sonucu ise ticaret yollarının farklılaşması olmuştur. Öyle ki '*Bulunan ülkelerin çeşitli zenginlik kaynakları ticaret yollarını değiştirmişti. Böylece, uluslar arası ticaret yolları Orta Doğu'dan, Akdeniz'den dışa, Okyanusa kaymıştı*' (Küçükömer, 2002 b, s.33). Uluslar arası ölçekte ticaret yollarının farklılaşması Küçükömer'e göre kapitülasyonların doğmasına sebep olurken, içte de kırsal bölgeler ve şehirler arasında mübadelenin yeteri kadar gelişmeyişi, sanayi sermayesi için gerekli birikimlerin oluşmasını engellemiştir (Küçükömer, 2002 b, s.32).

Diğer taraftan Osmanlı ekonomisi kapitalist sermaye birikim sürecini elde edilen ürünün bölüşümü, devlet harcamalarının artış eğilimi içine girmesi ve artık ürünün tekrar üretime girmemesi gibi bir dizi nedenle de gerçekleştirememekte idi. Osmanlı ekonomisinde elde edilen ürünün paylaşımına baktığımızda öncelikle üretimi gerçekleştiren asıl güçler olarak reaya, imalat işçisi ve lonca zanaatkarlarının asgari bir geçim seviyesinde ürün elde ettiklerini görürüz. Öyle ki hızlı nüfus artışının getirdiği sorunlar, tarımda azalan getiri koşulları ve gıda maddelerinde görülen fiyat artışları bile bu sonucun doğallığını ortaya koymaktadır (Küçükömer, 2002 b, s.34). Bununla birlikte devlet içindeki üretim ilişkileri söz konusu sorunun kaynağını oluşturmaktadır. Küçükömer'e göre Osmanlı ekonomik yapısı içerisinde üretime katılmadıkları halde ortaya çıkan üründen pay alan gruplar, söz konusu artışa haksız biçimde el koyarak üretici güçlerin gelişmesini önlemekte dolayısı ile de batıda görüldüğü üzere sınıfsal hareketler ortaya çıkmamakta ve kapitalizme geçilememektedir.

Buna göre Osmanlı'da asıl üretim aracı olan toprak Allah adına padişaha aittir. Her ne kadar 16.yüzyılda şahıslara ait özel mülk yada çiftliklere rastlansa da bu topraklar çok küçük bir bölümü oluşturmaktadır. Diğer taraftan padişaha ait olan toprakların tasarrufu has, zeamet, tımar verilenlere bırakılır. Bunlar padişaha belli miktarda vergi yani artık ürün verirler. *'Bu artık ürün, haslardan doğrudan, tımar ve zeametlerden belli miktarda sefere hazır asker beslemek suretiyle dolaylı olarak alınır'* (Küçükömer, 2002 b, s.35). Küçükömer'e göre bu durum devletin niteliğini asker-devlet niteliğine sokmakta ve üretime katılmadığı halde söz konusu üretimden pay alan zümreler yaratmaktadır. Bu zümreler genel olarak şeriatı öğreten ve uygulayan ulema, yeniçeriler ve yardımcı kuruluşlar ile tımarlı sahibi ve diğer yöneticiler olarak karşımıza çıkmaktadır (Küçükömer, 2002 b, s.35). Küçükömer'e göre emekçiler karşısında bir üretim gücüne sahip olarak sadece padişah vardı. Buna karşılık padişah bir sınıf olmadığı gibi onun rütbe verdiği ve istediği zaman değiştirebildiği alt gruplarda sınıf değildir. Öyle ki bu gruplar tamamen padişaha bağlı olup, onun merkezi denetimi altındadır. Yine bu gruplara dahil olmak ve dahil olunan grup içerisinde kalabilmek padişahın egemenliği altında idi. Dolayısı ile söz konusu gruplar verili durumlarını korumak için sürekli bir rekabet halinde idiler. Bu durum bir beraberliği değil kendi aralarında bir rekabeti getirdiğinden var olan grupların güçlenmeleri söz konusu bile değildi.

Küçükömer'e göre bu gruplardan herhangi birisinin yükselerek padişahın egemenliğine karşı çıkması 'Asyatik Despotluk' ile önleniyor, böylece batıda görüldüğü üzere üretim ilişkilerinde esaslı bir değişikliğe gidilemiyordu. Özellikle Osmanlı üretim ilişkileri içerisinde bir sınıf olarak üretici güçlerin artık üründen en az payı alması, söz konusu sınıfın gelişmesini engelliyor, kapitalist üretim ilişkilerinin ortaya çıkması olanaksızlaşıyordu.

Küçükömer Osmanlı üretim ilişkileri içerisinde elde edilen ürünlerin bölüşümünün kapitalist sermaye birikim sürecinin oluşmasına olanak vermediğini ifade ettikten sonra, devlet harcamalarında ortaya çıkan artışın söz konusu sürece olan etkilerine dikkat çekmiştir. Küçükömer'e göre artan devlet harcamaları ile elde edilen

ürünün bölüşümü arasında önemli bir bağlantı vardır. *‘Bu bağlantı ile kapitalist öncesi Osmanlı üretim ilişkilerinden, kapitalist üretim ilişkilerine geçilmesine engel olan süreci anlayabiliriz’* (Küçükömer, 2002 b, s.38). Aşağıda ayrıntıları ile ortaya konulacağı üzere artan devlet harcamaları üretici güçlerin verili durumlarını dahada geriletmiş ve kapitalist sermaye birikim sürecinin oluşmasını bu yönüyle engellemiştir.

Devlet harcamalarının artmasına sebep olan başlıca etken, imparatorluğunu doğuda ve batıda sürekli genişleme eğiliminde olmasıydı. Söz konusu genişleme imparatorluğun sınırlarını arttırdığı surette ordunun da harcamalarını arttırmakta idi. *‘İmparatorluk yayılırken şüphesiz has, tımar, gelirleri yanında cizye ve haraç gelirleri de bir derece artabilecekti. Artabilecekti ama, bunun yanı sıra ordu ve yönetim giderleri de artacaktı. İstila dursa dahi geniş sınırları koruyabilmek için daha fazla asker gerekecekti. (yayılan ordunun nitel gücü azalmıştı çünkü)’* (Küçükömer, 2002 b, s.39). Devlet harcamalarını arttıran diğer önemli hususta artan nüfusla birlikte şehirden kente olan göçün işsizlik tehlikesi nedeniyle sarayda, askeri ve diğer hizmet kurumlarında istihdam edilmeleri idi. Söz konusu işsiz yığınların adı geçen kurumlarda istihdamı, ihtiyaç yönelimli değil istihdam yönelimli olduğundan etkinlik ve verimlilik emek istihdamı için düşmüştür (Küçükömer, 2002 b, s.40).

Küçükömer devlet harcamalarında görülen bu artışın karşılanabilmesi için, iç ve dış gelirlerin arttırılması gerektiği ifade etmiş fakat dönemin koşulları gereğince de bunun mümkün olmadığını ortaya koymuştur. Öyle ki dış gelirlerin kaynağını oluşturan istila gelirleri iki nedenden dolayı olanaksız hale gelmişti. Bunlardan ilki yukarıda ifade edildiği üzere devletin genişlemesi suretiyle ortaya çıkan istila gelirlerinin aynı oranda ordunun ihtiyaçlarını da arttırdığından giderlerinde artmasıydı. Küçükömer’in ‘Hegemonya paradoksu’ olarak ifade ettiği bu durumdan ötürü istila hareketleri dış gelirler için doğru bir yol değildi. Dış gelirlerin arttırılmasının önünde engel olan ikinci faktörde, Batıda merkantilist genç burjuva sınıfı ile kralın beraberliğinde kurulan güçlü milli krallıklardır. *‘Burjuvazinin rolü ile kurulan bu güçlü krallıklar uluslaşma hareketinde başlangıcıdır. İşte bu krallıklar, daha üstün teknolojisi ve ona bağlı ordu ve donmasıyla Osmanlıları hem batıda hem de doğuda artık durdurmuştur* (Küçükömer, 2002 b, s.41). Öyle ki bu dönem içerisinde gerek kara savaşları gerekse

de deniz savaşlarında ağır yenilgiler ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra kapitülasyonlar ile teşvik edilen dış ticarete de bir gelir artışı beklemek söz konusu değildi. Daha önce ifade edildiği üzere coğrafi keşiflerle birlikte değişen ticaret yolları sonucunda, kapitülasyonlar bir çıkış yolu olarak verilmişti. Dolayısı ile de dış ticaret gelirleri Osmanlı için artan devlet harcamalarını karşılamaktan oldukça uzaktır (Küçükömer, 2002 b, s.42).

İmparatorluk dış gelirleri arttırmada çaresiz kaldığı durumda başvuracağı ikinci gelir kalemi iç gelirler olacaktır. Öyle ki bu doğrultuda vergiler arttırılacak, vergi alma yolları değiştirilecek ve sık sık enflasyona başvurulacaktır. Diğer taraftan borç para alınabilecek mali kurumlar Osmanlıda mevcut değildi. Küçükömer bu noktada iç gelirleri arttırmak için başvurulan yöntemlerinde sonuçsuz kalacağını ifade etmiştir. Öyle ki bu yollar tarımsal yapıda azalan randımanı arttıracak ve sermaye birikimi durduracak nitelikte idi. Örneğin has, zeamet ve tımar sahiplerinin, daha fazla artık ürün talebi köylüden daha fazla çift bozma ve şehirlere göçle karşılık bulacaktı. Ya da bu insanlar celali isyanlarına katılacaktı. *'Bu da özellikle mübadeleyi güçleştirerek, merkantilist imalat sanayini teşvik edebilecek bir meta ticaretini engelleyen fasit daireyi kuvvetlendirecekti'* (Küçükömer, 2002 b, s.42).

Diğer taraftan devletin artan harcamaları karşısında, gelirlerini de arttırmak istemesi, elde edilen artık ürünün daha çok padişaha gitmesi suretiyle padişaha daha fazla gelir vadeden mültezimlerin doğmasına sebep olmuştur. Dönemin koşulları gereğince hazinenin aynı gelirden nakdi gelire ihtiyaç duyması bu sonucu ortaya çıkarmıştı. (Küçükömer, 2002 b, s.42). Bunun önemli bir sonucu olarak tımarlar hem hasa çevrilmiş hemde vergiler nakit olarak istenmiştir. Şüphesiz bu duruma tımarlı süvari askerlerinin, ateşli silahların savaşlarda daha çok kullanılmasından ötürü önemini kaybetmesi de etkili olmuştur (Küçükömer, 2002 b, s.42). Aynı şekilde artan nakit gelir ihtiyacı mali kaynakların satışını başlatmış, bunun üretim ilişkilerinde ki sonucu ise mülkiyet düzenin değişmesi ve ayanın doğuşu olmuştur. Ayan ve derebeyinin 18. yüzyılla birlikte etkin bir konuma gelmesi merkezi otoritenin zayıflamasına neden olmuş, bunun yanı sıra ayanın fiili gücünü hukuki güçle birleştirmek için padişahla

birlikte batılılaşma hareketlerine katılması, imparatorluğun bir iç sömürge haline gelmesine yol açmıştır (Küçükömer, 2002 b, s.49).

Küçükömer bütün bu gelişmelerin sonucunu da Osmanlının kapitalizme geçemediğini ifade etmiştir. Öyle ki bütün bu koşullara *‘İmparatorluğun üretim güçlerinin gelişmesini durduracak hatta onları eritecek tarihi objektif bir tuzağı, yada kapanı yaratacaktı’* (Küçükömer, 2002 b, s.44). Bu tarihi kapan içinde ticaret ve tefeci sermaye bankacılık ve sermaye piyasası gibi kuruluşları oluşturamayacak aynı zamanda imalat sanayine de kaynak aktaramayacak, bu durumun doğal bir sonucu olarak bir sermaye sınıfı ve burjuvazi ve ona batıda görüldüğü üzere emeğini satan bir işçi sınıfı oluşamayacaktır. Böylelikle kapitalizmin Osmanlı ekonomisi içerisindeki var olma koşulları da ortadan kalkacaktır (Küçükömer, 2002 b, s.45)

Küçükömer Osmanlıda kapitalist bir üretim tarzının görülemeyişini, imparatorluğun içinde bulunduğu içsel ve dışsal dinamiklerle ifade ettikten sonra; sözü Osmanlıda geçerli olan üretim ilişkilerine getirmektedir. Küçükömer’de vücut bulan Osmanlı devletindeki üretim ilişkileri tartışması, şüphesiz döneme de damgasını vuran bir olaydır. Özellikle tartışmanın Feodalizm ve Asya Üretim Tarzı ekseninde ele alınması ve tartışmaya taraf olanların, söz konusu görüşlerden yola çıkarak Türkiye kapitalizmine ilişkin tahlillerde bulunmaları siyasal ve akademik camiada geniş bir taraftar kitlesi bulmuştur. Öyle ki söz konusu tartışmanın tarafları siyasal mücadele için strateji ve öngörülerini, savdukları tez üzerinden gerçekleştirmişlerdir (Akat, 1994, s.31). Örneğin, *‘ belirleyici üretim biçimi feodalite ise, sosyalistlerin ‘kapitalizm öncesi feodal kalıntıları temizlemek için, ilerici asker-sivil bürokrasinin temsil ettiği küçük burjuva radikalizmi ile’ işbirliği yaparak bir darbe ile iktidara gelmeleri söz konusu oluyordu. Bu’ mili demokratik devrim’ (MDD)tezi idi. AÜT’çüler ise, asıl askeri ve sivil bürokrasiyi feodalizmin kalıntısı olarak görüyorlardı’* (Mert, 2000, s.64). Bu kalıntılar Türkiye’de demokratikleşmeyi ve sanayileşmeyi engellemektedir. Dolayısı ile feodalizm ekseninde yapılacak darbeler, Türkiye’de kapitalizm öncesi bürokratik yapıların güçlenmesine ve bunun sonucu olarak ta demokrasinin ve sosyalist hareketin gerilemesine sebep olacaktır (Akat, 1994, s.31).

Bu doğrultuda Boran ve Akşit Osmanlıyı feodal olarak nitelendirirken, Kılıçbay ise Osmanlının 'feodaliteye doğru' bir aşama içerisinde bulunduğunu ifade etmiş beri taratan Divitçioğlu, Küçükömer ve Berkes Osmanlı düzenini Marks'ın doğu toplumlarını açıklamaya yönelik inşa ettiği Asya Tipi Üretim Tarzı (Atüt) tarzı içerisinde açıklamışlardır. Bunun dışında Avcioğlu 'prekapitalist ekonomi düzeneği' ile Osmanlı düzenin açıklarken, Sezer söz konusu yaklaşımlara karşı çıkmış bu yaklaşımları, Türk toplumunu kendi özellikleri ile değil batının formüle ettiği yaklaşımlarla açıklama gayreti olarak görmüştür. (Kızılcelik, 2001, s.9)

Küçükömer'in Osmanlı toplum yapısı ile ilgili yukarıda fikirleri ifade edildiği üzere, Atüt tezleri bağlamında olmuştur. Küçükömer'in bu noktada en kapsamlı çalışması 1977 yılında yayınlanan 'Asyagil Üretim Biçimi, Yeniden Üretim Ve Sivil Toplum' isimli çalışmasıdır. Küçükömer adı geçen çalışmasının başında;

1-Asyagil üretim biçimlerinde ya da onların hakim olduğu sosyo-ekonomik kuruluşlarda, değişim (mutasyon) için yeterli bir birikim olgusu neden belirlenmedi ya da değişim neden ilkel biçim yeterli koşulları üretmedi?

2-Batı da görülen sivil toplum kurumları neden Doğu toplumlarında oluşmadı? (Küçükömer, 1994 c, s.27)' sorularını sormuş ve bu sorularına cevap arama ışığında kullandığı Asyagil Üretim Biçimi gerek doğu toplumlarının gerekse de Osmanlının üretim biçimi olarak sunulmuştur.

Söz konusu makalede Asyagil Üretim Tarzının toplumsal ve tarihsel analizi yapılarak, zaman ve mekan analizi ışığında bu üretim tarzının feodalizmden ve diğer üretim tarzlarından farklılıklarına yer verilmiştir. Asyagil üretim biçiminin alt türleri olarak Nomadik ve Hidrolik ve bu ikisinin bir birleşimi olarak üçüncü bir alt türün sıralandığı makalede, Osmanlını sosyo-ekonomik yapısı Nomadik tür içerisinde, Turangil başlığı altında ele alınmıştır. Bununla birlikte Asyagil üretim biçimi politik ve ideolojik yapıların üst üste çakışması ve devletin yeniden üretim süreci içerisinde tek düze bir yapıyı ve insan tipini karşımıza çıkarması ile alt türleri de içine alacak şekilde tanımlanmıştır (Küçükömer, 1994 c, s.32). Küçükömer'e göre Asyagil Üretim biçimine ait bütün ilişkiler '*Merkezi devlet düzeni ile bağlantılı, insicamlı ve tebaiyet ilişkileri*

olarak belirir (Küçükömer, 1994 c, s.32). Bu belirlenme sonrasında da söz konusu ilişkiler ağı ile yeniden üretimin bütünselliği sağlanır. Yalnız bu yeniden *üretim* ‘ekonomik işleyen yeniden üretim değil, daha çok politik-militer düzenin dışı doğru işleyen yeniden üretimdir’ (Küçükömer, 1994 c, s.39). Daha açık bir ifade ile söz konusu üretim tarzı içerisinde üretim, söz konusu toplumsal ilişkilerin devamlılığın üretimidir. Bu devamlılıkta devletin üretim süreci içerisindeki merkezi topak gücünü korumak üzerine gerçekleşir.

Öyle ki ‘ATÜT’ün temel özelliği, kırsal emeğe dayalı merkezi bir devletin varlığıdır. Bu üretim tarzında, devlet ülkedeki toprak mülkiyetini elinde bulundurur ve ana gelir kaynağı da bu topraklar üzerinde tarımla uğraşan kesimin yarattığı ekonomik çıktıdır. Bu üretim tarzının egemen olduğu Asya Tipi ülkelerde, büyük çaplı organizasyonu gerektiren kamu işleri devlet tarafından yapılır’ (Akkuş, 2004, s.5). Dolayısı ile de devlet üretim kaynağı olan topraklar üzerindeki hakimiyetini süreklileştirmek çerçevesinde yeniden üretim ekonomik değil politik militer olarak belirler. Küçükömer söz konusu olgunun Osmanlıda da yaşandığını ifade ederek, merkezi devlet denetiminde ki üretiminde ekonomik etkinliği sınırladığı söylemiştir.

Küçükömer’e göre ‘Sosyal üretim ilişkilerinin politik- militer niteliği: a) Bir yandan üretime dayalı politik güçler çıkmasına, yani politik topluma girerek kendini politika üretmesine engel olur; yani anti-sivil toplum ögesidir karşımızdaki engel; bu engel kurumsal olarak yüzyıllar sürebilir (Osmanlı da olduğu gibi) b) öte yandan da merkantilist bir gelişme için ortamı uyumsuz kılar. Olsa olsa çaresizlikle bir tür kamusal üretim denenir’ (Küçükömer, 1994 c, s.49). Küçükömer merkezi devlet egemenliğindeki üretimin, toplumda hakim olan ideolojik yapı ile uyumlu oluşuna dikkat çekerek, sistemin yeniden üretiminde ideolojik yapının belirleyici rol oynadığını ifade eder. Öyle ki hakim olan ideolojik yapı, politik-militer ilişkilerin dayanağı olarak tanrısal güçleri gösterir. Bu anlamda Asya nomadları İslam dinini tam olarak benimsemişlerdir. Aynı durum Osmanlı içinde geçerlidir. Öyle ki merkezi düzen, şeriat ideolojisi temelinde gerçekleşen birleşme ile politik ve ideolojik otorite sağlanmıştır. (Küçükömer, 1994 c, s.51).

Küçükömer ideolojik ve politik otoritenin çakışması sonuçlarını şöyle ifade eder: *‘Üretim güçleri üzerinde ayrıca bağımsız ya da görece bağımsız politik güç oluşturma kapıları kapatılır; içerde yatay güçler dengesi oluşmaz. Politik toplumda sivil toplum kurumları gelişemez; buna ait hukuki sistem sürekli nesnel olarak belirmez. İslam’ın birliği, merkezi politik ilişkilerle, ayrı yatay ünitelerle değil, üniter dikey hiyerarşi ile sağlanır’* (Küçükömer, 1994 c, s.51). Diğer taraftan merkezi sistemin politikalarına karşı doğacak sınıfsal tepkiler mistisizm temelinde islam birliğini amaçlayan tepkiler olarak kalacaktır. Böylelikle *‘İdeolojik öğreti ve eylemi, bir yandan çelişkilerin reddini ve sınıfsızlaştırmayı başarırken, alt toplumun bütünü değişmeksizin oradan yukarıya bireysel mobilitenin daimi varlığı, ideolojinin herkesin ideolojisi haline gelmesini sağlar’* (Küçükömer, 1994 c, s.51).

Küçükömer Osmanlı içindeki merkezi devlet düzenin oluşmasında İslami ideolojinin önemine vurgu yaparak, söz konusu ideolojinin ‘toprak ve reaya padişahındır’ ilkesi ile merkezi yapıyı güçlendirdiğini iddia eder (Küçükömer, 2002 b, s.217). Küçükömer’e göre Osmanlı içinde ki merkeziyetçi yapı, bu anlamda bölünmeye ve feodal üretim ilişkilerin kurulmasına engeldi. Öyle ki batıda feodal üretim tarzı, çeşitli aşamalar içinde kapitalist merkantilist aşama ile birlikte merkeziyetçi teokratik milli krallıkları kurarken Osmanlı’da merkeziyetçi yapı buna izin vermemiştir. Buna mukabil olarak ta Osmanlı merkezi otokrasisi böyle kurulmamış ve milli bir nitelikte kazanmamıştır. Küçükömer’in ifadeleri ile *‘ Osmanlı mülkiyet düzeni, merkeziyetçi olarak kurulmuş (İstila edilen pek çok yerde mevcut feodal ilişkiler er yada geç tasfiye edilerek), İslami ideoloji ile birlikte ‘toprak ve reaya padişahındır’ düsturu altında esasta merkeziyetçi kalmıştır. Reaya dışında kalanlar (H.İnalçık’a göre), askeri hizmet erbabıdır. Feodal sistem ve manoryal sistem, Osmanlı da kurulmamıştır’* (Küçükömer, 2002 b, s.217). Küçükömer feodal üretim ilişkilerinde gözükken özelliklerin Osmanlı da görülmediğini ifade etmiş ve bu çerçevede söz konusu ilişkilerin Osmanlı merkezi sisteminde görülmeyen özelliklerini şöyle sıralamıştır:

a) Feodal üretim ilişkileri, senyörün toprağı içinde işler biçiminde gelişmiş ve bu sistemde veraset önem kazanmıştır. Diğer taraftan senyörlerle krallar arasında bir kuvvet dengesinin bu sistem içerisinde ağır bastığı gözükür. Yine bu sistem

içerisinde vasallık kurumu çok taraflı olup, bölünmüşlük içerisinde karmaşık bir dengeyi gösterir.

b) Feodal sistem içerisinde senyörün artık ürünü alabilme gücü hukuki kurallarla belirlenmiş olup; ceza verme ve kuralları koyma yetkisi de senyöre bırakılmıştır.

c) Feodal bölünmüşlük içerisinde egemen sınıfların meclisleri ve parlamentoları belirmiş, burjuvazi de zamanla bu meclislere girmiştir (Küçükömer, 2002 b, s.218).

Küçükömer feodalizme ilişkin yukarda ki özellikleri sıralarken, aynı şekilde Osmanlı da görülen iktisadi yapının özelliklerini sıralamış ve bu çerçevede Osmanlı da feodalizmin görülmediğini ifade etmiştir. Buna göre:

a) Osmanlı da merkezi sistem kuruluştan itibaren gelişmiştir.

b) Osmanlı da padişah toprak ve reyanın sahibi olarak, Padişah ile Sancakbeyi, Beylerbeyi, zaim ve tımarlı sipahi arasında bir kuvvet dengesi değil mutlak hizmete dayanan bir hiyerarşi vardır. Bunun dışında ara yerde bürokratlar olup, merkeziyetçiliğe karşı hareketler sistem gereği ezilmiştir. Böylelikle de feodal ilişkilere yol açabilecek durumlar ortadan kaldırılmıştır.

c) Osmanlı da ceza sistemi merkezi olup Beylerbeyi, Sancakbeyi gibiler ancak verilen cezanın uygulayıcısı durumundadırlar. Bunu dışında şeriat uygulayıcısı kadılar yönetici diğer bürokrasiden bağımsızdır. İslamiyet içinde vuku bulan bu hukuk ve ceza sistemi, merkeziyetçi ilişkiler ile ümmetçilik ve cemaatçiliğin beraber gelişmesine neden olmuştur.

d) Yukarda ifade edildiği üzere feodal bölünmüşlük içerisinde giderek gelişen hakim sınıflar meclisleri, şehirlerde belediye kuruluşlarını, krallık merkezlerinde ve diğer bölgelerde parlamentoları ortaya çıkarmıştır. Oysa Osmanlı da İslamiyet'in başlangıcındaki 'şura' kurumu işlememiştir. Aynı şekilde merkezi ve bölge divanları da merkezi hizmet hiyerarşisi içinde demokratik ve sınıf niteliği bulunmayan kuruluşlardır.

e)Merkezi sistem, istila edilen yerlerde feodal ilişkilere yol açmamak için, feodal hizmet şeklindeki angarya kurumunu kaldırmıştır. Bu hizmeti belli miktarda paraya çevirerek merkezi sistem geliştirilmiştir (Küçükömer, 2002 b, s.218).

Küçükömer feodal sistemin iç dinamiklerinin nasıl çalıştığını ve bu noktada Osmanlı devletinin feodalizmden farklı yanlarını yukarıda ifade edilen maddeler şeklinde sıralarken, tezinin dayanağı olarak ayrıca 16. ve 17. yüzyılı incelemiş tarihçileri de göstermektedir. Küçükömer'e göre Ömer Lütfü Berkan, Fuat Köprülü, Halil İnalcık ve Osman Turan Osmanlıda feodalizmden bahsedilemeyeceğini ifade eden başlıca tarihçilerdir. Örneğin Osman Turan Osmanlıdaki tımar sisteminin gelişimini açıklarken bu sistemi Selçuklular zamanındaki iktadan feodal eğilimlere müsaade etmememe bakımından ayırır. *'Hatta Anadolu Selçukluları'nda da iktaların feodal sisteme engel olucu biçimde verildiğini iddia eder'* (Küçükömer, 2002 b, s.219).

Öte taraftan Küçükömer Osmanlıda 17.yüzyılın sonu itibariye ortaya çıkan derebeylerinin ya da ağa ve ayanın, feodal üretim sistemi içerisindeki senyörden farklı olduğunu söyler. Küçükömer'e göre Osmanlıda ayan ya da ağalar üretim ilişkilerinin bozulması ve dönüşmesi sürecinde; padişah adına üretimi gerçekleştiren bürokratların egemenliğine ortak olabilmıştır ancak. Diğer bir ifade ile ayan ya da ağalar tarafından bürokratik egemenliğin paylaşılması söz konusudur (Küçükömer 2002 b: 228). Küçükömer'in ifadeleri ile *' Müttagallibe Ayan söylenildiği gibi düzenin bozulmasıyla birlikte egemenliğe kısmen ortak olmuştur. Fakat feodal bir senyör haline gelememiştir. Kaldı ki, İkinci Mahmut ayanın en sivrildiği zaman, önemli bir kısmını ezmiştir. Ve ayan devlet hizmetlerine talip olmuş, ve bürokrasiye daha kolay girme yollarını bulmuştur'* (Küçükömer, 2002 b, s.230).

Küçükömer özetle Osmanlı devletinde toprağın mülkiyetin padişah adına devlete ait olması ve artığın devletin tayin ettiği kişiler tarafından alınmasını Asyagil Üretim Tarzına denk düşen bir üretim biçimi olarak sunmuştur. Bunun yanı sıra Osmanlı da hakim olan merkezi yapıdan ötürü sivil toplumun gelişmemesini ve batıda ortaya çıkan burjuvazinin ve onun kurumlarını Osmanlı'da gözükmeişini yine aynı gerekçeyle açıklar. Öte yandan ağanın ve ayanın durumu da, Osmanlı'da feodalizmin görülmediğine bir kanıt olarak öne sürülür. Küçükömer'in Osmanlı da hakim olan

üretim ilişkileri ve bu ilişkilere denk düşen üretim tarzına dair söyledikleri oldukça sınırlı olmakla beraber yazdıklarından, Asyagil Üretim Biçimini, bugünkü kullanımıyla Asya Tipi Üretim Tarzını Osmanlıda geçerli olan üretim tarzı olarak öne sürdüğünü görmekteyiz. Bununla birlikte Osmanlıda geçerli olan Üretim tarzına ilişkin çok farklı görüşler ortaya atılmakta ve tartışılmaktadır. Söz konusu tartışmalar bu çalışmanın konusu olmamakla birlikte akademik ve siyasal platformda tartışmalar sürmektedir.

Toplumların geçirdikleri sosyo-ekonomik aşamaların ortaya konulması ve bu doğrultuda da tarihin 'ideolojik' bir gözle değil bilimsel çalışmalarla okunması günümüz akademik ve siyasal güncesinin en önemli konuları arasında gelmektedir. Bu anlamda gerek Osmanlı üretim tarzına ilişkin gerekse de farklı toplumlara dair üretim tarzı analizleri, toplumların tarihsel gelişim seyrini doğru ortaya koydukları oranda takdire değer çalışmalardır. Burada ki 'doğru' ifadesi üretim tarzı analizi yapılacak toplumun iç dinamiklerin bu analize zemin olması ve bu dinamiklerden hareketle toplumsal sosyo-politik ilişkilerin açığa çıkarılmasıdır. Özellikle doğrusal tarih anlayışı etrafında kurgulanan bir bakışla toplumların gelişmesi için belli aşamaların kaydedilmesi ve bu aşamaların bütün toplumlar tarafından yaşandığı görüşü yukarıda ifade ettiğimiz sıkıntının kaynağını oluşturmaktadır. Burada tarihsel analiz toplumların kendi iç dinamikleri ile değil 'ilerlemeci' bir tarih anlayışı ile kapitalizme ulaşma perspektifinde yapıldığından, tarihsel olgu ve gerçeklerler saptırılmaktadır. Örneğin klasik kuramda ortaya konulan gelişme düşüncesi, toplumların geçirmiş oldukları tarihsel sürece ne gariptir ki tarih dışı bir yorumla açıklamaktadır. Öyle ki bu düşünce batı dışı toplumların gelişimi için, söz konusu toplumların iç dinamikleri eşliğinde bir gelişimi değil Batı Avrupa'da yaşanan kapitalist değişim ve dönüşümü salık vermektedir. Bu çerçevede adı geçen toplumlar kapitalist ilişki ve mekanizmaları kurarlarsa gelişebilirler. Gelişmemelerin sebebi de söz konusu ilişki ve mekanizmaları kuramamalarıdır.

Açıkça görüldüğü üzere söz konusu tarihsel bakış bir taraftan kapitalizmin yayılma ve genişleme dinamiği için teorik bir zemin oluşturmakta diğer taraftan da kapitalizmi evrensel bir sistem olarak sunup meşruiyet kazanmaktadır. Türkay bu anlamda klasik kuramın tarihe bakışını şöyle ifade etmektedir: '*Genel olarak Batı dışı*

toplumların, birbirinden farklılaşmamış, homojen yapılar olarak ele alınmaları ve gelişme sorunlarının Batı Avrupa'nın gelişmesine bağlı olduğu kabulünden hareketle ele alınması klasik kurama, bu haliyle, mekanik ve tarihsel olmayan bir özellik vermektedir' (Türkay, 1994 a, s. 14). Atüt analizinin bu noktada ki önemi ise doğrusal tarih anlayışına dönük olarak tarihsel bir gerçekliği ortaya koymasıdır. Öyle ki toplumların tarihsel olarak aynı aşamalardan geçtiği ya da geçeceği düşüncesi ve bu bağlamda da bütün toplumsal yapıların homojen olduğu görüşü Atüt gerçekliği ile geçerliliğini kaybetmektedir.

Yukarda ifade ettiğimiz üzere Osmanlı üretim tarzına ilişkin Feodalizm, Atüt vb tartışmalar çalışmamızın kapsamı dışındadır. Bu anlamda konuya tartışma boyutunda olmamakla birlikte tarihsel bir veriyi göz önünde bulundurarak katılırsak farklı bir gerçeklikle karşılaşmış oluruz. Bu noktada şunu ifade etmek gerekir ki Atüt'ü diğer üretim tarzlarından ayıran artığa el koyma biçimidir. Yerasimos bu durumu şöyle ifade etmektedir: *'İdeal şekliyle Atüt'te, artık –ürün üreticinin elinden alınıp el değmeden devlet hazinesine aktarılır, bunun bir kısmı daha sonra görevlilere verilir. Ama uygulamada çok kere bunun aksi olur; bu görevliler, artık-ürünün bir kısmını gördükleri işin bedeli olarak alıkoyup gerisini hazineye gönderirler. Bu iç etmenin derecesi, kesinlikle merkezi sistemin gücüne bağlıdır'* (Yerasimos, 2000 a, s.95). Buna karşın Osmanlı ekonomisinin vergi gelirlerine baktığımızda artık ürünün nerdeyse yarısının yerinde harcadığını görürüz. Öyle ki *'Ö. Barkan'ın 1527–1528 mali yılı Osmanlı bütçesi verilerini kullanarak yaptığı karşılaştırmalara göre, ülkenin toplam vergi geliri tutarının % 49.8'i (timar sisteminin hiç uygulanmadığı Mısır'la birlikte hesaplandığı zaman %37'si) irili ufaklı tımar sahiplerinin tasarrufundadır. Toplam vergi gelirlerinden -Mısır dikkate alınmadığında- padişah hasları %39.9, vakıflar %10.3 pay almaktadır. Üstelik bu gelirlerin % 21-25'i de, Şam, Halep ve Diyarbakır gibi bazı eyaletlerin özel teşkilat ve türlü hizmetleri için yerinde sarf edilmekte, sonra geriye kalan kısım devlet merkezine gitmektedir. Sonuçta, Osmanlı'da vergi gelirlerinin yarısı yerinde harcanmakta, devlet hazinesine gitmemektedir'* (Barkan'dan aktaran Akkuş, 2000, s.15).

Söz konusu örnekte de gözüktüğü üzere artığa el koyma biçimi ile Osmanlı Atüt'den uzaklaşmaktadır. Çünkü Atüt'de artığın büyük bir bölümü ya da hepsi devlet hazinesinde toplanırken; Osmanlı da artık vergi olarak önemli bir oranda tımarlı sipahiye gitmektedir ki bu da artığa el koyma biçimi olan Osmanlı'yı feodalizme yakınlaştırmaktadır. Diğer yandan Osmanlı devletinden geçerli olan üretim tarzı, farklı açılardan da değerlendirilmeli ve incelenmelidir. Bu anlamda yapılan analizler, sınıf yapısı, mülkiyet ilişkileri, kamu işlerinin görülmesi, durağanlık vb konuları bir bütünlük içinde ele aldığında yapılan tartışmalara katkı sağlayacaktır.

3.4 Küçükömer'de 'sağ' 'sol' kavramları

Üçüncü bölümün son konu başlığı olarak yer verdiğimiz 'Küçükömer'de sağ ve sol kavramları' şüphesiz yazarın en çok tartışılan görüşü olmuştur. Daha önce yazarın batılılaşma görüşlerinde de kısaca değindiğimiz bu konu gerek yayımlandığı dönem itibariyle gerekse de bugün siyasal çevreler tarafından eleştirilere hedef olmuş bir konudur. Küçükömer 'Batılılaşma, Düzenin Yabancılaşması' eserinde, Türkiye'de sağ siyaset başlığı altında ortaya konulan siyasal hareketleri sol, sol siyaset başlığı altında konulan hareketleri ise sağ olarak formüle etmiş ve tartışmalarda bu noktada başlamıştır. Öyle ki Kıvılcımlı bu durumu ' *Küçükömer sağıyla solunu karıştırıyor; onun için sağına sarımsak soluna soğan bağlasın*' (Kıvılcımlıdan aktaran Ergün, 1994, s.131) şeklinde eleştirmiş ve Küçükömer'in bu görüşlerinin geçerliliğinin olmadığını ifade etmiştir. Türkiye'de sağ ve sol siyaset kategorilerine, oldukça farklı bir yerden bakan Küçükömer söz konusu görüşlerini tarihsel bir arka planda açıklar.

Bu anlamda Küçükömer Türkiye'de sol olarak ifade edilen kesimin aslında halktan uzak, statükocu bir kesim olduğunu ve bununda tarihsel olarak batıcı-bürokratik geleneğe uzandığını ifade eder. Küçükömer'e göre batıcı bürokratik kesim Osmanlı'nın son döneminde 'modernleşme', 'batılılaşma' düşüncesi ile bir taraftan Batılı kapitalist alemin isteklerini yerine getirip üretici güçleri tasfiye ederken, diğer taraftan batının üst yapı kurumlarını, farklı bir toplumsal yapı olan Osmanlı toplum yapısına uyarlamak suretiyle halktan uzaklaşmışlardır. Öyle ki halk kendisine yabancı olan politik, hukuki, kültürel değerlerin birden bire kendi değerleri gibi sunulmasına tepki göstermiştir. Bu anlamda da batıcı bürokratik yapı halka ters düşmüştür (Küçükömer, 2002 b, s.68).

Batıcı bürokratik gelenek önceki bölümlerde ifade edildiği üzere bir taraftan verili durumlarını koruyarak artık üründen pay almak diğer taraftan da Osmanlı'nın çöküş sürecinde devleti kurtarmak adına Batılılaşmayı bir hedef olarak benimsemişlerdir. Batılılaşma düşüncesi etrafında da, kapitalizmin yayılma dinamiğine uyularak Osmanlı bir içpazar ve yarı sömürge haline getirilmişti. Bu anlamda başta ekonomik anlaşmalar olmak üzere bir dizi alanda gerçekleştirilen reformlar bunun göstergesiydi. *'Kapitalizm, 19.yy'da, Osmanlılarda açık çıkarlarını batıcı laik kapıkulu yada bürokratlar eliyle sağladı. Yönetici bürokratlar, devlet mekanizmasındaki otonomileriyle batı kapitalistleri, finans baronları ile Osmanlı devleti arasındaki ilişkiyi sağladılar. ..Kapitalizm karşısında, Osmanlı burjuvazisi bulamadığından, ilişkilerini doğrudan devletin, artık yönetimine hakim görünen bürokratlar kanalından geliştirebildi'* (Küçükömer, 2002 b, s.59).

Kapitalizm ilişki ve kurumları ile Osmanlı devletine girerken devlet içerisinde yer alan başta esnaf olmak üzere yeniçeri, ulema ve diğer halk kesimleri bu durumdan zarar görmekte; adı geçen kesimlerin ekonomik çıkarları, batı kapitalizminin ülkeye girişi ile yok olmakta idi. Küçükömer'in ifadeleri ile *'Yeniçeri-esnaf- ulema cephesine, yenilik ıslahat adı altında sınıfsız devleti kurtarma çabaları karşı düşmüştür. Bu karşı düşüşün birbiriyle ilişkili iki görüntüsü vardır. Biri ideolojik görüntü ki İslam ideolojisine göre yenilik gavurlaşma sayıldı. Bunun bağlandığı ikincisi, ekonomik statülerin çıkarların yeniliklerle çelişmesidir. Bu bakımdan, yeniçeri-esnaf-ulema cephesi saraya ve onun yönetici bürokratik liderler kliğine karşı düşmüştü'* (Küçükömer, 1994 c, s.106). Küçükömer bu noktada bürokratik grubun gerek ekonomik sebeplerle gerekse de, gerekse de ideolojik sebeplerle (batıya ait toplumsal kurum ve ilişkiler anlamında) halka ters düştüğünü ifade etmiş, böylelikle batılılaşma ile birlikte ezilen halk kesimlerinin siyasal tercihleri de bürokratik yönelimden uzaklaşmıştır. Küçükömer'in ifadeleri ile *'Halk, üretim güçlerinin tasfiyesinin ve işsizliğin nedenini ya batıllaşma ile kolayca girmiş olan emperyalizme, ya da üst yapı kurumlarının bu arada kültür kurumların alınışına (gavurlaşmaya) bağlayabilirdi. Halk, olaylar yerine oturdukça kendine karşı olan bu gelişmenin yanında değil karşısında olabilirdi'* (Küçükömer, 2002 b, s.67). Batıllaşma düşüncesi ekseninde yürütülen politikaların yansımaları bu anlamda geniş halk kesimlerini siyaseten farklı noktalara götürmüş;

özellikle İslami değerler sistemi etrafında bir gruplaşma ortaya çıkmıştı. Batıcı-Bürokratik gelenek kapitalizmin ekonomik ve ideolojik taşıyıcılığını üstlenirken, İslamcı olarak ifade edilen kesim bu sürecin dışında kalmıştır.

Öyle ki *'İslamcılar İslam kurumlarını yaşatmak ve batının üstün tekniğini ekonomik hayata uygulamak isterlerken, batılaşma hareketini 'taklitçi', 'kopyacı' olarak niteliyorlardı. İslamcı denen akım, dini kılığına rağmen, bazı sınıfları, daha doğrusu bazı üretim gücü sahiplerinin ideolojisini biçimlendiriyordu'* (Küçükömer, 2002 b, s.14). Siyasal olarak batıcı bürokratik güçleri mevcut sorunların sorumluları olarak gören geniş halk kesimleri politik olarak hangi noktada yer alacaktı? Mevcut gidişat içerisinde bürokratik kesim kimleri temsil edecekti? Küçükömer'in sağ-sol analizlerine zemin oluşturan nokta da burada ortaya çıkacaktı. Çünkü Küçükömer bu noktada yaygın görüşün aksine bürokratik görüşü sağı temsil eden görüş olarak nitelendirirken, doğucu-islamcı cepheyi de tam tersi bir yönde sola dayanan kitleler olarak göstermiştir. Küçükömer'in ifadeleri ile *' Bu tarihi gelişme içinde bürokratların zabıt ve sivil karışık bir takımı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde örgütlenirken, tasfiyeye uğrayan tezgahlar, tasfiyenin sebep olduğu işsizlik ve onlarla işbölümü içinde olan diğer üretim alanlarında meydana gelen yaygın işsizlik sebebiyle halkın büyük bölümü ve ayan yada eşraf, ulema nihayet padişahla islamcı halk cephesinde birleşecekti'* (Küçükömer, 2002 b, s.70). Küçükömer bu noktadan hareketle, siyasal alanda iki kutup oluştuğunu, bunlardan ilkinin 'yaşantı ve devletçiliği ile ilk izlerini Lale devrinden görebileceğimiz', en son 'ortanın solu' altında karşımıza çıkan kesim veya hareket, diğerinin ise 'esnaf, ulema, yeniçeri, birliğinde kendini savunan İslamcı-doğucu halk cephesi olduğunu iddia eder ve siyasal yelpazeyi bu çerçevede yeniden tanımlar (Mert, 2000, s.66). Bu tanımlama içerisinde Küçükömer sağ ve sol siyasetleri bir tablo içerisinde bir tablo içerisine yerleştirerek meşhur sağ ve sol ayrımını ortaya koymuştur. Buna göre: Yeniçeri-esnaf-ulema birliğinden gelen doğucu islamcı halk cephesine dayanan Jön Türklerin Prens Sabahattin Kanadı, Hürriyet ve İtilaf, İkinci Grup (Birinci Büyük Millet Meclis'inde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde), Terakkiperver Fırka, Serbest Fırka, Demokrat Parti ve Adalet Partisi tablonun sol yanında gösterilirken, Tablonun Sağında da Batıcı-laik bürokratik geleneği temsil eden, Jön Türklerin Terakki ve İttihat Kanadı, İttihat ve Terakki (Önce cemiyet, sonra fırka), Birinci Grup (Birinci

Büyük Millet Meclisi'nde Müdafai Hukuk Cemiyeti'nde) Cumhuriyet Halk Fırkası, Cumhuriyet Halk Partisi-Milli Birlik Komitesi ve Cumhuriyet Halk Partisi-Ortanın solu açılımı yer almaktadır (Küçükömer, 2002 b, s.72).

Küçükömer söz konusu bu tablo içerisinde sağ yanda bulunan grupları sağı temsil eden kitleler olarak ifade ederken, sol yanda bulunan grupları da kitle olarak sola dayanan gruplar olarak ifade etmiştir. Buradaki 'temsil eden' ve 'dayanan' ifadelerin seçilmesi Küçükömer şöyle açıklamaktadır: Sola dayanan kitleler halkın menfaatlerini hedeflemese de, siyasi güçlerini halkın ekseriyetini kapsayan, muhalefet cephesinden alıyorlar ve bu anlamda da halkı temsil etmiyor ancak ona dayanıyorlardı. Öte taraftan sağı temsil eden gruplar batıcı-bürokrat kesim ile batılleşma perspektifinde devleti kurtarmak isterken, yeteri derecede üretim güçleri yaratamamış ve bu yönüyle de halka ters düşmüştür (Küçükömer, 2002 b, s.74).

Küçükömer'in tamda bu noktada sağı ve solu hangi kritere göre değerlendirdiği tartışması ortaya çıkmaktadır. Öyle ki *'Batıcı-laik bürokratik gelenek, 'üretim araçlarının gelişimini engellediği veya yavaşlattığı' için mi, yoksa halka dayalı bir tabanı olmadığı için mi, halka bir şeyler vermediği için mi, yoksa yaşam tarzı itibarıyla 'halka ters düştüğü' için mi, 'sağ yan'dadır'* (Mert, 2000, s.67). Öte taraftan 'sol'a dayandığı ifade edilen siyasetlerin toplumla daha fazla özdeşlik kurması, toplumsal refahı arttırması ve bu çerçevede de sol olarak ifade edilmesi şeklindeki ibareler son derece muğlak ve tartışmaya açıktır (Mert, 2000, s.67). Örneğin; Küçükömer bir yazısında şöyle demektedir: *'CHP bazılarına göre sol'du. Oysa üretim güçlerinin geliştirilmesi açısından bakarsak ve daha büyük kitlelere mutlak olarak bir şeyler verebilmeyi dikkate alırsak DP daha soldu denilebilir belki* (Küçükömer, 2002 b, s.107). Küçükömer'in bu noktada kendisinin de belki diyerek emin olmadığını ortaya koyduğu düşüncesini Mert şöyle eleştirmektedir: *'Belki ile bitirdiğine göre, belli ki kendi yaptığı sınıflandırmayı kendisinde muğlak bulmaktaydı, ayrıca, 'üretim güçlerinin önünü açan' siyasetlerden, belli ki, Pazar ekonomisinin gelişmesini kastediyordu, ancak sol iddialı siyasetlerden neden Pazar ekonomisinin gelişmesi yönünde atılacak adımlar atmasını beklediğini hiçbir yazısında izah edebilmiş değildi'* (Mert, 2000, s.67). Bu noktada şunu ifade etmek gerekir ki, Küçükömer gerek Batılleşma perspektifi ile

gerekse de Sivil toplum arayışları ile --Mert'in Pazar ekonomisi diye ifade ettiği- analizinin merkezine hep kapitalizmi koymuştur. Küçükömer'in toplumsal dönüşüm projesinde kapitalizm önemli bir uğraktır. Çalışmamız önceki bölümlerine bakıldığında bu durum açıkça ortaya çıkacaktır. Öte taraftan kapitalizmin merkezinde duran ve artık değer en çoklulaştırılmasına dayanan yoğun emek sömürüsü, kapitalist ilişki ve kültür, emperyalizmin kapitalizmin bir ürünü olması sebebiyle tarihsel olarak yaşanan dünya savaşları ve işgaller, Küçükömer'in kapitalizmi bir 'sol'cu olarak hedef gösterirken üzerinde durmadığı noktalar olarak olsa gerek.

Öyle ki yukarda ifade ettiğimiz bütün sorunlar kapitalizm varlığı ile anlam kazanır. Bu anlamda kapitalizme karşı çıkmadan, kapitalizme yüzleşmeden yapılan analizler ontolojik olarak eksik ve hatalıdır (Marx, 1979 b, s.152) Söz konusu hata Küçükömer'de karşımıza çıkar. Öyle ki yazar bir taraftan batıcı- laik cepheyi emperyalistlerle bir olmakla ve ülkeyi emperyalizme açmakla suçlarken diğer taraftan Türkiye'de sanayi burjuvazisi için reformlar istemektedir (Küçükömer, 1994 e, s.34). Aynı şekilde emperyalizmi kendinden menkul bir olgu olarak değerlendirme eğiliminde olan Küçükömer kapitalizm emperyalizm ilişkisini bu noktada yok saymaktadır. Yazar1970'de Milliyet Gazetesi'nde yayınlanan Düşünenlerin Formu'nda '*Kitap ve yazularımla, Türkiye'de sanayileşmenin Batı Kapitalizmiyle bir tamamlanmayı ve bir takım kararların alınmasını, bunun içinde kuvvetli bir iktidarın ya da koalisyonun zaruretinin ortaya çıktığını daha bir yıl önce ileri sürmüştüm*' diyerek Kapitalizmin Türkiye için ne kadar gerekli olduğunu ortaya koymuştur (Küçükömer, 1994 e, s.15). Kapitalizmin yarattığı sermaye birikimini, sistemin yarattığı üretim ve bölüşüm ilişkilerinden, sisteme özgü doğal eşitsizliklerden ve kapitalizmin derinleşerek genişlemesinden kopararak toplum için ortak iyiymiş sunmak en hafif deyişi ile gözden kaçırılmış bir analiz hatası olsa gerek. Küçükömer bu anlamda gerek kalkınma konusundaki görüşleri ile gerekse de batılılaşma, sivil toplum noktasında ki görüşleri ile kapitalizmi bir hedef olarak ortaya koymaktadır. Söylediğimiz üzere birçok noktada kendini sosyalist diye ifade eden Küçükömer için bu talihsiz bir duruma işaret etmektedir. Öyle ki kapitalizm gerçekliği ilk ve öncelikli olarak kendini sosyalist diye ifade eden kesimlerce anlaşılmalıdır. Bu gerçeklikte kapitalizmin sürekli kendini üreten bir sistem olarak, sermaye birikiminin gelmiş olduğu her aşamada o aşamanın ihtiyaç

duyduğu kavramları kullanmasıdır. Söz konusu kavramların muhalif kesimlerce de kabul görmesi, gerek politik düzlemde, kapitalizm analizlerinde büyük bir hatanın yapılmasını beraberinde getirecektir. Bu hatada kapitalizm kurum ve ilişkileri ile bütünsel analizinin yapılamaması ve kapitalizmin özüne ilişkin gerçeklerin gözden kaçırılması olacaktır. Bu anlamda kapitalizmin tahliline yönelik başat eserlerden olan Kapital, kapitalizmi anlamak hala güncelliğini koruyan bir eserdir. Türkay'ın ifadeleri ile '*Solun kavramsal bir temizliğe ihtiyacı vardır. Kapitalizm gittiği her coğrafyaya ilişkilerini de götürecektir. Bundan kaynaklı Marks'ın Kapital'i bir yere özgü değildir. Kapitalizmin olduğu her yerde kapitalist ilişkiler mevcuttur. Geline yerde kapitalizmin özüne ilişkin hiçbir şey değişmemiştir*' (Türkay, 2006 d, par.7). Kapitalizmi bu anlamda kullanmış olduğu kalkınma gibi 'ortak iyi' kavramları nezdinde meşrulaştırmak en azından kendini muhalif diyen yazarlar açısından talihsiz bir durumdur. Özellikle sosyalizm iddiası taşıyan yazarların, kapitalizmin meşruiyetini sağlayan kalkınma gibi kavramlara sahip çıkmaları yukarıda ifade edildiği üzere talihsiz bir duruma işaret etmektedir. Küçükömer'de gerek kalkınma kavramına sahip çıkması gerekse de sermaye birikim süreci için reformlar istemesi ile kendi sosyalistliği üzerinde tutarlı ve sağlıklı bir duruş ortaya koyamamaktadır.

Yazarın sağ ve sol analizlerine tekrar dönersek sağ ve sol siyasetler arasında bu kez emperyalizm yönünden bir belirlemeye gittiğini görürüz. Yalnız bu belirlemede tutarlı bir noktadan yapılmış değildir. Öyle ki '*Batıcı-laik bürokratları, ülkeyi 'emperyalistlere' açtı diye itham eden, Küçükömer'in 'halk cephesi'ne dayanan siyaset çizgisine koyduğu hareket ve partiler olan Prens Sabahaddin, Hürriyet ve İtilaf, Demokrat Parti ve Adalet Partisi, tarih içinde ne antiemperyalist tavrı nede toplumculuğu ile tebarüz etmiş değildirler*' (Mert, 2000, s. 67). Aksine Küçükömer'in sola dayandığını iddia ettiği kesimlerin iktidarları döneminde emperyalizmin kurumları olarak bilinen Başta NATO olmak üzere birçok kuruma girilmiş ve birçok kurumada 'halk cephesi' katılmak üzere başvurmuştur (Kazgan, 1999, s.96). Görüldüğü üzere Küçükömer'in sağ ve sol siyasetleri emperyalizm ile olan ilişkileri nezdinde ayırması ve bu yönüyle de 'halk cephesini' solda, 'bürokratik laik güçleri de' sağda görmesi tarihsel olarak adı geçen yapıların izledikleri siyaset bakımından doğru değildir.

Küçükömer'in Türkiye bağlamında siyasi yapıları sağ ve sol diye gruplandırırken kullandığı argümanlardan bir tanesi de üretici güçler yaklaşımıdır. Küçükömer bu yaklaşım çerçevesinde batıcı laik güçlerin ülkeyi batı kapitalizmin çıkarlarına açarak üretici güçleri tahrip ettirdiğini, Osmanlı üretici güçlerinin bu dönemde gerilediğini savunur. Ve bu yönüyle de söz konusu güçler ve onu takip eden siyasi yapılar politik arenada 'sağ' cenahta yer alırlar. Küçükömer'e göre Osmanlı imparatorluğun son döneminde batıcı-bürokratik kesimin izlediği politikalar bu yanıyla üretici güçlerin gelişimini engellemiştir. 'Küçükömer'de batılılaşma düşüncesi' bölümünde ifade edildiği üzere bürokrat-batıcı kesimin 18.yüzyıl itibari ile izlediği ekonomi politikaları Osmanlı sanayisini çökertecek nitelikte idi ve de öylede olmuştur. Batının ekonomik, hukuki, kültürel anlayışını Osmanlıya uyarlamak isteyen bir zihniyetin sonucuydu bütün bunlar. Aynı şekilde batı kapitalizminin yayılcı emperyalist politikaları da, üretici güçlerin gelişmesini engellemiştir. Küçükömer analizleri çerçevesinde söz konusu sonuçlara yol açan gelişmeleri daha önceki bölümlerde ifade ettiğimizden bu başlıkta adı geçen örneklere tekrara düşmemek adına yer vermeyeceğiz.

Diğer taraftan Küçükömer'in halkçı cephe diye ifade ettiği kesimler (..Hürriyet ve İtilaf, Demokrat parti, Adalet partisi vb..) üretici güçleri geliştirdiğinden ve en başta emperyalist batılılaşma hareketine karşı çıktıklarından 'sol'da yer almaktadırlar. Bu anlamda Küçükömer'in 1971'de Milliyet'te yayınlanan Düşünenlerin Formunda söyledikleri çarpıcıdır. Küçükömer söz konusu dönem içerisindeki ekonomi-politik durumu sorgularken şöyle demiştir : *'Demirel'in temsil ettiği kesim Adalet Partisi iktidar daha önceki Demokrat Parti iktidar gibi, bize göre, zamanındaki CHP'ye nazaran daha ileri, daha gerçekçi bir iktidardır. Bunların başlıca hedefi iktidardır. 'Kalkınma tutkusu' mevcuttur. Bu kalkınma için çeşitli çarelerin kullanılmasının gerekliliğini, gerçekçi oldukları için anlamışlardır. Bu yoldan Türkiye'de ekonomiyi, üretim güçlerini, olanaklarını gerçekleştirmeyi birinci hedef olarak aldılar'* (Küçükömer, 1994 e, s.53). Küçükömer yine benzer bir biçimde Milli Selamet Partisi'nin toplumcu özler taşıdığını öne sürmüş ve 12 Mart 1970 sonrasında oluşacak

yeni denge içinde Adalet Partisi ile Ecevitçi CHP işbirliğini savunmuştur (Küçükömer, 1994 e, s.56).

Küçükömer batılaşma politikaları çerçevesinde Osmanlı üretici güçlerinin, batı kapitalizmin çıkarları doğrultusunda tahrip edildiğini ve bu tahribattan da batıcı-laik güçlerin sorumlu olduğunu buna karşılık, 'halkçı cephenin ' üretici kesimi geliştirdiğini ifade etmiş ve bu doğrultuda da üretici güçleri geliştirenleri 'sol'cu, engelleyenleri ise 'sağcı' olarak siyasi yelpaze içerisinde adlandırmıştı. Hatırlamak gerekirse '*Batıcı bürokratlar, Batı kurumlarını almaya çalışırken, bir yandan yerli üretim güçlerinin tasfiye edilmesinde talihsiz tarihi rolünü oynuyordu. Fakat öte yandan da emperyalizm Osmanlı ülkelerini boyunduruğu altına alırken, aynı batıcı bürokratlar, batı kapitalist sınıfların en azından paraleline, onların yerli ortakları haline düşmüş bulunuyorlardı*' (Küçükömer, 1994 e, s.85). Küçükömer üretici güçler teorisine dayanarak batıcı laik güçleri emperyalizmle işbirliği içerisine girmek ve buradan da üretici güçleri tahrip etmekle suçlarken, önemli bir noktayı gözden kaçırmakta. Bu da emperyalist güçlerin özellikle sermaye birikimini tarihsel olarak ilerici bir noktaya taşımasında ortaya çıkmakta. Öyle ki '*Burjuvazi, dünya pazarını sömürmekle, her ülkenin üretimine ve tüketimine kozmopolit bir nitelik verdi. Gericileri derin kedere boğarak, sanayinin ayakları altından üzerinde durmakta olduğu temeli çekip aldı*' (Marx ve Engels, 1993, s.113). Komünist Manifestoda ifade edilen bu düşünceler emperyalizmin sermaye birikim süreci içerisinde küresel olarak yaşattığı dönüşümü ortaya koymakta. Bu dönüşüm söz konusu eserde de ifade edildiği üzere kapitalizmin kendi hayalindeki benzer bir dünya yaratma isteğinin sonucunda ortaya çıkmakta. Ve bu yönüyle de söz konusu dönüşüme ilerici ya da olumlu bir anlam atfedilemez. Diğer taraftan Küçükömer'in bürokrasiyi, emperyalizmle işbirliği içersinde görüp üretici güçleri tahrip ettiği nedeniyle gerici, bu sürece kaşı çıkanları ise ilerici diye nitelendirmesi, aynı üretici güçler formülasyonu içerisinde tutarsız ve hatalıdır. Kayaoğlu'nun ifadeleri ile '*Üretim güçlerinin gelişmesini ilericilik olarak değerlendirenler, neden emperyalizmin üretici güçleri geliştirme potansiyelini gözden geçiriyor ve illa yerli üretime öncelik veriyor? Bu anlamda aslında bürokrasi tarihsel ilerici rol oynayan kesim olarak ele alınmak durumundadır. Yerli üretim güçleri ve toplumsal karşılıkları (emekçi ya da üst sınıfları) tarihsel olarak gerici konumundadır bu işlemden*.

Bu yaklaşımı, temel tarihsel hareket olarak almakta bir sakınca olmamalı. Burjuvazinin Komünist Manifesto'da bahsedilen devrimci misyonu tam da bu olsa gerek. Fakat bu dinamiği politik solun mayalanacağı yer olarak almak, epistemolojik olarak bilim ile politikayı özdeşleştirmeyi, ontolojik olarak an ile süreci özdeşleştirmeyi, politik olarak liberal olmayı ve devrimci olmamayı garantilemeyi getirecektir' (Kayaoğlu, 2005, s.17). Bu bağlamda Küçükömer tarihsel olarak sağ ve solu siyasetleri üretici güçler temelinde belirleme yöntemi, analizin dayandığı noktalarla çelişmekte. Kaldı ki Küçükömer'in sağ diye kodladığı hareketlerin üretici güçleri geliştirme düzeyi pek çok yazar tarafından da olumlu karşılanmaktadır. Örneğin Kepenek ve Yentürk cumhuriyet dönemi politikalarını üretim güçlerini geriletici değil aksine geliştirici yönde bulmakta ve desteklemekteler. Adı geçen yazarlara göre ' *Kuruluş yıllarının sermaye birikimi konusundaki gelişmeleri, daha çok kararlı bir ortam yaratma ve bunun gerektirdiği kurumsal düzenlemeleri sağlama biçiminde özetlenebilir'* (Küçükömer, 1994 e, s.38). Aynı şekilde Küçükömer'in sağ diye kodladığı İttihat ve Terakki için Tanilli şöyle der: ' *İttihat ve Terakki iktidarı, İngiliz ve Fransız emperyalizmine karşı 'milli iktisat' denemesine girişir. 1914'te kapitülasyonları kaldırır. İmparatorluğun para çıkarma yetkisi, Osmanlı Bankası'nın elinden alınır. Tarımı ve sanayiye özendirerek yeni bir gümrük sistemi kurar'* (Tanilli, 2006, s.331). Tanilli ilerleyen satırlarda da, Küçükömer'in sol diye kodladığı Demokrat Parti iktidarını, ülkeyi emperyalizme bağımlı kılmakla ve feodal sınıfın çıkarlarını korumakla suçlar (Tanilli, 2006, s.335)

Yine benzer yaklaşımlara Kazgan (Kazgan, 1999, s.74), Leventoğlu (Leventoğlu, 1999, s.62) ve Tokgöz'de de (Tokgöz, 2001, s.46) rastlamaktayız. Bu anlamda adı geçen yazarlarda cumhuriyet dönemi politikalarının sermaye birikimini arttırıcı ve üretici güçleri geliştirici yönünü vurgularlar. Küçükömer modelinden hareket ettiğimizde tamda bu noktada başta batıcı-laik güçler olmak üzere, İttihat ve Terakki, CHP ve ardılı hareketlerin solda olması gerekiyor. Bu durum Küçükömer modelinin kendi içerisindeki tutarsızlığının bir sonucu olarak karşımıza çıkmakta. Yine bu noktada şunu ifade etmek gerekir ki kapitalizm bir sistem olarak, farklı mekan ve zamanlarda

farklı dinamiklerle hayata geçen bir sistemdir. Ve bu yönüyle de ‘ *Sistemin özüne ilişkin ve bu anlamda bir sürekliliğe sahip, eşitsizlik motifinden türeyen, bu motifin beslediği ve beslendiği korunma/rekabet, dışlama/içerme, türdeşleştirme/farklılaştırma gibi birbirlerini karşılıklılık esasına dayanarak etkileyen ve/veya tamamlayan mekanizmaları kapitalizmin tarihsel oluşum süreci içinde açık bir biçimde izlemek mümkündür*’ (Türkay, 2000 b, s. 7). Aynı şekilde Türkiye kapitalizm de benzer bir seyir izleyerek sermaye birikim sürecini yaşamıştır. Bu anlamda da dönemsel olarak içe dönük ve dışa dönük sermaye birikim süreçleri hayata geçirilmiştir. Öte taraftan kapitalizmin farklı mekanlarda bir sistem olarak ortaya çıkma süreci de içsel ve dışsal dinamikler etrafında ve kendi iç yasaları doğrultusunda açıklandığında anlam kazanır.

Küçükömer’in Türkiye’de kapitalizmin gelişim sürecini yukarıda ifade edilen değişkenler doğrultusunda değil de, devlet, hükümet gibi bizatihi sistemin yürütücüleri etrafında açıklama çabası kanaatimizce sağ-sol siyasi ayrımlarını baştan yanlış kılmakta. Küçükömer’e göre devlet kapitalist bir toplumda, bizatihi kapitalizmin yasal güvencesi ve kapitalizmin yürütücü olmaktan ziyade halkın refahı için çalışan bir aygıttır. Bu aygıtın halka karşı politikaları da, istenilen refahı var etmektedir (Küçükömer, 1994 a, s.81). Türkiye’de istenilen refah düzeyine ulaşılması, sermaye birikiminde mesafe kat edilmesi ve ulusal egemenliğin sağlanması bu anlamda uygulanacak politikalara bağlıdır. Küçükömer’in ifadeleri ile söylersek: ‘ *Gerçekçi bir çözüm, halkın yönelişlerini ihtiyaçlarını dikkate almakla birlikte, ona teslim olan bir tutumda değil, onu daha ileri götürebilecek yönelişle olacaktır. Ancak bu takdirde hem politik hemde ekonomik meselelerimize çözüm bulunabilecektir*’ (Küçükömer, 1994 e, s.56). Küçükömer bu doğrultuda da başta sanayileşme ile ilgili politikalar olmak üzere, devalüasyon, emek verimliliğinin artırılması, demokratik milli merkantilizm gibi önerilerle, sermaye birikim sürecini hızlandıracak değişik müdahaleler öngörmektedir (Küçükömer, 1994 e, 135).

Küçükömer’in sağ ve sol siyaset analizlerine ilişkin bir diğer savı da; batıcı-laik cephe ile halk cephesi arasında ortaya çıkan kutuplaşmanın Türkiye’de ortaya çıkacak gerçek bir sınıf hareketini önlediği yönündedir. Bu sava göre esnaf-yeniçeri-ulema geleneğinden gelen halk cephesi batının ekonomik toplumsal yapıda meydana

getirdiği yıkıcı etkilere karşın; batılaşma hareketine karşı çıkmış bu arada da İslam kurumlarını yaşatma eğilimi göstermişlerdir (Küçükömer, 1994 b, s.14). Bu ortamda batıcıların başta laiklik olmak üzere batının üstyapı kurumlarını aktarma girişimlerine, halkçı cephe karşı çıkmış söz konusu karşı çıkışta batıcılar tarafından gerici olarak adlandırılmıştır. Öte taraftan tarihi olarak batılaşma hareketleri sonrasında sürecin mağdurları olarak beliren emekçi kesim halkçı cephe içinde yer almıştı. Emekçi kesimin bir sınıf hareketi yaratması, halkçı cephe tabanını sahiplenmeyi hatta onları sınıf hareketine katmayı gerektirirken laik-gerici kamplaşması buna izin vermemişti.

Küçükömer Türkiye’de gerçek bir sınıf hareketinin doğmasının tarihsel olarak engellendiğini, özellikle emekçi kesimlerin halkçı cephede yer almasıyla kavganın gerçek gündemler üzerinden değil ideolojik ve yapay tartışmalar üzerinden gerçekteştiğini ifade etmektedir. Burada ifade edilen ideolojik ve yapay tartışmalar ise halkçı cephenin İslami değerler sistemi etrafında birleşmesi ile batıcı laik cephenin daha çok batı değerleri etrafında birleşmesi şekilde ortaya çıkmaktadır. Söz konusu değerler üzerinden yürüyen tartışmalarda gerçek bir emekçi hareketin doğmasını engellemektedir. Öyle ki *‘Bu iki (batıcı-medeniyetçi-laiklik ile doğucu-islamcılık) çekişmesi kaçınılmaz olarak tali ve daha çok ideolojik kurumlar üzerinden süregelmiştir. İşte bu tali çekişmeler çoğu zaman son derecede şiddetli de olmuştur. Temel çelişkinin belirlenmesini ve çözümlünü günümüze kadar engelleme gelmiştir’* (Küçükömer, 1994 b, s.15).

Söz konusu engelleme sürecinin başında gelen Küçükömer’e göre hiç şüphesiz batıcı laik güçler etrafında birleşen yapılar ve CHP’dir. Öyle ki bu tarihsel olarak üretime katkısı olmadığı halde artık üründen pay alan bürokratik kesim, veri durumunu korumak ve kalıcılaştırmak için sürekli suni gündemlerle çekişme ve çatışma alanlarını farklı noktalara taşımıştır. Özellikle Laik-İslamcı ayrımını ortaya koyarak ve bu alan üzerinden siyaset yaparak, emekçi kesimleri kendi arasında bölen ve dağıtan bu anlayış dünden bugüne emekçi hareketin doğmasının önünde en büyük engel olarak durmaktadır. Küçükömer ifadeleri ile söylersek: *‘ Burjuva tipi üretim aracı bir sınıf olmadan yapılan batıcı laik hareket, üretim güçlerinin gelişip sonra duraklamasıyla belirebilecek emekçi gerçek bir sınıf hareketini durdurmaktadır. Çünkü emekçi*

yığınların geniş ölçüde yer aldığı halkçı-islamcı cepheden emekçi bir sınıf hareketi doğması, CHP'nin büyük rol oynayarak yarattığı laik-islamcı üst yapı çekişmesi ile durdurulmaktadır. Bu şartlarda patlama (27 Mayıs) bürokratları ve ortaklarını iktidara getirmektedir. Bu ise üretim güçlerinin gelişme hızını daha, yavaşlatmaktadır' (Küçükömer, 1994 a, s.158).

Küçükömer bu çerçevede batıcı laik kesimlerin tarihsel olarak emekçi kesimleri yanlış bilinçlendirdiği, bu yanlış bilinçlendirme sonucunda da emekçi hareketin kendini ifade edecek bir ortamdan mahrum bırakıldığını ifade etmektedir. Bu noktada sosyalist ideoloji ve hareketin gelişme koşulları ancak CHP-bürokrasi-Kemalizm ekseninden kopmakla sağlanabilecektir (Akat, 1994, s.29). Öyle ki Küçükömer söz konusu tezini teorik düzeyde ele almamış bu durumu politik hayatına da yansıtıyordu. Yakın çalışma arkadaşlarından Ateşe bu doğrultuda yapılması gerekenleri Küçükömer şu şekilde sıralamıştı:

-‘Fabrikalara, köylere sırtınızda parka koltuğunuzda Atatürk’le gitmeyin.

—Mitinglere, kızlar mini etekle, erkekler uzun saçla katılmamalı

—Özentiden vazgeçip kendi kimliğinizi bulun

—Müslümanlara alışlagelmiş gericilik yakıştırmasından vazgeçin.Konya’da T.Ö.S’ saldıranlar, arkasından tüccar kulübünü dağıtmıştır.

—Taksim’deki kanlı olaydan sonra, barlara pavyonlara saldırmışlardır. Onlar kapitalist sistemin yarattığı tüketim toplumunu görüyor ve ona saldırıyorlar’ (Ateş, 1994, s.52).

Küçükömer’in yukarıda politik mücadele için sıraladığı savlardan da anlaşılacağı üzere, tarihsel olarak belirlediğini ifade ettiği doğucu-batıcı değerler sisteminin çatışmayı yarattığını; Türkiye sosyalistlerinin siyasal mücadele hattında başarılı olmak için doğucu-islamcı değerler ile barışık olması gerektiğini ortaya koyar. Bununla birlikte işçi sınıfını yanlış bilinçten kurtarmak adına özellikle doğucu-batıcı kamplaşmayı öne sürmesi ve buradan da doğucu-İslami değerlere sarılma isteği Küçükömer analizlerini sığ ve indirgemeci bir alana sokmaktadır. Öyle ki tarihsel

olarak batılma hareketleri bir tepkisellik doğursa da kapitalizmin tarihsel süreç içerisinde ki ideolojik argümanları ve bu süreç içerisindeki sosyal siyasal gelişmeler emek hareketinin yönünü tayin etmede belirleyici olacaktır. Bu bağlam da sadece ülke içindeki siyasal, sosyolojik gelişmeler değil uluslar arası ölçekte ki gelişmelerde emek hareketini belirleyecektir. Bu belirlenim içerisinde özellikle kapitalizmin sürekli yeniden üretimi ve hakim liberal ideolojik ağ siyasal bilinçten, sosyolojik ilişkilere kadar pek çok alanda hakimiyet kuracaktır. Söz konusu hakimiyetin siyasal süreçlere yansımaları ise kapitalist hegemonyanın baskıcı müdahalelerinden, önleyici müdahalelerine kadar pek çok noktada kendini hissettirecektir (Luraghi, 2000, s. 18) Hiç şüphesiz siyasal bilinci belirleyen daha bir çok etken Türkiye üzerinde emek hareketinin ortaya çıkış süreçlerinde etkili olmaktadır. Bununla birlikte emek hareketini ve siyasal bilinci indirgemeci bir yaklaşımla tarihsel bir olguya hapsedmek, süreci an ve şimdi üzerinden okumak anlamına gelecektir. Fakat unutulmamalı ki '*toplumsal yapılar, toplumu oluşturan ilişkilerin dinamik varlığı karşısında sürekli değişirler*' (Ercan, 2001 c, s. 21). Bu değişimi yok sayarak toplumsal yapıyı analize konu etmek, olguları bütünsel, ilişkisel, tarihsel bir gözle değil pozitivist bir gözle ele almak anlamına gelecektir. Olgu fetişizminde kendini bulan pozitivism ise, ürettiği teorilere 'gerçeklik' sıfatını verirken, söz konusu gerçekliğin toplumsal bağlam içerisindeki yerini de salt algılamaya bırakmıştır (Sunar, 1999, s.15). Bu algı ise pozitivistlerin baktıkları yönden 'gerçeklik' sıfatına kavuşacaktır. Bu anlamda toplumsal olana salt algısal değil, bütünsel, ilişkisel ve tarihsel bir gözle bakılmalı ve bu kapsam içerisinde toplum analiz edilmelidir.

Küçükömer'in bu noktada CHP, Bürokrasi ve Kemalizm eksenli sol yaklaşımlara eleştirisi bir haklılığı içinde barındırmakla beraber bir diğer yanlışı da beraberinde getirmektedir. Öyle ki '*Küçükömer'in, Türkiye'nin özgün tarihsel koşullarını dikkate almadan, toplumsal-siyasal değerlendirme yapmaya çalışanlara karşı çıkışı isabetlidir, ancak kendisi zaman zaman bu özgünlüğü abartmıştır. Tüm siyasal, toplumsal analizlerinin temelinde, modernleşme/batılma sürecinde oluştuğunu iddia ettiği kutuplaşmayı koyması bu abartının sonucudur*' (Mert, 2000, s. 69).

Sonuç

İdris Küçükömer'in Kalkınma Perspektifi olarak ele alınan bu çalışma yazarın başta kalkınma olmak üzere bir dizi konuda ortaya görüşlerinin ele alındığı bir çalışma olarak değerlendirilebilir. Özellikle son dönemde tekrardan güncellik kazanan İdris Küçükömer fikirleri yazarın çalışmalarının yeniden ele alınmasını zorunlu bir çalışma olarak önümüze koymuştur. Öte taraftan Türkiye siyasetinde değişik siyasi akımların Küçükömer fikirlerini referans olarak dile getirdikleri söylem ve politikalar benzer biçimde Küçükömer'in çalışmalarının yeniden ele alınmasını gerekli kılmıştır.

Küçükömer'in kalkınma bağlamında ortaya koyduğu fikirlerin ele alındığı bu çalışmada eleştirel bir yöntem izlenmiştir. Yazarın fikirleri bütünsel bir perspektif ve yapısal bir dille okunmaya çalışılmıştır. Bu noktada Küçükömer üzerine yapılan çalışmaların yapısal bir dili ve bütünsel bir perspektifi gözetmediğini de burada hemen vurgulayalım. Küçükömer'i 'popülist' söylemleri üzerinden ele alan bu çalışmalar, yazarın düşünsel fikirlerinin kaynağına inmekte ve bu kaynak üzerinden Küçükömer'i analiz etmekte oldukça yetersiz kalmışlardır. Küçükömer'i anlamak üzere ortaya konulan çalışmalar bu anlamda sermaye birikim mekanizmasının sürekliliğini göz ardı ederek yazarın fikirlerini pozitivist ve ampirik bir dil üzerinden aktarma yoluna gitmişlerdir.

Küçükömer üzerinden öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki yazar 'iktsatçı' bir kimlikle olaylara yaklaşmış özellikle kalkınma bağlamındaki fikirlerini iktisat politikaları üzerine oturtma yoluna gitmiştir. Diğer bir ifade ile yazar Türkiye'nin kalkınabileceğini bu amaçla da bir takım iktisat politikalarının uygulanması gerektiğini vurgulamıştır. Küçükömer'e göre Türkiye içsel bir büyüme ile sanayileşme politikaları çerçevesinde kalkınabilir. Bu amaçla da başta tarım ve sanayi olmak üzere bir dizi sektörde reforma gidilmeli, teknolojik atılımlar gerçekleştirilmeli tarım ve sanayi arasında sektörel bir bağlılık izlenerek kalkınma bu yoldan gerçekleştirilmelidir. Diğer taraftan sanayi burjuvazisi ve diğer toplumsal sınıfların ekonomik kalkınma yolunda istedikleri reformların yapılabileceğini söylemiştir. Küçükömer'e Türkiye başta 'emperyalist' ülkelerin ekonomi politikaları olmak üzere kendi içsel sorunları ile hala kalkınma yolunda ilerleyen bir ülkedir. Özellikle dış ticaret hadlerinde 'gelişmiş'

Ülkelerin uyguladıkları haksız fiyat politikaları ve ‘merkez-evre’ ilişkisi bağlamında Türkiye ve diğer ‘azgelişmiş’ülkelerin bağımlı durumları bugün itibariyle kalkınmanın önündeki en büyük engeldir. Kapitalist yoldan kalkınma anlayışı da 19.yüzyıla ait bir kategori olup bugün Türkiye’nin önünde sosyalist yoldan kalkınma dışında bir seçenek kalmamıştır. Türkiye ancak sosyalist bir kalkınma yolu izlerse bağımlılık ilişkilerinden kurtulabilir ve içsek ekonomik kalkınma sorunları çözebilir.

Küçükömer’in kalkınma anlayışına damgasını vuran diğer bir önemli argüman ise ‘Devlet’ kategorisidir. Küçükömer’ e göre devletin gücünün ve meşruluğunun kaynağı halkın mutluluğu ve refahı olup, halkın refahını sağlamayana bir devletinde meşruluğundan bahsedilemez. Türkiye özelinde de devlet sadece bir grup azınlığın çıkarlarını savunmakta halkın büyük bir kısmını ise yoksulluğa itmektedir. Bu noktada ortaya çıkan devlette halkın devleti değil belli bir azınlığın yada oligarşinin devletidir. Kısaca özetlemek istersek Küçükömer kalkınma analizlerinde iktisat politikalarının uygulanmasını, bu çerçevede bağımlılık ilişkilerine son verecek ve halkın ekseriyetinin refahının gözetecek bir devlet aygıtının varlığını şart koşmuştur.

Küçükömer kalkınma analizlerine baktığımızda öncelikle Küçükömer’in ‘kalkınmayı’ fetişist bir dil üzerinden kurduğunu görürüz. Küçükömer’e göre kalkınma toplumsal sorunların gerçek çözümü olarak karşımızdadır. Buna karşılık çalışmamızın başında da ifade ettiğimiz üzere kalkınma 2.dünya savaşı sonrasında ortaya atılan bir kavram olup geç kapitalistleşen ülkelere kapitalizme geçiş sürecinde izlenmesi gereken yol ve yöntemleri gösteren operasyonel bir kavramdır. Kalkınma anlayışına göre ‘gelişmekte olan’ ülkelerin yaşadıkları sıkıntılar kapitalizmi doğru ve rasyonel bir politika üzerinde kuramamalarıdır. Bu çerçevede dengeli-dengesiz kalkınma politikaları adı geçen ülkeler kapitalizme yakınlatastırarak böylece bu ülkelerde ‘gelişmiş’, kapitalist ülkeler seviyesine geleceklerdir. Bilindiği üzere 2.dünya savaşı sonrası dengeler değişmiş, sermaye birikim mekanizmasını küresel ihtiyaçları farklılaşmış bununla birlikte, Sovyetlerin dünya üzerindeki artan egemenliği ile kapitalizmin yayılımacı politikaları tehlikeye girmiştir. Kalkınma söylemi tamda bu noktada, kapitalizmin sermaye birikim mekanizması uyarınca ortaya atılan ve geç kapitalistleşen ülkelere ‘gelişme’ yolunda salık verilen bir olgu olarak karşımıza çıkmıştır. Tarihsel olarak

kapitalizm ‘ilerleme’, ‘gelişme’ argümanları ile geç kapitalistleşen ülkeleri sermaye birikim mekanizmasına dahil etme yoluna gitmiş, 2.dünya savaşı sonrasında da bu ihtiyacı kalkınma anlayışı ile gerçekleştirmek istemiştir. Kalkınma bu yanıyla bağlam bağımlı bir kavram olup kapitalizme geçişin izleneceği yolları göstermektedir. Öte taraftan kalkınmanın herkes için iyi bir şeymiş gibi sunulup, toplumsal gelişim yolunda kalkınmanın hedef gösterilmesi, kalkınmanın çıkış koşullarının anlamamaktan kaynaklanmıyorsa, kapitalizme hizmet etmekten başka bir anlama gelmez. Bu noktada başta ‘muhalif’ yazarlar olmak üzere kalkınmayı ortay iyiymiş gibi sunan akademisyenler ve yazarlar kalkınma ve kapitalizm ilişkisini yeniden gözden geçirmeli kalkınmanın kapitalizmden bağımsız olarak ele alınamayacağı gerçeğini unutmamalıdır.

Kapitalizm bilindiği üzere eşitsiz gelişim yasaları ve emek sömürsü uyarınca vücut bulan ve tarihsel gelişimini bu özellikler üzerine kuran bir sistemdir. Ve sistemin en önemli yanı farklı sınıfsal çıkarlara dayana sınıflı toplum yapısıdır. Bu yanıyla kalkınma gibi ortak iyi şeklinde sunulan politikalar kapitalizmin varlığı içinde mümkün değildir. Kapitalist bir toplumda ortak iyi anlamını karşılayacak düzeyde bir argümanın dile getirilmesi ve toplumsal gelişim için kalkınma bağlamında bu argümanın somutlaştırılması sınıfları kandırmaktan başka bir anlam taşımaz. Kapitalizmin en önemli yapısal özelliği de bu noktada sınıflı yapısıdır. Emek-sermaye çatışmasına dayana bu yapıda toplumsal gelişimi ancak sınıflar üzerinde dile getirebiliriz. Bu yönüyle ortak iyi gibi sunulan kalkınma anlayışının yerine, toplumsal gelişim için sınıflar işaret edilmeli, sınıfsal bir dil ve analiz üzerinden toplumsal gelişim izlenmelidir.

Küçükömer’in kalkınma analizleri tamda bu noktada kapitalizmin yapısal özelliklerine vurgu yapmayan, aksine kapitalizmi iktisat politikaları ile destekleyen bir özelliğe sahiptir. Küçükömer kalkınma anlayışı da benzer biçimde kapitalizmin sınıflı yapısını göz ardı eder, toplumsal sorunların kaynağına Emek-sermaye çatışması şeklinde özetlenebilecek sorunun yerine Devleti koyar. Küçükömer halkın çıkarlarını savunan ve başta gelir dağılımdaki sorunlar olmak üzere diğer sorunları da çözen bir devlet algısını analizinin başına koyar. Bu noktada Küçükömer’in gerek devlet analizi

gerekse de halk gibi makro kavramlar üzerinden toplumsal yapıyı analiz etme anlayışı hatalıdır. Öyle ki devlet kapitalist toplumsal yapı içerisinde sınıflardan bağımsız olarak var olmaz. Aksine devlet kapitalizm içerisinde kapitalist ilişkilerin bizatihi içindedir. Kapitalist ekonomi politikaları yönlendirmek, sermaye birikiminin ihtiyaçlarına göre bunları değiştirmek yine bu çerçevede içirme/dışlama mekanizmaları ile sınıflar üzerinden politika yapmak, hukuki ilişkileri konjonktüre göre düzenlemek kapitalizm içerisinde devletin politikaları olarak göze çarpar. Kapitalist toplumsal yapı bu yönüyle de zaten devletin bu ilişkilere meşrutiyet sağlaması ve güvence altına alması ile işlerlik kazanır. Daha açık bir ifade ile devlet kapitalist sistem içerisinde tarafsız, sınıflar üstü bir yerde değil bizzat kapitalist ilişkiler ağının içerisinde bulunur. Bu noktada Küçükömer'in toplumsal sorunların çözümü olarak devleti işaret etmesi hem devlet algısını doğru yerine oturtamayışının hemde kapitalizmin yapısal sorunları olan bir takım sorunları başka yerlere havale etmesinin bir sonucudur.

Öte taraftan Küçükömer'in sıkça kullandığı 'oligarşi', 'halk' 'mutlu azınlık', 'zümre' gibi kavramlar muğlâk ve toplumsal somutluğu işaret edilmeyen kavramlar olarak durur. Özellikle devletin halkın çıkarlarını savunması ve mutlu azınlığa hizmet etmesi gibi argümanlar, kapitalizmin sınıflı yapısını göz ardı ederek, yine kapitalizme hizmet eden söylemler olarak karşımıza çıkar. Öyle ki halk denilen kategori sanki türdeş, çıkarları eşit bir kategori gibi sunulur. Buna karşılık yukarıda ifade ettiğimiz üzere kapitalizm farklı sınıflardan oluşan toplumsal yapısı ile halk denilen kategorilerle analiz edilemez. Şüphesiz kapitalizmin analizi ve kapitalist bir toplumsal yapıda ortaya çıkan sorunlar sınıflar üzerinden dile getirilmeli ve sınıfsal bir dil bu çalışmaların çıkış noktası olmalıdır. Öte taraftan kapitalizm eşitsiz ve bileşik gelişme yasaları ile farklı toplumsal yapılarda farklı şekillerde tezahür eder ve ortaya çıkar. Bu bağlamda Türkiye gibi geç kapitalistleşen ülkelerde ortaya çıkan ekonomik ve toplumsal sorunlar kapitalizmin dünya ölçeğinde gösterdiği gelişim ile anlaşıldığında açıklık kazanır. Kapitalizm ilişki ve kurumları ile sadece içsel sorunlarla ya da sadece dışsal sorunlarla anlaşılmaz. Kapitalist toplumsal yapıda söz konusu yapıyı analiz eden çalışmalar bütünsel bir analizle olaylara yaklaşmalı; kapitalizmi bir dünya sistemi olarak ele alıp ülke özelinde kapitalizmi bu sistemin içinde bir ülke olarak değerlendirmelidir.

Küçükömer bu noktada kapitalizmin bir sistem olarak analizi yerine Türkiye'ye özgü sorunlar bağlamında toplumsal yapıyı analiz etme yoluna gitmiştir. Öyle ki sermaye birikimin dinamiklerine göre Türkiye'de yer yer içsel büyüme dinamikleri yer yerde dışsal büyüme dinamikleri hayata geçirilmiş, birikimin ihtiyaçlarına göre de ekonomik ve toplumsal sorunlar farklılaşmıştır. Bütün bunların yanı sıra söz konusu sorunların ve ihtiyaçların kaynağında kapitalizmin yapısal sorunları yatar. Toplumsal yapı içerisinde de onu var eden yapıyı görmemezlikten gelip sistem yerine olaylarla ilgilenmek ağaçlara bakarken ormanı gözden kaçırmak anlamına gelir ki Küçükömer'in kalkınma anlayışı da tam buna denk düşer.

Küçükömer'in üzerinde durduğu diğer bir çalışma alanı da sivil toplumdur. Sivil toplumu üretim gerçekleştiği dolayısıyla da sınıfsal çatışmaların ortaya çıktığı alan olarak tanımlayan Küçükömer sivil toplumu alt yapıya yerleştirirken politik toplumu da üst yapı olarak ifade eder. Küçükömer analizlerinde önemli bir yer tutan sivil toplum başlığı Türkiye'nin batılılaşması, demokratikleşmesi ve kalkınması noktasında yazarda bir araç olarak kullanılmıştır. Fetişist bir dille savunulan sivil toplum anlayışı özellikle 1980 sonrası akademik ve siyasal platformda yaygınlaşmış ve kullanımı artmıştır. Bu noktada hemen şunu vurgulamalı ki Türkiye 1980 sonrası süreçte dışa yönelik büyüme stratejisine girmiş ve neo-liberal politikalar Türkiye'nin ekonomi politikasını belirler hale gelmiştir. Böylesi bir süreçte kapitalizmi gerek ideolojik olarak gerekse de ekonomi politikaları ile destekleyen sivil toplum argümanının yaygınlaşması bir tesadüf olmasa gerek. Aksine bu bir paralelliğin ve tamamlanmanın göstergesidir. Küçükömer aslında sivil toplum savunusu ile Türkiye kapitalizminin ihtiyaçları paralelinde bir çalışma alanı oluşturmuştur. Batılılaşma politikaları çerçevesinde kapitalizme geçişi savunan Küçükömer sivil toplum argümanı ile de aynı amaca hizmet etmiştir.

Bu noktada şunu hatırlamalı ki sivil toplum batıda burjuvazinin siyasal haklara kavuşması ve devlet yönetimini ele geçirmesi için kullandığı bir argümandır. Bu anlamda da sivil toplum çıkış noktası itibariyle bile burjuvazinin ve kapitalizmin çıkarlarına hizmet eden bir kavramdır. Aynı şekilde sivil toplum söyleminin kullanımı bugüne değin liberal, kapitalist toplumu işaret etmede kullanılmıştır. Bu noktada sivil

toplum- devlet karşıtlığı olmayıp bir tamamlayıcılığı söz konusudur. Küçükömer'in analizlerinde başat bir köşeye oturan sivil toplum-politik toplum ayrımı bu yönüyle de hatalıdır. Sivil toplumun siyasal platformlarda ki işlevi de bizatihi kapitalist toplum ve onun değerler sisteminin yaygınlaşması olarak kullanılmış ve bu doğrultuda bir işlev görmüştür. Sivil toplum öncesi hakim olan -Küçükömer'in deyimi ile-politik toplumda artığa el koyma biçimi devlet otoritesine dayanırken, sivil toplumda bu işlev sivil alana bırakılmıştır. Böylelikle sömürü ilişkileri yer değiştirmiştir. Sivil toplumda kapitalizmin ideolojin bir argümanı olarak bu sömürü ilişkilerine meşrutiyet kazandırmak üzere kullanılmıştır. Sivil toplumcu söylemlerin yaygınlık kazanması da bu anlamada kapitalizmin sömürü ilişkilerini gizleyici bir nitelik kazanacaktır. Bugün itibariyle bakıldığında da sivil toplum kuruluşlarının giderek yaygınlaşması ve bu kurumların gösterdikleri işleyiş bu savımızı destekleyici niteliktedir.

Küçükömer'in sivil toplum vurgusunu bu derecede öne çıkarmasının bizce iki nedeni vardır. Bunlardan ilki Küçükömer'de hakim olan batılılaşma kapitalistleşme isteğidir ki sivil toplum söylemi bu amaca ulaşmak için bir araçtır. Diğer nedeni ise daha önce vurguladığımız üzere Türkiye kapitalizminin ihtiyaçlarıdır. Türkiye'nin 1980 sonrası birikim dinamiklerinde ortaya çıkan farklılıklar bu yönüyle Küçükömer'ide etkilemiş ve Küçükömer'de de sivil toplum vurgusu daha bir ön plana çıkmıştır.

Batılılaşma ve sağ-sol siyasi analiz kavramları da Küçükömer'de önemli bir yer yer tutar. Küçükömer'e göre batılılaşma hedefi Osmanlının son döneminde bir kurtuluş çabası olarak başlamış buna karşılık batıcı-laik bürokratlar tarafından bu hedef emperyalizmin ülke içine sokulması ve batı kapitalizminin çıkarlarının ülke içinde savunulması olarak yer değiştirmiştir. Batılılaşma politikaları çerçevesinde bir taraftan yerli sanayi ve üretim tahrip olmuş diğer taraftan da batı kurumlarının aynen alınıp ülke içine sokulması ile ülkenin değerlerine ters düşülmüştür. Öyle ki farklı bir toplumsal yapının değer ve kurumlarını aynen alıp başka bir ülkeye bunu angaje etme anlayışı o ülkenin insanların insanları tarafından kabul edilmeyecektir. Küçükömer'e göre batılılaşmanın getirdiği zararlar halk tarafından tepki ile karşılanmış bunun sonucu olarak halk yaşadığı sorunların sebebini batıcı laik değerlerde ve siyasetlerde arayarak İslamcı ideolojiye ve siyasetlere sığınmıştır. Küçükömer'in halkçı cephe diye bahsettiği

ve esnaf-yeniçeri-ulema geleneğinden gelip Demokrat parti ve Adalet Partisine kadar uzanan kitle taban olarak sol tabana sahiptir. Çünkü bu taban ülkenin batıcı laik güçler tarafından emperyalizme açılmasına karşı çıkmış ve çare olarak ta halkçı cepheye sığınmıştır. Öte taraftan batıcı laik güçler geleneği, batıcı-bürokratik geleneğe kadar uzanıp en son Cumhuriyet Halk Partisi(C.H.P)-ortanın soluna kadar gelmiş olup taban olarak sağı temsil etmektedir. Çünkü bu gelenek tarihsel olarak batı kapitalizminin ülke içindeki çıkarlarını savunmuş ve ülkeyi emperyalizme açmıştır. Bu anlamda alışlagelenin dışında, Türkiye’de sağı CHP temsil etmekte, Sol Tabanda Adalet Partisi (A.P)ve o gelenekten gelen partilerde bulunmaktadır. Sol güçlerin yapması gereken ise başta A.P olmak üzere aynı gelenekten gelen partilerdeki tabana seslenmek ve onlarla buluşmak olmalıdır. Buna karşılık CHP’nin yapay olarak yarattığı laik-gerici kamplaşması buna engel olmaktadır. Sol güçlerin bu tuzağa düşmemesi gerekir.

Küçükömer’in kısaca özetlemeye çalıştığımız bu analizi pek çok noktası itibariyle hatalıdır. Öyle ki halkçı cephe diye isimlendirdiği partilerin oluşturduğu gelenek nerdeyse CHP ile tarihsel olarak aynı şeyleri savunmuştur. Öyle ki CHP ülkeyi emperyalizme açtı suçlamasıyla sağcı olarak görülürken, Demokrat Parti’nin ve Adalet Parti’sinin özellikle 2.dünya savaşı sonrasında ortaya koydukları emperyalist politikalar gözden kaçırılmıştır. Halkçı cephe geleneğine bağlı partilerin emperyalizme bağlılık noktasında imzaladıkları anlaşmalar, bu partilerin iktidar döneminde girilmiş olan Uluslar arası emperyalist kurumlar nedense yok sayılmaktadır. Aynı şekilde CHP ülkenin üretici güçlerini engellediği suçlaması ile sağcı olarak gösterilmektedir. Üretici güçlerin gelişimi olarak gösterilen hedef de kapitalistleşmedir. Bir partinin sol olarak sayılabilmesi ülkeyi kapitalistleştirme derecesine nasıl bağlanabiliyor? Bu da derin bir izah gerektiren başka bir durum.

Küçükömer’in analizi diğer taraftan kendi içinde de tutarsızdır. Öyle ki CHP üretici güçlerinin gelişimini engellediği suçlaması ile suçlanırken, ampirik bulgular ve diğer pek çok akademisyenin ifade ettiği üzere özellikle cumhuriyetin ilk kuruluşunda CHP döneminde üretici güçler gelişmiş, sanayileşme artmıştır. Bir diğer sorunda Küçükömer halkçı cepheyi üretici güçleri geliştirdiği için mi, halka yakın olduğu için mi yoksa halkın mutluluğunu hedeflediği için mi solda saydığının belli olup

olmadığıdır. Sol diye ifade edilen düşüncenin tarihsel olarak ortaya çıkışı ve savunduğu ilkeler bellidir. Bu bağlamda ne CHP nede halkçı cephe geleneğine olan Adalet Partisi ve Demokrat Parti soldadır. İnsanların siyasal temsiliyetine etki eden pek çok faktör vardır. Başta sınıfsal bakış olmak üzere bir dizi değerler sistemi insanların siyasal bilincini temsil eder. Söz konusu bilinci oluşturan etkenlerde zaman içinde değişme ve farklılaşma etkilerine sahiptir. Bu noktada gerek halkçı cephenin temsil ettiği kitle gerekse de CHP'nin temsil ettiği kitle pek çok etkenden dolayı bu partilerin tabanını oluşturmuşlardır. Söz konusu partilerin tabanlarının oluşumu bu anlamda batılılaşma ve sonrasındaki yenileşme hareketlerine indirgenemez. Ve buradan da sağ-sol için taban bulmak ya da aramak çok sağlıklı değildir.

Küçükömer için batılılaşma aslında istenen bir durumdur. Türkiye'nin kapitalistleşmesi, demokratikleşmesi, sivil toplumun oluşması için batılılaşma şarttır. Ancak bu taklitçi, kopyacı bir anlayış ve batının kurumlarını aynen alıp ülkemize monte etmekle sağlanamaz. Batılılaşma ülkenin şartlarına göre gerçekleştirilmeli ve buradan da başta kalkınma olmak üzere bir dizi hedefe ulaşılmalıdır. Küçükömer burada da ilerlemeci bir dille toplumsal gelişim için tek yol olarak batıyı göstermektedir. Buna göre toplumların gelişiminin nasıl sağlanacağı bellidir: Batının izlediği yol ve yöntemler izlenerek onların geçirdiği evrelerden geçerek. Toplumların gelişiminin bu noktada ilerlemeci bir dil etrafında kurmak, bir taraftan diğer toplumların farklı sosyolojik ve tarihsel arka planlarını göz ardı etmek diğer taraftanda toplumsal gelişim için tek yol olarak batıyı işaret etmek anlamında yanlıştır. Aynı şekilde şekil de toplumsal gelişim için salık verilen bu ilerlemeci dil bizi kapitalizmin evrimci ilerleme anlayışına götürür. Bu anlayışa göre her toplum için evrensel ve değişmez bir ilerleme anlayışı vardır. O da kapitalizmin modernleşme pratikleri ile şekillenen ve evrimci gelişme ile bugüne taşınan anlayıştır. Şüphesiz bu durum yine kapitalizmi toplumsal sistem olarak hedef göstermekte ve modernleşme, ilerleme, kapitalizm anlayışını sürekli canlı tutmaktadır.

Çalışmamız içinde yer verilen diğer bir konu başlığı da Osmanlı toplum düzeni analizleri ve Atüt tezleridir. Çalışmamızın sınırları çerçevesinde ve bu konunun tartışmaya bir hayli açık olmasından dolayı, çalışmamız içinde sadece Küçükömer'in fikirlerine yer verilmiştir. Bununla birlikte şunu ifade edelim ki gerek Osmanlı toplum

düzeni ile ilgili gerekse de o düzende geçerli olan üretim tarzı ile ilgili tartışmalar hala devam etmektedir. Bu tartışmalar ışığında önemli olan Osmanlı toplumsal yapısının tek bir parametre ile değil dönemin koşulları çerçevesinde toplumsal yapıya etki bütün parametreler ışığında ele alınması ve incelenmesidir. Öyle ki aynı yazarlar farklı dönemlerde Osmanlı toplum yapısına ilişkin farklı görüşler öne sürmüşler ve açıklamalarda bulunmuşlardır. İfade ettiğimiz üzere bu duruma sebep olan toplumsal yapıyı bütün olarak ele alma durumudur. Toplumsal yapı diyalektik olarak ele almayan çalışmalar tek bir noktadan toplumsal yapıyı analiz etmeye kalktıklarında o noktaya denk düşen üretim biçiminin Osmanlıda geçerli olduğu sonucuna varmışlardır. Oysa toplumsal analizlerin sağlıklılığı söz konusu analizlerin bütünselliği, yapısallığıdır.

Özellikle siyasal platformlarda Küçükömer'in fikirlerinin sıkça işlenmesi ve birçok fikrin Küçükömer'e atıfta bulunarak kendine politika ve söylem üretmesi Küçükömer'in fikirlerinin hala güncelliğini koruduğunun bir göstergesidir. Çalışmamız bu bağlamda yazarın fikirlerini önemli görmekte ve Küçükömer analizlerinin bugünün siyasal atmosferini anlamak için mutlaka okunması gerektiği kanaatindedir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Akat, A. S. (1994), “İdris Küçükömer’in Mirası”, **Anılar ve Düşünceler**, Y. Yaman (Drl.). Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Akay, A. (2000), **Türkiye’de Sivil Toplum Arayışları: İdris Küçükömer Anısına**, Demokrasi Kitaplığı Yayınları, İstanbul.
- Alkin, E. (1994), ‘Hayek, Popper, Küçükömer’, **Anılar ve Düşünceler**, Y. Yaman (Drl.). Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Ateş, M. (1994), “O Bana Kimliğimi Verdi”, **Anılar ve Düşünceler**, Y. Yaman (Drl.). Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Kadıoğlu, A. (2000), **Türkiye’de Sivil Toplum Arayışları: İdris Küçükömer Anısına**, Demokrasi Kitaplığı Yayınları, İstanbul.
- Baran, P. (1974), **Büyümenin Ekonomi Politikası**, May Yayınları, İstanbul.
- Başkaya, F. (1997 c), **Paradigmanın İflası**, Doz Yayınları, İstanbul.
- Başkaya, F. (2004 a), **Az gelişmişliğin Sürekliliği**, Maki Basın Yayın, Ankara.
- Başkaya, F. (2002 e). **Kalkınmanın Sonu**, François Partant,(Yaz.), Maki Basım Yayın, Ankara.
- Cangızbay, K. (2003), **Sosyalizm ve Özyönetim**, Ütopya Yayınları, Ankara.
- Corsino, D. (2001), “Uluslar arası İşbirliğinde Sivil Toplum Örgütlerinin Payı”, **Sivil Toplum Örgütleri: Neoliberalizmin Araçları mı, Halka Dayalı Alternatifler mi?**, I. Ergüden (Çev.). Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Yayınları, İstanbul.

Çulhaoğlu, M. (2001), “Devlet, Sivil Toplum ve Demokratikleşme”, **Sivil Toplum: Devletin Büyümesi**, İ. Maga (Drl.). YGS yayınları, İstanbul.

Davutoğlu, A. (2000), “Tekerrür Eden Tarihsizlikten, Kendini Fethetme: İdris Küçükömer ve Sivil Toplum Arayışı”, **Türkiye’de Sivil Toplum Arayışları: İdris Küçükömer Anısına**, Demokrasi Kitaplığı Yayınları, İstanbul.

Dinler, Z (2001), **İktisada Giriş**, Ekin Kitabevi, Bursa

Ercan, F. (2006 a), **Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik**, Bağlam Yayınları, İstanbul.

Ercan, F. (2001 c), **Toplumlar ve Ekonomiler**, Bağlam Yayınları, İstanbul.

Ercan, F. (2003 g), “Sınıftan Kaçış: Türkiye’de Kapitalizmin Analizinde Sınıf Gerçekliğinden Kaçış Üzerine”, **Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar**, A. H.Köse, F. Şenses, E. Yeldan (Drl.). İletişim Yayınları, İstanbul.

Erdoğan, M. (2001), “Hukuk Perspektifinden Küreselleşme ve Türkiye”, **Küreselleşme İslam Dünyası ve Türkiye**, İ. Kurt, S. A. Tüz (Drl.). Ensar Neşriyat Yayınları, İstanbul.

Ergün, H. (1994), “Sağına Sarımsak Soluna Soğan”, **Anılar ve Düşünceler**, Y. Yaman (Drl.). Bağlam Yayınları, İstanbul.

Gouvneur, J. (1997), **Kapitalist Ekonominin Temelleri**, F. Başkaya (Çev.). İmge Kitabevi, Ankara.

Hirschman, A, O. (2003), “Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Gerilemesi”, **Kalkınma İktisadi, Yükselişi ve Gerilemesi**, F. Şenses (Drl.), İletişim Yayınları, 23-65, İstanbul.

Kafaoğlu, A, B. (1995), **Serbest Piyasa Ekonomisi, Yalanlar-Hileler**, Fam Ajans, İstanbul.

Kavas, L. (2001), **Kahve ile Nargile**, İletişim Yayınları, İstanbul.

Kazgan, G. (1999), **Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

Küçükömer, İ. (1994 a), **Cuntacılıktan Sivil Topluma**, Bağlam Yayınları, İstanbul

Küçükömer, İ. (2002 b), **Düzenin Yabancılaşması**, Bağlam Yayınları, İstanbul.

Küçükömer, İ. (1994 c), **Sivil Toplum Yazıları**, Bağlam Yayınları, İstanbul.

Küçükömer, İ. (1994 d), **Halk Demokrasi İstiyor mu?**, Bağlam Yayınları, İstanbul

Küçükömer, İ. (1994 e) **İdris Küçükömer'le Türkiye Üstüne Tartışmalar**, İdris Küçükömer Anısına, Y. Yaman (Drl.). Bağlam Yayınları, İstanbul.

Küçükömer, M. (1994), “İdris Küçükömer Anısına”, **Anılar ve Düşünceler**, Y. Yaman (Drl.). Bağlam Yayınları, İstanbul.

Luraghi, R. (2000), **Sömürgecilik Tarihi** (Çev.Halim İnal), E yayınları, İstanbul.

Maga, İ. (2001), “Sivil Toplum Devletin Büyümesidir”, **Sivil Toplum: Devletin Büyümesi**, İ. Maga (Drl.). YGS Yayınları, İstanbul.

Marx, K. (1993 a), **Ekonomi Politüğın Eleştirisine Katkı**, S. Belli (Çev.). Sol Yayınları, Ankara.

Marx, K. (1979 b), **Ücretli Emek Ve Sermeye-Ücret, Fiyat ve Kar**, S. Belli (Çev.). Sol Yayınları, Ankara.

Marx, K, Engels, F (1993), **Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri**, Sol Yayınları, Ankara.

Mises, L, V. (2004, **Anti Kapitalist Zihniyet** (Çev. Yusuf Şahin), Liberte Yayınları,Ankara

Özkalp, E. (2001), **Sosyolojiye Giriş**, Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları,

Eskişehir.

Parasız, İ. (2000), **İktisadın A B C'Sİ**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.

Parlatır, J, Gözaydın, N. (1998), **Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yayınları,
Ankara.

Partant, F. (2002), **Kalkınmanın Sonu**, F. Başkaya (Çev.). Maki Basın Yayın, Ankara.

Rivero, O. (2003), **Kalkınma Efsanesi**, Ö. Karakurt (Çev.).Çitlembik yay, İstanbul.

Samir, A. (1997), **Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme**, S. Lim (Çev.) Kaynak Yayınları,
İstanbul.

Savaş, V, F. , Han, E. (2004), **İktisadi Kalkınma**, Anadolu Üniversitesi Yayınları,
Eskişehir.

Somer, K. (1994), “İdris Küçükömer Anısına”, **Anılar ve Düşünceler**, Y. Yaman
(Dr.). Bağlam Yayınları,İstanbul.

Somer, K. (2000), “İdris Küçükömer’de Sivil Toplum Arayışları”, **Türkiye’de Sivil
Toplum Arayışları: İdris Küçükömer Anısına**, Demokrasi Kitaplığı Yayınları,
İstanbul.

Sunar, İ. (1999), **Düşün ve Toplum**, Doruk Yayıncılık, Ankara.

Tanilli, S. (2006), **Uygarlık Tarihi**, Alkım Yayınları, İstanbul.

Teber, S. (1996), **Davranışlarımızın Kökeni**, Say Yayınları, İstanbul.

Tokgöz, E. (2001), **Türkiye’in İktisadi Gelişme Tarihi**, İmaj Yayıncılık, Ankara.

Toussaint, E. (1999), **Ya Paramı Ya Canımı**, Yazın Yayıncılık, İstanbul.

Tosun, G, E. (2001), **Devlet- Sivil Toplum İlişkisi**, Alfa Basım Yayın, İstanbul.

Türkay, M. (1994 a), **Gelişme İktisadı: Ekonomik Büyüme Merkezli Yaklaşımın Yükselmesi ve Gerilemesi**, Yayınlanmamış Doktora tezi, M.Ü. SBE.

Yeldan, E. (2001 b), **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi**, İletişim Yayınları, İstanbul.

Yentürk, N, Kepenek, Y. (2003), **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Yerasimos, S. (2001 a), **Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye**, Belge yayınları, İstanbul.

Yerasimos, S. (2001 b), **Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye**, Belge yayınları, İstanbul.

Yılmaz, M. (2000), **Güç Merkezlerinin Stratejik Yönelimi**, Alaz Yayıncılık, İstanbul.

Yurtsever, H. (1992), **Türkiye'nin Dönemeci Emperyalizm mi? Sosyalizm mi?**, Etki Yayınevi, İstanbul.

Wallerstein, I. (1996), **Tarihsel Kapitalizm**, (Çev. Alpay, N) Metis Yayınları, İstanbul.

SÜRELİ YAYINLAR

Kızılçelik, S. (2001), '*Sosyal Bilimlerdeki Multidisiplinarite Yönelimleri Çerçevesinde Tarih İle Sosyolojinin Yakınlaşımı ve Baykan Sezer*', **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, S.1, 1-14, Sivas.

Köker, L.(1984), "*İlerleme : Yok Olmanın Eşiğinde Bir Fikir*", **Toplum ve Bilim Dergisi**, S.27, 193-212, İstanbul.

Leventoğlu, Ö. (1999), '*Kompradorlaşmanın Ekonomi Politikası*', **Özgür Üniversite Forumu**, S.7-8, 58-73, İstanbul.

Mert, N. (2000), '*İdris Küçükömer ve Düzenin Yabancılaşması*', **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, İstanbul, S.11, 69-79, İstanbul

Tanyılmaz, K. (2005), '*Eleştirel İktisatçıları Gözünden İktisat ve Türkiye*', **İktisat Dergisi**, S. 461-462, 30-56, İstanbul

Türkay, M. (2000 b), '*Devlet, Ulusal Kalkınma ve Kapitalizmin Dinamikleri*', **İktisat Dergisi**, S.404, 7-15, İstanbul

Türkay, M (2005 c), '*1945'lerden 2000'lere Söylem ve Gerçeklik Arasında Kalkınmanın Halleri*', **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, 16.Cilt, S.55, 31-42, Ankara

Yavillioğlu, C. (2002), '*Geri Kalmışlık Olgusu ve Ekonomistik Kalkınma Teorileri*', **Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Sivas, S.2, 49-71

İNTERNETTEN ALINAN YAYINLAR

Aydın, M.K. (1999). “Ulusal Kalkınmacılıktan Küreselleşmeye”. *Bilgi*, Erişim: <http://www.elelebizbize.com/e-kutuphane/mustafakemalaydin/ulusalkalkinmaciliktankuresellesmeye.pdf> . 2: 13-26(4 Mayıs 2007).

Başkaya, F. (2007 d). “*Kalkınma*”. *Özgür Üniversite Formu 5-11 Erişim:* http://www.ozguruniversite.org/baskaya_KALKINMA.php (18 Ocak 2006).

Başkaya, F. (2004 b). “*Kapitalizmi Anlamak*”. *Özgür Üniversite Formu*. Erişim: <http://www.ozguruniversite.org/baskayaCirin3.php> (10 Aralık 2006).

Duman, Z. M. (2004). İdris Küçükömer’in Sivil Toplum Anlayışı. *Sosyal Bilimler Dergisi* Erişim: <http://www.bayar.edu.tr/~sosyal/dergi/dergi3/IdrisKucukomer.pdf> 2: 47-52(11 Aralık 2006).

Ercan, F. (2005 e). “Kalkınma Bir Muamma: Kapitalizmin Ürettiği Plastik Hapishane Hergün Bizi Biraz Daha İçine Çekiyor”. *Sivil Toplum* Erişim: <http://www.siviltoplum.com.tr/?ynt=icerikdetay&id=441>(16 Şubat 2007).

Ercan, F. (1997 b). “Tarihsel ve Toplumsal Bir Süreç Olarak ‘Kapitalizm’ ve ‘Esneklik’”. *Petrol İş Yıllığı*. 661-693 Erişim: <http://fuatercan.wordpress.com/tag/makaleler/> (16 Ocak 2007).

Ercan, F. (2006 d). “Türkiye Nereye ? Devlet Uluslararası Platformda Eşitmi”, *Evrensel* Erişim: <http://fuatercan.wordpress.com/2006/05/25/turkiye-nereye-devletler-uluslararası-platformda-ethit-mi/> (17 Nisan 2007).

Kayaoğlu, M. (2005). *Biz Hangi Tarihin Mirasçısıyız. Bir Tarih Anahatlara Doğru, Teori Ve Politika*. Erişim: <http://www.teorivepolitika.com/> 39: 1-24 (24 Nisan 2007)

Türkay, M. (2006). “Türkiye Nereye ? Devlet Uluslararası Platformda Eşitmi”, *Evrensel*. Erişim: <http://fuatercan.wordpress.com/2006/05/25/turkiye-nereye-devletler-uluslararası-platformda-ethit-mi/> (28 Mart 2007)

Türkay, M. (2002 f). *Üçüncü Dünya Varmıydı? Ulusal Kalkınma Mümkün mü?*
Evrensel Erişim: <http://www.evrenselbasim.com/yazici.asp?id=1224> (27 Nisan 2007).

Türkay, M. (2005 e). *Kalkınma bir Muamma(3) ‘Kapitalizmin Modernleşme Vaadi’ Eşitsiz ve Bileşik Bir Süreç Olarak Kapitalizm. Sivil Toplum* Erişim:
<http://www.siviltoplum.com.tr/?ynt=icerikdetay&id=441> (24 Aralık 2006).

Türkay, M. (2006 d). ‘Günümüz Üretim İlişkilerinin eleştirel marksist Perspektiften Değerlendirilmesi’ Sempozyumu **Kızılbayrak** Erişim:
http://www.kizilbayrak.de/2006/sikb.06.38/sayfa_15.html (28 Aralık 2006).

Yeldan, E. (2002 a). ‘*Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler*’. **Praksis** Erişim: <http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Praksis-2002.pdf> 1-14 (22 Şubat 2007).

Akkuş, Y. (2005) . ‘*Çağdaş İktisadi Düşünce Sol Perspektifler-Asya Tipi Üretim Tarzı, Bağımlılık Kuramı, Modern Dünya Sistemi Teorisi*’, **Sosyal Bilimler Dergisi** 1-26 Erişim: <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/atut.doc> (15 Mart 2007).